

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKE VE İNKILAPLARI ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TURGUT ÖZAL'IN BAŞBAKANLIK DÖNEMİNDE
KENTLEŞME VE MEDYA

Mehmet SOYSAL

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Leyla KIRKPINAR

İZMİR - 2015

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı

Tarih :08.12.2015
Sayı :71225727-302-14-05/ 725

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı A.İ.İ.T. Yüksek Lisans programı **2012880009** numaralı öğrencisi **Mehmet SOYSAL** ile ilgili Yüksek Lisans tez savunma sınavı tutanağı aşağıdadır
Gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Kemal ARI
Anabilim Dalı Başkanı

SINAV TUTANAĞI

Dokuz Eylül Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 22. maddesi uyarınca Enstitü Yönetim Kurulu'nun 25/08/2015 tarih ve 934/9 sayılı kararı ile oluşturulan Tez sınav jürimiz tarafından incelenen **"TURGUT ÖZAL'IN BAŞBAKANLIK DÖNEMİNDE KENTLEŞME VE MEDYA"** başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 10/09/2015 tarihinde saat: 15.00 'da toplanarak aşağıda belirtilen şekilde işbölümü yaptıktan sonra adayın tez savunmasını dinlemiştir. Yönetmelik gereğince adaya tezi ile ilgili sorular yöneltilmiş ve tartışmalardan sonra adayın tezi hakkında düzeltme kararı verilmiştir aynı jürimiz 08/12/2015 tarihinde saat 14.00 da yeniden toplanmış ve teze ilgili aşağıdaki karar verilmiştir.

- KABUL edilmesine Oy Birliği ile BAŞARI NOTU: (85)
 RED edilmesine Salt Çoğunlukla
 (**) DÜZELTME verilmesine

Tez Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Leyla KIRKPINAR	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Alev GÖZCÜ	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK	

ONAY
Prof. Dr. Kemal ARI
Müdür

(**) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci, en geç üç ay içinde gerekli düzeltmeleri yaparak tezini aynı jüri önünde tekrar savunur.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Turgut Özal’ın Başbakanlık Döneminde Kentleşme ve Medya” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../2015

Mehmet SOYSAL

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Turgut Özal'ın Başbakanlık Döneminde Kentleşme ve Medya

Mehmet SOYSAL

Dokuz Eylül Üniversitesi

Atatürk İlke Ve İnkılapları Enstitüsü

1979 yılında Adalet Partisi'nin kurduğu azınlık hükümetinin Başbakanlık Müşavirliği görevine getirilen Turgut Özal, Türk ekonomisinde çok tartışılacak olan 24 Ocak Kararları'nın alınmasını sağlamıştır. Bu kararlar 12 Eylül 1980 darbesi ile kurulan darbe hükümetinin ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcılığı görevine getirilen Turgut Özal tarafından hayata geçirilecek ama asıl kendi partisini kurduğu ve iktidara taşıdığı Anavatan Partisi'nin 6 Kasım 1983 seçimlerinden sonra uygulayacaktır. Özal bu seçimin ardından sırasıyla 25 Kasım 1984 yerel seçimler ve 29 Kasım 1987 genel seçimlerinden zaferle ayrılmış, 31 Ekim 1989 tarihinde ise Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı olmuştur. Onun döneminde gerek kentleşme gerekse medya alanında çok önemli gelişmeler olmuştur. Özal 17 Nisan 1993 tarihinde ise vefat etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turgut Özal, Anavatan Partisi, Kentleşme, Medya.

ABSTRACT

Master's Thesis

Urbanization and Media During Turgut Özal's Prime Ministry Term

Mehmet SOYSAL

Dokuz Eylül University

Graduate School of Atatürk's Principles and Reforms

Turgut Özal who was appointed to Deputy Prime Minister of Turkey by minority government formed by Justice Party in 1979, ensured the 24 January Decisions which are always been a matter of debate. This decisions carried into effect by Turgut Özal who appointed as the Deputy Prime Minister of Turkey responsible for the economy by 44th government of Turkey which formed after 1980 Turkish coup d'état; but put into practice by Motherland Party which founded by and rose to power by himself following the elections of November 6, 1983. After this election Özal won both the local election of November 25, 1984 and general election of 29 November 1987 and on October 31, 1989 became the eighth president of Turkey. During his reign great developments has been made in the fields of both urban and cultural aspects of Turkey. Özal deceased on April 17, 1993.

Keywords: Turgut Özal, Motherland Party, urbanization, media.

ÖNSÖZ

Turgut Özal, Türk siyasetine önem vermiş olup altı yıllık Başbakanlık ve dört yıllık Cumhurbaşkanlığı döneminde önemli gelişmelere ve değişimlere imza atmıştır. İlk olarak 24 Ocak Kararları ile adını duyuran Turgut Özal iktidarda olduğu sürece toplumda değişimler gerçekleşmiş, bu değişimlerin etkileri günümüzde de devam etmiştir

Bu çalışmada Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde Türkiye'de kentleşme ve medya ele alınmıştır. Araştırmamızın kaynağını ise kentleşme alanında çalışan akademisyenlerin, o dönemki gazetelerin, Turgut Özal dönemindeki gazetecilerin kitapları ve tarihçilerin kitapları oluşturmuştur. Tercüman, Milliyet, Cumhuriyet, Sabah, Tan, Günaydın, Hürriyet, Zaman gazeteleri incelenip yararlanılmıştır. Ayrıca Turgut Özal'a yakın gazeteciler ile onun hakkında röportaj yapılmıştır.

Giriş bölümünde Turgut Özal'ın ilk olarak nerede ve ne görevi yaptığı, 24 Ocak Kararları ve Anavatan Partisi'nin iktidara gelişi kısaca anlatılmıştır.

Birinci bölümde Turgut Özal öncesi kentleşme ve medya alanındaki gelişmeler ele alınıp anlatılmıştır. Bu bölümde TRT üzerine çalışan ve kentleşme alanında önemli olan kaynaklardan yararlanılmıştır.

İkinci bölümde Turgut Özal dönemindeki kentleşme alanındaki gelişmeler ele alınmış; dönemin gazeteleri, kentleşme üzerinde çalışan akademisyenlerin ve yine kentleşme üzerinde önemli olan eserlerden yararlanılmıştır

Üçüncü bölümde Turgut Özal dönemindeki medya incelenmiştir. Çeşitli gazetelerden yararlanılmış, dönemin gazetecilerinin ve medya üzerinde çalışanların görüşleri alınmış ve yapılmış olunan röportajlardan yararlanılmıştır.

Dördüncü bölümde ise Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde toplumsal ve diğer gelişmeler incelenmiştir. Burada da yine yapılmış olunan röportajlardan ve çeşitli eserlerden yararlanılmıştır. Aynı zamanda yine dönemin gazeteleri, tarihçilerin görüşleri ve yine o dönemki ünlü eserlerden yararlanılmıştır.

Beni böyle bir araştırma konusuna yönlendiren ve çalışmamın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Leyla KIRKPINAR'a sonsuz teşekkür ediyorum.

Bana her konuda destek olan aileme, benimle röportaj yapan Taha AKYOL, Cengiz ÇANDAR, Melih AŞIK'a ve çok değerli dostum Muhammed Ali BUDAK'a ayrıca Yrd. Doç. Dr. Fevzi ÇAKMAK ve Yrd. Doç. Dr. Alev GÖZCÜ'ye bu süreçte yanımda oldukları için çok teşekkür ediyorum.

Mehmet SOYSAL

İzmir 2015

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
TABLOLAR LİSTESİ.....	xi
EKLER LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL ÖNCESİ TÜRKİYE'DE KENTLEŞME VE MEDYA

1.1. Turgut Özal Öncesi Türkiye'de Kentleşme	4
1.2. Turgut Özal Öncesi Türkiye'de Medyada Gelişmeler	8

İKİNCİ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE KENTLEŞME

2.1. Gecekonduyunun Getirdiği Sıkıntılar	22
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL DÖNEMİNDE MEDYADA GELİŞMELER

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL DÖNEMİNDE TOPLUMSAL VE DİĞER GELİŞMELER

SONUÇ 44

KAYNAKÇA 45

EKLER

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
ANAP	Anavatan Partisi
BBC	British Broadcasting Corporation (Britanya Yayın Kuruluşu)
BDDK	Banka Düzenleme Denetleme Kurulu
Bilkent	Bilim Kenti
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
TGRT	Türkiye Gazetesi Radyo Televizyonu
TL	Türk lirası
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
Tübitak	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1927-1990 arası yerleşim merkezlerindeki nüfus sayısı ve Türkiye'nin genel nüfusuna oranları.

Tablo 2: 1940-1990 arası Türkiye'deki kentleşmenin coğrafi bölgelerdeki yüzde olarak artışı.

Tablo 3: 1955-1990 arası Türkiye'deki Gecekondu ve Gecekondu nüfusu ve kentsel nüfustaki yüzdeleri.

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Taha Akyol Röportajı (15.01.2015)	ek s.1
Ek 2: Çengiz Çandar Röportajı (03.02.2015)	ek s. 10
Ek 3: Melih Aşık Röportajı (23.08.2015)	ek s. 22
Ek 4: Çeşitli gazete küpürleri	ek s. 26

GİRİŞ

Adalet Partisi'nin kurduğu azınlık hükümetinin Başbakanlık Müşavirliği görevine 1979 yılında getirilen Turgut Özal, ekonomide bir dizi kararlar alınması gerektiğini söylemiş ve bunu Başbakan Süleyman Demirel'e belirtmiştir. Başbakan Süleyman Demirel de Turgut Özal'ın ekonomi bilgisine güvenerek, onun Türk ekonomisinde çok tartışılacak ve oldukça önemli kararlar olan 24 Ocak Kararları'nın alınmasını sağlamıştır. Bu kararlar şunlardır¹:

- 1) Türk lirasının değerini dış paralara göre büyük ölçüde düşürdüktan sonra kontrollü biçimde dalgalanmaya bırakmak. Nitekim ilk anda doların değeri 76 TL olarak ilan edildi. Bu % 100'ün çok üzerinde bir devalüasyon demektir. Çünkü o günlerde doların resmi kuru 35 TL dolayında, Tahtakale'deki karaborsa değeri ise 53 TL civarında idi.
- 2) İthalatın serbestleştirilmesi, ihracatın kredi vb. teşviklerle özendirilmesi.
- 3) Sadece dövizin değil diğer fiyatların oluşumunun da piyasaya, arz ve talep güçlerine bırakılması ve çoğu maldaki kamu sübvansiyonlarının kaldırılması.
- 4) Faiz oranlarının yükseltilmesi, daha sonra da dövizde olduğu gibi denetimli bir biçimde serbest bırakılması.
- 5) Ekonomide kamu kesiminin ağırlığının azaltılması ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin açıklarının sürekli zamlarla karşılanması.
- 6) Ücretlerin ve taban fiyatlarının enflasyonun gerisinde kalacak biçimde arttırılması.

Turgut Özal, ülkenin ekonomik krizden bu kararlarla çıkacağını savunmuştur. Bu kararlar çok tartışılmış, etkileri günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca her ideolojik kesimden olumlu-olumsuz birçok tepki almıştır. Özal bu kararlar ile Türkiye'nin kapalı ekonomi sisteminden kurtulacağını, devletin müdahaleci yerine teşvik edici olması gerektiğini ve piyasalara karışmamasının doğru olacağını söylemiştir². Turgut Özal ile aynı görüşte olan gazeteci Taha Akyol ise 24 Ocak Kararları'nın ekonomik ve siyasi bir devrim olduğunu belirterek devletin ekonomiden çekildiğini aynı

¹ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 275.

² Turgut Özal, *Değişim Belgeleri*, Kazancı Matbaacılık, İstanbul, 1993, s. 68.

zamanda piyasa ekonomisi kavramının getirildiğini söylemiş ve bugünkü özelleştirmelerin temelinde bu kararların olduğunu dile getirmiştir³. Cengiz Çandar ise 24 Ocak Kararları'nı iflasa giden bir ülkeyi kurtarmayı hedef alan bir önlem paketi olarak görerek Türkiye'nin ekonomik bakımdan yol almasını bu kararlara bağlamış, ekonomide devletin merkezi rolünden özel mülkiyete geçişi sağlayanın bu kararlar olduğunu belirtmiştir⁴. Sol kesim ise Türkiye'nin küreselleşmeye başladığını belirterek bu kararlar ile ülkenin kapitalist sürece girdiğini savunmuştur. Örneğin; Melih Aşık günümüzdeki çarpık sosyal, siyasal, ekonomik yapının temellerinin bu kararlar ile oluştuğu fikrini ortaya atmış, yarı devletçi ekonomiden liberal ekonomiye, ithal ikamesi modelinden ihracatçı ekonomi modeline dönüşün başlangıcı olarak ve kapıları dış sermayeye ardına kadar açan, küreselleşmeye yönelik adım olarak tanımlamıştır⁵. Bu kararlar gerçekten de ülkenin kaderini belirlemiş, ekonomi bu kararlar ile özellikle ANAP iktidarı döneminde dışa açılmıştır.

24 Ocak Kararları iktidardaki Adalet Partisi'nin azınlık hükümeti döneminde uygulanamadan 12 Eylül 1980 askeri darbesi olmuştur. Bu paketi uygulamak ise askeri darbe ile gelen Bülent Ulusu hükümetine kalmıştır. Turgut Özal da bu hükümetin Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olmuştur. Turgut Özal yirmi iki aylık görevinin ardından istifa etmiş ve hem kilo hem de kalp rahatsızlığı nedeniyle tedavi olmak için Amerika'ya gitmiştir. İstifa etmesinin sebebi ise 12 Haziran 1982 yılında Banker Kastelli'nin batmasıdır. Bu olayın ardından 13 Temmuz 1982 günü Turgut Özal görevinden istifa etmiştir⁶.

Amerika'da tedavi olan Turgut Özal Türkiye'ye döndüğünde Vural Arıkan, Kaya Erdem, Hüsnü Doğan, Mehmet Keçeciler, Mesut Yılmaz gibi isimlerle 20 Mayıs 1983'te Anavatan Partisi'ni kurmuş ve partinin amblemini "arı" olarak belirlemişlerdir. Seçim öncesi Anavatan Partisi'nin önemle değindiği konular şunlardır⁷:

- 1) Konut Sıkıntısı,
- 2) Enflasyon,

³ 15.01.2015 Tarihinde Taha Akyol İle Yapılan Söyleşiden

⁴ 03.02.2015 Tarihinde Cengiz Çandar İle Yapılan Söyleşiden

⁵ 23.08.2015 Tarihinde Melih Aşık İle Yapılan Söyleşiden

⁶ Hikmet Özdemir, *Turgut Özal*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014, s. 151.

⁷ Acar Tuncer, *Lider Özal ve Anavatan*, Doğruluk Matbaacılık, İzmir, 1986, s. 31.

- 3) Vergiler,
- 4) Enerji Darboğazı,
- 5) Bürokrasi,
- 6) İşsizlik...

Seçim öncesi Turgut Özal'ın en büyük avantajı kurucusu olduğu partinin kurucu heyetinde yer alan ekibiyle birlikte üç yıl ekonomi yönetiminin sorumluluğunu taşımış ve ekonomik görüşlerini uygulama ile ekonomi becerisini ispatlama şansını elde etmiştir. Diğer partiler ise belli bir politik gruba veya güç grubunu temsil etme iddiasında olup temsil ettikleri politik grup veya güç grubunun inancı doğrultusunda ekonomi politikası uygulayacaklarını peşinen kabul etmişlerdir⁸. 6 Kasım 1983 günü yapılan seçimlerde ANAP % 45,1 oy alarak seçimde birinci parti olmuş, CHP yasaklı olduğu için onun yerini dolduran Halkçı Parti oyların % 30,5'ini alarak ikinci, seçimlerden birinci parti olarak çıkması beklenen ve Kenan Evren'in desteklediği, başkanlığını Turgut Sunalp'in yaptığı MDP ise % 23 oy alarak üçüncü olmuştur⁹. Böylece Turgut Özal seçimin sonucunda Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı olmuştur.

Turgut Özal ile birlikte Türkiye'de müthiş bir değişim başlayacaktır. Bülent Ulusu hükümetinin Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı olan Özal, 24 Ocak Kararları'nı uygulamaya başlamış ancak bu görevini sürdüremeden istifa etmiştir. Ama bu kararları uygulamak yine de ona düşecek ve 6 Kasım 1983'te iktidara geldikten sonra bu kararların mimarı ve kararları uygulayan lider olacaktır.

---

⁸ Güngör Uras, "Turgut Özal'ın Üstünlüğü", *Rapor Gazetesi*, 25 Haziran 1983.

⁹ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 281.

BİRİNCİ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL ÖNCESİ TÜRKİYE'DE KENTLEŞME VE MEDYA

1.1. Turgut Özal Öncesi Türkiye'de Kentleşme

Kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasına kentleşme denir. Gelişmekte olan ülkelerde kentleşme köylerden kente doğru olur. Kentleşmenin dar anlamındaki tanımı, demografik nitelik taşır¹⁰.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde de kentleşme sıklıkla görülmektedir. Türkiye'de kentleşmeye sebep olan önemli etkiler vardır. Bu etkiler şunlardır:

- 1) İtici Güçler
- 2) İletici Güçler
- 3) Çekici Güçler

İtici güç, Türkiye'de özellikle son otuz yılda, tarım kesimine egemen bulunan koşullarda meydana gelen büyük gelişmelerdir. Bu gelişmeler köylüyü tarımdan dışarı itmiştir¹¹. Tarımda verimin düşüklülüğü, tarımsal gelirin azlığı, tarımsal makineleşme itici güce sebep olmuştur.

İletici güç ise şehirlerin ulaşım ve iletişim olanaklarıdır. Bu yüzden kentlere göç etmede etkili olmaktadır¹².

Çekici güç ise şehirlerin çekiciliğidir. Kentlerdeki iş olanakları, sanayideki yüksek ücretler ve kentlerin yaşam koşulları çekici güç sayılmaktadır¹³.

Türkiye'nin ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında nüfusun % 75.78'i köylerde, % 24.22'si ise kentlerde yaşamaktadır¹⁴. Bu yüzden devlet daha çok tarım politikasına önem vermiştir. Sonraki yıllarda kalkınma için sanayi atılımları yapılsa da II. Dünya Savaşı çıktığı için bu atılımlar kesilmiştir. 1935 yılında nüfusun % 76.47'si köylerde % 23.53'ü ise kentlerde yaşamaktadır¹⁵. Bu durum 1950'li yıllara kadar devam etmiştir.

¹⁰ Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1993, s.19.

¹¹ *A.g.e.*, s. 47.

¹² Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 553.

¹³ *A.g.e.*, s. 553.

¹⁴ İnan Özer, *Kentleşme, Kentleşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 51.

¹⁵ *A.g.e.*, s. 51.

1950 yılında ise bahsedilen oranlar değişmeye başlamıştır. Çünkü iktidara gelen Demokrat Parti Hükümeti, Amerika ile yakınlaşması sonucunda Marshall Yardımı almıştır. Bu yardım ile ülkemize çok sayıda traktör girmiştir. Zira 1940 yılında 1.066 olan traktör sayısı 1950 yılında müthiş bir artışla 16.585'e çıkmıştır¹⁶. Bu da çalışan insan sayısını azaltmış ve köylerden kente göçü artırmıştır. Çünkü bir traktörün işsiz bıraktığı insan sayısının 6 olduğu hesaplanırsa 2,5-3 milyon köylü köyünü terk etmiştir. Bu rakama işsiz kalanların aileleri de eklenirse gerçek sayının 8-9 milyon civarında olduğu ortaya çıkacaktır¹⁷. Anlaşıldığı üzere tarımda makineleşme kentleşmeyi doğuran diğer bir sonuçtur.

Bunun dışında tarımdaki gelirin düşük olması, toprağın eşitsiz dağılımı, işlenebilir toprakların hepsinde çalışılmaması köylünün şehirlere gitmesine neden olmuştur¹⁸.

Bir diğer önemli neden ise Türkiye'deki ekilebilir toprakların artık sınırına ulaşılmış olunmasıdır. Demokrat Parti'nin beşinci senesinde yani 1955 yılındaki nüfus sayımında bu oran iyice göze çarpmıştır. Köy nüfusu % 71.21'e düşmüş, kent nüfusu ise % 28.79'a çıkmıştır¹⁹. Böylece Demokrat Parti zamanında kentlere doğru göç hızlanmıştır.

1960 yılından sonra ise Türkiye'de kentleşme politikaları kalkınma planlarında değerlendirilmiştir. Bu kalkınma planlarından sonra kentleşme ile ilgili kararlar alınmıştır. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967) ayrıntılı olarak kentleşme planı yer almamış, sadece büyük kent bölgelerinin sorunları ele alınmıştır²⁰. II. Beş Yıllık Plan'da (1968-1972) ise kentleşme politikasına daha çok önem verilmiş olup kentleşme özendirilme ilkesi benimsenmiş, bölgelerarası dengeli kalkınma hedeflenmiştir. 1973-1977 yıllarında hazırlanan III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise bölgelerarası dengeli kalkınma amacından vazgeçilerek nüfusun büyük kentlerde yığılması önlenmek istenmiştir, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (1979-1983) önemi ise ilk kez doğal ve tarihsel çevrenin korunmasına değinmiş olmasıdır.

---

¹⁶ Kongar, *a.g.e.*, s. 551.

¹⁷ Keleş, *a.g.e.*, s. 49.

¹⁸ Kongar, *a.g.e.*, s. 550.

¹⁹ Özer, *a.g.e.*, s. 51.

²⁰ Rüstem Erkan, *Türkiye'de Kentleşmenin Tarihsel Gelişimi*, Bilimadamı Yayınları, Ankara, 2002, s 89.

Çünkü sanayinin geliştiği yerlerde ortaya çıkan kirlilik nedeniyle çevrenin korunmasının önemi ortaya çıkmıştır²¹.

Kentleşmenin getirdiği iki önemli sorun vardır. Bunlar konut sorunu ve kentlerde gecekondunun yaygınlaşmasıdır. Konut sorunu ile 1923-1945 yılları arasında daha çok memur konutları sorununun çözümü hedeflenmiştir. Bu yolda atılan ilk adımlar ise 1925 tarih ve 586 sayılı yasa ile bütün memurlara, konut kooperatifleri kurmaları için, aylıklarının yarısı kadar avans verilmesi, 1928'de Ankara'daki memur konutları yapımını amaçlayan 1352 sayılı yasanın çıkarılması ve 1929'da 1452 sayılı kanunla memurlara bir konut tazminatı ödenmeye başlanmasıdır²².

II. Dünya Savaşı sonrası özellikle Demokrat Parti zamanında izlenen tarım politikaları ile kentleşme artmış ve 1945-1960 yılları arasında yani planlı dönemden önce bunu düzenleyecek bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde işçi konutları konusunda 1945 yılında Çalışma Bakanlığı ve SSK kurulmuş, 1946 yılında Emlak ve Eytam Bankası kurulmuş, 1949 yılında İhtiyarlık Sigorta Yasası çıkarılmıştır. Bunlar konutu olmayan yurttaşları konuta kavuşturmak için önemli girişimlerdir²³. 1951 yılında da Belediye Yasası çıkarılmış, 5656 yasa ile belediyelere konut yapma yetkisi verilmiştir²⁴. Böylece Demokrat Parti zamanında yerel yönetimler kentleşme politikasına önem vermeye başlamıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, konut sorunlarının ilk kez önemli bir biçimde ele alındığı dönemdir. Bu planda küçük ve ucuz konut yapılması amaçlanmıştır. II. ve III. Planlar ise düşük gelirli kişiler üzerinde durduğu halde başarılı olamamıştır. Bunlarda yalnızca kamu kesimi ile özel kesimin paylaşmasından söz edilse de uygulamaya geçilmemiştir. Dördüncü plan da başarılı olamamıştır. Ancak en önemli dönem 12 Eylül Ara Dönemi'dir²⁵.

1981 yılında 2487 sayılı Toplu Konut Yasası çıkarılmıştır. Çünkü diğer dönemlerdeki kalkınma planlarının başarısız olmasında ülkedeki siyasi buhran çok etkili olmuştur. Bu yasa bir önceki planların yanlısını görüp öyle hazırlanmıştır. Toplu Konut Yasası ile bireysel konut değil, toplu yapı esas alınmış, dar ve orta

---

²¹ Keleş, *a.g.e.*, ss. 55-57.

²² Keleş, *a.g.e.*, s. 344.

²³ *A.g.e.*, s. 345.

²⁴ *A.g.e.*, s. 345.

²⁵ *A.g.e.*, ss. 346-349.

gelirlilerin barınma sorunları üzerinde çözüm üretilmiş, büyük kentlerde yığılma önlenmek istenmiştir. En önemlisi ise kamu kaynaklarından yararlanacak konutların yüzölçümlerinin 10 metrekareden küçük olmasının kararlaştırılmasıdır²⁶.

Kentleşmenin yol açtığı bir diğer sorun da gecekondular sorunudur. Türkiye’de gecekondulaşmanın arttığı dönem Demokrat Parti Hükümeti zamanındadır. Planlı dönem öncesi gecekondular ile ilgili çıkan ilk yasa 1948’de çıkmış olan 5218 sayılı yasadır. Bu yasanın amacı Ankara Belediyesi’nin sınırları içindeki gecekonduların durumunun iyileştirilmesi ve yeniden gecekondular yapacak olanlara arsa sağlanmasına ek olarak gecekonduculuğun önlenmesidir. Bu yasa sadece Ankara için çıkmışken, aynı yıl içinde çıkan 5228 sayılı yasayla tüm Türkiye kapsanmıştır. Bu yasa ile gereksinme sahiplerine yapı parasının % 75’ine kadar % 5 faizle kredi verilmesi öngörülmüştür²⁷.

1950 yılından itibaren izlenen tarım politikaları köylünün şehirlere gitmesine neden olmuştur. Gecekondulaşmanın artması üzerine Demokrat Parti Hükümeti 1953 yılında 6188 sayılı Bina Yapımını Teşvik Yasası ile o tarihe kadar yapılan gecekonduları yasallaştırmış, 1953’ten sonra gecekondular yapımını ise yasaklamıştır²⁸. 1955 tarihinde Türkiye’de gecekondular sayısı 50.000’e, gecekondular nüfus 250.000’e, gecekondular nüfusunun kentsel nüfustaki payı ise % 4.7’ye çıkmıştır²⁹. Planlı dönemden önce devletin gecekondular politikası, var olan gecekonduları yasallaştırmak, gecekondular yapımını kanunlarla engellemek ve belediyelerin arsa olarak konut yapmasıyla gecekondular yapımının önüne geçmektir³⁰.

Planlı döneme geçildiğinde ise gecekondular sayıları hızla artmıştır. 1965 yılında gecekondular sayısı 430.000’e, gecekondular nüfusu ise 2.150.000’e çıkmıştır. Planlı dönemde artan gecekondulara önlem alınmak istense de başarılı olunamamıştır. Çünkü 1970 yılında gecekondular sayısı ülkede 600.000’e, gecekondular nüfus ise 3.000.000’a çıkmıştır³¹. Bu yüzden planlı dönemde de devlet gecekondular yıkımı yapamamış ve gecekondularlaşmaya önlem alamamıştır. Tam aksine hükümetler gecekonduları oy deposu olarak gördükleri için gecekondular yapımının hızlanmasını sağlamışlardır.

---

²⁶A.g.e., ss. 350-352.

²⁷A.g.e., ss. 391.

²⁸A.g.e., s. 392.

²⁹Kongar, a.g.e., s. 566.

³⁰Keleş, a.g.e., s. 392.

³¹Kongar, a.g.e., s. 566.

1.2. Turgut Özal Öncesi Türkiye’de Medyada Gelişmeler

Turgut Özal öncesi Türkiye’de medyada en büyük yenilik televizyon yayınının başlamasıdır. 1963 yılında Federal Almanya ile yapılan anlaşma çerçevesinde TV eğitim Merkezi’nin kuruluş hazırlıkları başlamış ama bunun teknik donanımını Federal Almanya yapmıştır. Çünkü o yıllarda Türkiye’nin televizyon yayınına yürütecek teknik personeli olmadığı için Alman teknisyenler getirilmiştir³².

31 Ocak 1968 günü saat 19.30’da TRT ilk deneme yayınına gerçekleştirmiştir. Deneme yayınının haftada üç gün yapılmasına karar verilmiş; yayın günleri de Salı, Çarşamba ve Cumartesi olarak belirlenmiştir. Deneme yayınının açılış konuşmasını Ankara Televizyon Müdürü Mahmut Tali Öngören yapmış, bu konuşmadan sonra Afet İnan’ın hazırladığı Türk Devrim Tarihi adlı program yayınlanmış, ilk TV haber spikeri Zafer Cilasun haberleri, ardından Zeynep Esen’in hava durumunu sunmasından sonra Antalya Ormanları adlı belgesel yayınlanmıştır. Yayın 20.50’de kapanış anonsu ile kapanmış ve İstiklal Marşı’nın okunması ile bitmiştir. Televizyon yayınlarının başlamasından itibaren halk buna büyük ilgi göstermiştir. Halk ilk televizyon yayınlarını mağazaların vitrinlerindeki alıcı cihazlardan izlemiştir. Ancak yayınlar zor şartlar altında yapılmıştır. Çünkü deneme yayınları yalnız bir stüdyodan yapılmıştır. Almanya’dan gelen teknik personelin yanı sıra BBC televizyonundan da teknik personel gelmiş, Ankara’da TRT personeline kurs vermişlerdir. Televizyon kırsal kesimlerde yaygınlaşamamasına rağmen büyük kentlerde oldukça ilgi görmüş, evinde televizyon olmayanlar komşularına televizyon izlemeye gitmişlerdir³³.

TRT, 1961 Anayasası’nın 359 sayılı kanununa göre özerkti. Ancak anayasa ve anayasa uyarınca yürürlüğe girmiş olan TRT yasasına karşın, Türkiye’de özerk yayıncılık anlayışına uygun bir ortam olmadığı için TRT daha kurulduğundan beri toplumda en çok tartışılan konulardan biri olmuş, tartışmaların büyük bölümü ise “özerklik” kavramı üzerinde odaklanmıştır³⁴. 359 sayılı yasa, TRT’nin özerkliğinin sağlanmasında en önemli faktörü, kurumun en yüksek denetim ve karar organı olan Yönetim Kurulu’nda görevlendirileceklerin tayininde, siyasi iktidarı ve organları etkisiz kılmakta görmüş, yasa koyucu yönetim kurulu üstünde, TRT için başka bir

³² Özden Cankaya, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT (1927-2000)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 74.

³³ A.g.e.,ss. 75-78

³⁴ Erol Mutlu, *Televizyon ve Toplum*, TRT Genel Sekreterlik Basım ve Yayın Müdürlüğü, İstanbul, 1999, s. 19.

organ kabul etmiştir³⁵. Ancak 1969 yılında iktidarda olan Adalet Partisi TRT'nin özerkliğini kaldırmak istemiş ve 359 sayılı kanunu değiştirmek istemiştir. Bu kanunu değiştirmek için de yoğun kampanya yürüten Adalet Partisi TRT'yi hükümete bağlamak istemiş ve bu yüzden yoğun tepki almıştır. Ancak 12 Mart 1971 Muhtırası ile Genelkurmay TRT üzerinde değişiklik yapılmasını istemiş ve 359 sayılı kanunun tekrar gözden geçirilmesini belirtmiştir. Bu muhtıradan sonra Türkiye'de (26 Mart 1971-22 Mayıs 1972) önce Nihat Erim Hükümeti kurulmuş sonra ise Ferit Melen Hükümeti (22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973) kurulmuş ve bu hükümet de TRT Genel Müdürlüğü'ne Musa Öğün'ü atamıştır. Bu olaydan sonra 359 sayılı kanun üzerinde değişiklik yapılmış ve TRT'nin özerkliği kaldırılarak yerine "tarafsız" hükmü getirilmiştir. Bu yasa ile TRT siyasal iktidara bağımlı hale gelmiş, hükümet temsilcilerinin sayısı ikiden üçe çıkarılmış, kültür ve eğitim kavramlarına siyasal bir anlam yüklenerek "kültür ve eğitime yardımcılık görevi" bölümü değiştirilmiştir³⁶.

Ayrıca 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin ardından, TRT'de çalışan çok sayıdaki yapımcı, yönetmen ve radyocunun da işine son verilmiştir³⁷.

1578 sayılı TRT yasası ile TRT genel müdürünün atanması Bakanlar Kurulu'na bırakılmış, bu da hükümetin istediği kişiyi genel müdür olarak atmasına imkân sağlamıştır³⁸. Yönetim kurulu üye sayısı 11'e yükseltilerek, üçünün Bakanlar Kurulu'na, diğerlerini seçme yetkisi ise TRT Yüksek Seçim Kurulu'na verilmiştir. TRT Yüksek Seçim Kurulu ise Cumhurbaşkanı tarafından belirlenmiş olup Gazeteciler Cemiyeti ve Sendikalar, İşçi Konfederasyonu, Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları, Ziraat Odaları Birliği gibi kurumlardan dört aday saptamakta, TRT seçim kurulu da birisi basın mensubu olmak koşulu ile iki üyeyi seçmektedir³⁹. TRT Kurumu artık iktidara bağımlı bir kurumdur ve "tarafsızlık" kavramı ise her türlü yoruma açık, kamuoyunu büyük ölçüde yanıltarak tatmin etmeye yönelik teknik bir kavram haline gelmiştir⁴⁰.

---

³⁵ Sezer Akarcalı, *Türkiye'de Kamusal Radyodan Özel Radyo ve Televizyona Geçiş Süreci*, Punto Matbaacılık, Ankara, 1997, s. 116.

³⁶ Cankaya, *a.g.e.*, s. 95.

³⁷ Mutlu, *a.g.e.*, s. 21.

³⁸ Akarcalı, *a.g.e.*, s. 122.

³⁹ *A.g.e.*, s. 123.

⁴⁰ *A.g.e.*, s. 123.

15 Şubat 1974 tarihinde TRT'nin müdürlüğüne İsmail Cem atanmıştır. Onun genel müdürlüğü döneminde eğitim yayınlarına önem verilmiştir. Kadın Dünyası adlı programla özellikle kız çocuklarının okutulması konusunda kampanya yapmıştır⁴¹.

1970'li yıllar Türkiye'de kentleşmenin arttığı dönemlerdir. Büyük kentlerde televizyon kullanımı yaygınlaşmıştır. Tek kanal olmasına rağmen TRT'nin programlarına büyük ilgi duyulmuş hatta TRT daha fazla program yapmak istemişse de şartlar olgunlaşmadığı için yapamamıştır. Televizyon, köyden kente göç edenlerin kentin "asil üyesi" oldukları duygusunu verdiği için gecekondularda da ilgi görmüştür⁴².

Yine İsmail Cem döneminde televizyonda Amerika'dan, Fransa'dan, İngiltere'den alınan programlar ağırlık kazanmıştır. İlk gündüz yayını yine İsmail Cem'in müdürlüğü döneminde olmuş, 3 Mart 1974'te Telespor adlı programla gündüz yayını başlamıştır. Bunun dışında en önemli ilk ise 1974 yılı Ramazan ayının Kadir Gecesi'nde İstanbul'daki bir camiden yapılan naklen yayındır. Türk edebiyatından uyarlanan Aziz Nesin'in "Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz" ve Sait Faik'in "Kumpanya"sı da televizyon filmi olarak yayınlanmıştır. Edebiyattan uyarlanan diziler günümüze değin yayınlanmaya devam edecek, toplum edebi romanları okumak yerine televizyondan izlemeyi tercih edecektir⁴³.

12 Mayıs 1975 tarihinde ise TRT'nin Genel Müdürlük görevine Nevzat Yalçıntaş getirilmiştir. Bu dönemde yine yabancı ülkelerin yapımları ekranlarda sık görülmüştür. Özellikle Komiser Colombo, Kaçak ve Söz Savunmanın gibi Amerikan yapımı diziler halk tarafından büyük ilgi görmüştür. Haberler de sık izlense de halk eğlenceli programlara daha çok ilgi göstermiştir. Özellikle dış kaynaklı programlar yoğun ilgi görmüştür. Kaynanalar dizisi de yerli dizi olarak büyük ilgi görmüş, ilk tartışma programı olan Forum da Nevzat Yalçıntaş'ın müdürlüğü döneminde başlamıştır⁴⁴.

1975 yılının TRT için en önemli programı ise şüphesiz Aşk-ı Memnu dizisinin televizyonda yayınlanmasıdır. Bu iz bırakan en önemli yapıttır. Yönetmeni Halit Refiğ olan bu program için TRT bütün imkânlarını kullanmıştır. Altı bölümden

---

⁴¹Cankaya, *a.g.e.*, s. 102.

⁴²*A.g.e.*, s. 120.

⁴³*A.g.e.*, s. 133.

⁴⁴*A.g.e.*, ss. 134, 136-137.

oluşan bu dizi 1 milyon 500 bin liraya mal olmuş ve TRT'nin dışarıya sattığı ilk konulu film olarak da büyük öneme sahip olmuştur⁴⁵.

19 Ocak 1976 tarihinde TRT'nin Genel Müdürlüğü'ne Şaban Karataş atanmıştır. TRT bu dönemde Türk-İslam ideolojisini benimsemiş, "Milli tarih" ve "Milli kültür" kavramları TRT'nin amacı arasına girmiştir. Cumhuriyet dönemi bu dönemde sorgulanmaya başlanmış, Osmanlı tarihi daha çok ilgi görmüştür. Dinsel yayınlar Nevzat Yalçıntaş döneminde başlamış ve Şaban Karataş zamanında hızla artmıştır. Camilerden naklen yayın yapmak bu dönemde de devam etmiştir⁴⁶.

12 Eylül 1980 askeri darbesi ile TRT'de yine değişiklikler yapılmıştır. Devletin başına geçen askeri yönetim, toplumu anarşi ortamına iten olgu ve kurumların başında TRT'nin geldiği yargısı ile o zamanki genel müdür Doğan Kasaroğlu'nu görevden alıp, yerine Emekli General Macit Akman'ı atamıştır. 1982 Anayasası'nın 133. Maddesi, "Radyo ve televizyon istasyonları ancak devlet eliyle kurulur ve idareleri bir kamu tüzel kişiliği halinde düzenlenir" diyerek, kitle iletişim ortamına bilinen bakış açısını devam ettirmiştir⁴⁷. Bu gelişmelerle, askeri rejim ve kontrolündeki yürütme organı, yayın tekeli uygulamasını, TRT ile sınırlı tutmayıp, buna bütün ülkedeki elektronik faaliyetleri de katarak, kontrol ve egemenlik alanını genişletmiş, kitle iletişim ortamını kendisine bağımlı kılmış, şekli olarak tarafsız fakat uygulamada tamamen iktidarın etkisindeki bir iletişim ortamı meydana getirilmiştir⁴⁸.

Askeri yönetimin çıkarmış olduğu 2954 sayılı yasa ile ilk defa TRT'nin dışındaki alanları da kapsayan bir örgüt yani Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu kurulmuştur⁴⁹. 12 üyeden oluşan Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu'nun üyelerinin 3'ü Cumhurbaşkanı tarafından, 3'ü Bakanlar Kurulu'na atanacak olup, Yüksek Öğretim Kurulu'nun göstereceği 4 aday arasından 2'sini Cumhurbaşkanı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun göstereceği 6 aday arasından, son üye ise Milli Güvenlik Kurulu tarafından seçilecek ve Bakanlar Kurulu tarafından atanacaktır⁵⁰.

---

⁴⁵A.g.e., s. 137.

⁴⁶A.g.e., ss. 139, 141-142.

⁴⁷Akarcılı, a.g.e., s. 124.

⁴⁸A.g.e., s. 127.

⁴⁹A.g.e., s. 127.

⁵⁰A.g.e., s. 128.

Bu kurumun görevi ise, radyo ve televizyon istasyonlarının kurulması, geliştirilmesi, günlük yayın saatleri ve süreleri, yurt dışına yapılacak yayınlarla ilgili usul ve esaslar gibi görevleri olup asıl önemli görevi ise TRT Genel Müdür ve TRT Yönetim Kurulu Üyelerinin seçim ve atanmalarınıdır. Kurul TRT Genel Müdürlüğü için 3 aday, TRT yönetim Kurulu içinse 12 aday belirler ve Bakanlar Kurulu'na bu adayları bildirir⁵¹. Böylece TRT'nin tarafsızlığı sona ermiştir.

Turgut Özal öncesi Türkiye'de sinema ise siyasi olaylara bağlı gelişmiştir. 1950-1970 arası "Sinemacılar Dönemi" olarak adlandırılmış olup bu dönem içinde Lütfü Akad'ın 1952 yılında "Kanun Namına" adlı sinema çalışması ülkemizde salt bir sinema çalışması sayılabilecek ilk örnektir⁵². 1950-1960 arası Türk filmlerinde genelde iyimserlik havası görülmüş, gerçeklerden kaçış, arkadaşlık, dostluk gibi konular işlenmiştir. Memduh Ün'ün 1958 yılındaki filmi olan "Üç Arkadaş" filmi buna örnektir. Ayrıca 1950-1960 arası dönemdeki sinemacıların sinema dilini kullanma çabaları, ulaşım, elektrifikasyon gibi hizmetlerin genişlemesi ile sinemanın ilk kez Anadolu'ya yayılması, çeşitli şehirlerde sinema salonlarının sayısının artması dönemin önemli değişimleridir⁵³.

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra ise 1961 Anayasa'sı hazırlanmış ve bu anayasa ile sinema filmleri ülkenin sorunlarına değinmeye başlamış, "toplumsal gerçekçilik" diye adlandırılan bir akım doğmuştur. Metin Erksan'ın "Yılanların Öcü" (1962) adlı filmi siyasal yaşamdaki çatışmaları anlatan ilk filmidir⁵⁴.

Halit Refiğ'in "Şehirdeki Yabancı" (1963) filmi ise ilk kez işçi sorunları ve aydınının yabancılaştırılması konusunu el almıştır⁵⁵.

1970 yılı ve sonrası ise Türk sineması için çok önemlidir. Özellikle Yılmaz Güney'in "Umut" filmi döneme damgasını vurmuştur. Umut filmi kendinden önceki toplumsal gerçekçi filmlerden ayıran en önemli nokta filmin içerik olarak Türk sinemasına yenilik getirmesidir. Film Türk toplumundaki sınıfsal çelişkileri ve çatışmaları ele almış, belgesel bir şekilde yansıtılması tavrı içinde, Türk sinemasının "star"a dayalı anlatımına yenilik getirmiştir⁵⁶. 70'li yıllara Umut filmi ile başlamış

---

⁵¹A.g.e., s. 129.

⁵²Gülseren Güçhan, *Toplumsal Değişme ve Türk Sineması*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 79.

⁵³A.g.e., s. 80.

⁵⁴A.g.e., s. 81-82

⁵⁵A.g.e., s. 83.

⁵⁶A.g.e., s. 89.

ancak ardından gelen filmler toplumda yaşanan kaos, yasaklamalar, ekonomik sıkıntılardan dolayı bu filmin devamını getirememiştir⁵⁷.

1970'li yıllarda erotik filmler de artmıştır. Bu tür filmlerin başlangıcını oluşturan film ise 1972 yılında çekilen "Parçala Behçet" filmidir. Bu film sayesinde Türk sinemasındaki bazı yapımcıları erotik filmlerin yayınlanmasını sağlayacaktır⁵⁸. Siyasi film yapamayan Türk sinemasındaki çoğu yapımcı erotik filmler yayınlayarak kendilerini kurtaracaktır. 1974-1979 yılları arasında çekilen 195 filmde 131 film erotik film olup bunları izleyen kesim ise çocuklar ve gençlerdir⁵⁹. Siyasi film çekemeyen yapımcılar bu filmlere yönelmiş ve bu filmler ileride de hızla artmıştır.

Bu dönemde çıkan gazetelere bakılacak olursa, Turgut Özal'ın iktidara gelmesinden önce toplumda en çok okunan gazeteler Tercüman, Cumhuriyet, Hürriyet ve Milliyet gazeteleridir. Gazetelerde ideolojik olarak bölünmüştür. Tercüman gazetesini sağ ideolojiye mensup kesim okurken, Cumhuriyet gazetesini ise sol ideolojiye mensup görüşü savunanlar tercih etmiştir. 12 Eylül 1980 darbesi ile birlikte TRT kontrol altına alındığı gibi gazetelerde kontrol altına alınmış, birçok gazeteci tutuklanarak cezaevine gönderilmiştir.

ANAP iktidarı öncesinde basında özel sektör gelişmemiş, özel radyo ve televizyona ise daha geçilememiştir. Bunu sağlayacak isim ise 1983-1989 yılları arasında iktidarda olan Başbakan Turgut Özal olacaktır.

---

⁵⁷A.g.e., s. 90.

⁵⁸Burçak Evren, *Türk Sinemasında Cinsellik ve Erotizm*, İstanbul, 1996, s. 20.

⁵⁹Güçhan, a.g.e., s. 91

İKİNCİ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE KENTLEŞME

Turgut Özal Başbakan Yardımcılığı görevindeyken II. İzmir İktisat Kongresi'nde (2-7 Kasım 1981) yaptığı konuşmada şehirlere akının devam edeceğini, gecekondulaşmanın önlenmesi gerektiğini, şehirlerin insanları yoran ve kirli havasıyla zehirleyen yerler olmaktan çıkarılması gerektiğini belirtmiştir, buna ek olarak köy ve şehir arasındaki farkın asgari seviyede olmasının zaruriyetini ve bölgeler arasındaki farkın azalması gerektiğini vurgulamıştır⁶⁰. 1983 seçimleri öncesinde Turgut Özal konut sorununun önemine dikkat çekmiş ve seçim meydanlarında bu sorunu kendi iktidarları döneminde çözüleceğini söylemiştir. Seçim bildirgesinde konut sorunu ile ilgili şu vaatlerde bulunmuştur⁶¹:

- 1) Daha kullanışlı ve daha ekonomik birimlerin teşvikine önem verilecektir.
- 2) Finansman, konut yapımında temel sorundur. Konut kredilerinin bütün ticari bankalara yaygınlaştırılması sağlanacak, yapı tasarruf hesapları teşvik edilerek konut kredileri ödeme süresi ve miktarları yönünden makul esaslara bağlanacak, bütçe dışı kaynaklara dayalı “Konut Fonu” kurulacaktır.
- 3) Vatandaşların konut sahibi olmasını teşvik etmek, konutun kiraya verilmesini de kolaylaştırmak üzere; konut alım-satımı ve kira gelirleri ile vergiler sayıca ve nisbet olarak azaltılacak, vergi muafiyeti giderilecektir.
- 4) Gerek imar planlarının tamamlanması, gerekse inşaat izninden iskâna kadar lüzumlu ruhsatların çok uzun zaman aldığı mevcut düzende, gecekondular ve kaçak inşaatın önlenmesi bir tarafa, normal konut yapımı da büyük güçlüklerle karşı karşıyadır. Konut yapımı ile ilgili formaliteler basitleştirilecek, imar planları süratle tamamlanacak, mahalli birimlerin yetkileri artırılacaktır.
- 5) Toplu konut yapımını hızlandırmak, aynı zamanda vatandaşın kendi evini kolaylıkla yapabilmesine imkân vermek için devletin konut arsası üretmesi veya bunun için gerekli desteği sağlaması öngörülmektedir.

---

⁶⁰ Özal, *a.g.e.*, s. 71.

⁶¹ *A.g.e.*, s. 91.

Bu bildiri dışında birtakım tedbirler de ele alınmıştır. Bu tedbirler şunlardır⁶²:

- 1) Büyük, pahalı kullanışsız konuttan kaçınılması, konut yapımında azami tasarrufun sağlanması zorunludur. Bu itibarla, daha kullanışlı ve daha ekonomik birimlerin teşvikine önem verilecektir. Pencerelerin yeterli ölçüde tutulması, ısı tecritinin, özellikle konut mimarı planlarında eşya yerleşiminin ana unsurlar olarak dikkate alınması inşaat ve kullanma maliyetini düşürecektir.
- 2) Finansman konut yapımında temel sorundur. Konut kredilerini bütün ticari bankalara yaygınlaştırmak kararındayız. Yapı tasarruf hesaplarının teşvik edilmesini, konut kredilerinin ödeme süresi ve miktarları yönünden makul esaslara bağlanmasını ve bunu bütçe dışı kaynaklarla destekleyen bir sübvansiyon sisteminin getirilmesini tutarlı bir çözüm tarzı olarak görüyoruz.
- 3) Başta vatandaşlarımızın konut sahibi olmasını teşvik etmek, bunun yanında kiralamayı da kolaylaştırmak üzere, konut alım-satımı ve kira gelirleri ile ilgili vergilerin sayıca ve nisbet olarak azaltılması ve bazı vergilerin kaldırılması hedeflerimiz arasındadır.
- 4) Konut yapımının güçleştiren ve geciktiren formalitelerin basitleştirilmesi ve imar planlarının süratle tamamlanması şarttır. Bu maksatla, inşaat izninden konutun iskân edilmesine kadar bütün formaliteler gözden geçirilerek gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
- 5) Düzenli ve ekonomik şehirleşmenin rasyonel araçlarından biri toplu konuttur. Toplu konut yapımını hızlandırmak, aynı zamanda vatandaşın kendi evini kolaylıkla yapabilmesine imkân sağlamak için devletin konut arsası üretmesini veya bunun için destek sağlamasını planlıyoruz.
- 6) Konut altyapısının yeni bir anlayışla ele alınarak, konutun tamamlanmasından çok sonra önemli israf ve kayıplara sebep olan gecikmeli uygulama yerine, konutla birlikte devreye giren bir altyapı

---

⁶²A.g.e. ,ss. 132-133

inşaat programı uygulanmasını öngörüyor, bunun için devletin gerekli tedbirleri ve teşvikleri geliştirmesini zorunlu buluyoruz.

- 7) Kamu İdaresi ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri mensupları için kira büyük bir yük haline gelmiştir. Yurt sathında lojman yapımına önem verilecektir.

Turgut Özal'ın bu vaatleri Anavatan Partisi'nin oylarını artırmış ve Anavatan Partisi seçimden zaferle ayrılmıştır.

Anavatan Partisi iktidara geldikten hemen sonra konut politikasına önem vermiş ve bunun için birtakım hazırlıklar yapmıştır. İlk ve en önemli hamle 17 Mart 1984'te çıkarılan 2985 sayılı yasayla gelmiştir. 10 maddeden oluşan bu yasa 1981 yılında çıkarılan 2487 sayılı yasayı yürürlükten kaldırmıştır. Çıkarılan bu yasa, konut alıcılarına ve konut yapımcılarına bireysel kredi olanağı sunmuş, hem büyük holdingleri hem de konut yapım ortaklarını konut yapımı için desteklemiştir⁶³. Konut için bütçeden ödenek ayırmaya son vermesine karşılık, yasa Toplu Konut Fonu'na bütçe dışı kaynaklar bulmuştur. Yeni yasa ile birlikte genel bütçeden konut kesimine pay ayrılması sistemine son verilmiştir. Fon'un kaynakları şunlardır⁶⁴:

- 1) Tekel'in ve Tekel dışındaki gerçek ve tüzel kişilerin ürettikleri alkollü ve alkolsüz içkilerin, tütün mamullerinin, ispiroto ve ispiroto içkilerin ve her türlü içki üretiminde kullanılan alkollü ve alkolsüz özütlerin üretim vergisine konu olan matrahları üzerinden en çok % 15 oranında hesaplanıp, üretim vergisinden ayrılacak pay,
- 2) Yurt içinde üretilen ve ithal edilen akaryakıtın, gümrüksüz rafineri çıkış fiyatı üzerinden, benzinlerden satış fiyatının % 20'si, motorin, gazyağı ve fuel-oil'den satış fiyatının % 15'i oranındaki miktar.
- 3) Tüketilen elektrik enerjisinin satış kilowat saat bedeli üzerinden % 10 oranında hesaplanacak miktar.
- 4) Talih oyunlarının oynatıldığı yerlerden elde edilecek gayrisafi hâsılattan ayrılacak % 30'luk payın yarısı.

---

⁶³ Keleş, *a.g.e.*, s. 363.

⁶⁴ *A.g.e.*, s. 365.

- 5) Yurt dışı çıkışlarından, çıkış başına alınacak en çok 100 Amerikan dolarına karşılığı Türk lirası.
- 6) Tekel'in ithal ettiği maddelerden alınan fonlar.
- 7) Hazine arsaları üzerine yapılan konut ve işyerlerinin arsa maliyet bedellerinin en çok % 25'ine kadar alınacak katılma payı.
- 8) Başka yasa ve kararnemelerin Toplu Konut Fonu için verilmesini öngördüğü paralar.
- 9) Fon'a yapılacak geri ödemeler, bağışlar ve yardımlar.

Bu fonlar ile birlikte konut sorunu çözülmek istenmiştir. Bundan dolayı holdingler konut yapmak için birbiriyle yarışmaya başlamıştır. Başbakan Turgut Özal konut sorununun ardından gecekondulara da güvence vermiş ve gecekonduların devletin teminatı olduğunu belirtmiştir⁶⁵. Özal gecekondulara özel bir önem vererek gecekonduların bölgelerini sık sık ziyaret etmiştir. Halka tapuları bizzat kendisi dağıtan Başbakan Özal, ev sahibi olmak isteyenlere ev için yatırım yapmalarını söylemiştir, devletin krediye dayanamayacağını, ev sahibi olmak isteyenlerin altın, bilezik, saat ne varsa satmalarını gerektiğini belirtmiştir⁶⁶. Bu politika şehirlere göçü hızlandıracaktır.

1980 sonrası Türkiye'de kentleşme hızla artmıştır. Özellikle 1985-1990 arası kentleşme hızının zirve yaptığı dönemdir. Çünkü Anavatan Partisi'nin konut politikası ve gecekonduları güvence altına alması bunu sağlayan etkenlerin başındadır. Bunun dışında 24 Ocak Kararları ile birlikte devletin piyasaya müdahale etmemesi ve özel sektörü desteklemesiyle yeni iş sahalarının açılması da çok önemli bir etkidir. Şehirlerin çekici özelliği, köylerde ise koşulların güçleşmesi kentlere doğru bir akın oluşturmuştur. Göçler köylerden şehirlere, doğudan batıya doğru gerçekleşmiştir. Sanayinin geliştiği yerler ve mevsimlik işlerin yoğun olduğu yerler oldukça fazla miktarda göç almıştır. 1985 yılında şehir nüfusu 26.865.757'ye çıkarak toplam % 53.03'lük bir oranı yakalarken, köy nüfusu ise 23.798.701 nüfus ile % 46.97 oranında kalmıştır⁶⁷.

---

⁶⁵Hürriyet, 30 Nisan 1984.

⁶⁶Hürriyet, 13 Ekim 1984.

⁶⁷ Özer, a.g.e., s. 51

Tablo 1: 1927-1990 arası yerleşim merkezlerindeki nüfus sayısı ve Türkiye'nin genel nüfusuna oranları.

<u>Yıllar</u>	<u>İl ve İlçe Merkezleri</u>	<u>%</u>
1927	3.305.879	24.2
1927	3.802.642	23.5
1935	4.346.249	24.4
1945	4.687.102	24.9
1950	5.244.337	25.0
1955	6.927.343	28.9
1960	8.859.731	31.9
1965	10.805.817	34.4
1970	13.691.101	38.5
1975	16.869.068	41.8
1980	19.645.007	43.9
1985	26.855.757	53.0
1990	33.326.351	58.4

Kaynak: Keleş, *a.g.e.* s. 41.

Kentleşmenin gelişmesiyle kentlere ve ülkenin telefonun dizgesine büyük yatırımlar yapılmış, pahalı otoyollar inşa edilmiş, belediyenin mali olanakları artırılarak bayındırlık yatırımları yapılmıştır⁶⁸. Belediyelerin mali olarak güçlendirilmesini, merkezin aldığı birtakım vergilerin belediyelere verilmesini ilk düşünen, teklif eden Turgut Özal'dır ve Turgut Özal şehirleşmeyi görerek Türkiye'de mahalli idarelerin hem yetki olarak güçlendirilmesi hem de mali olarak güçlendirilmesini başlatan liderdir⁶⁹. Ayrıca dünyanın post-modern bir döneme doğru gittiğini gören Özal, Türkiye'nin tarım ülkesinden hizmet sektörüne dönük, özellikle elektronik teknolojisindeki gelişimlerle ihracata dönük ekonomi modelini getirmiş, bunun da kırsal zemin üzerinde olmayacağını görerek, gelecek projeksiyonlara önem vererek özellikle Antalya, Mersin, İzmir, Trabzon, Zonguldak gibi kıyı şehirlerini

⁶⁸ Akşin, *a.g.e.*, s. 286.

⁶⁹ 15.01.2015 Tarihinde Taha Akyol İle Yapılan Söyleşiden

öne çıkartmaya çalışmıştır. Turgut Özal'ın en büyük avantajı ise şehirlerde yaşamış olmasıdır, edindiği bakış açısıyla Türkiye'yi tarımsal alandan çıkarmayı planlayan Özal, hizmet sektörüne ağırlık vermeyi amaçlamıştır⁷⁰.

Köylerde yaşam koşullarının zor olması da kentlere göçü etkilemiştir. 1983 yılında traktör sayısı 513.516 iken 1984 yılında bu rakam 556.781'e çıkmış ve her yıl artarak 1985 yılında 583.974'e, 1986 yılında 612.731'e ulaşmıştır⁷¹. Böylece traktör köylerde çalışan işçi sayısını azaltarak onların işsiz kalmasına yol açmış; işsiz kalan halk da iş bulmak için şehirlere akın etmiştir. Bunun dışında devletin fabrikalar açması ve Güneydoğu Anadolu Projesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan vatandaşları da şehirlere çekmiştir. 18 Kasım 1985 yılında Bitlis'te Best Sigara Fabrikası açılmış ve Başbakan Turgut Özal Doğu bölgelerini kalkındırmanın gerektiğini söylemiştir⁷². Ayrıca Güneydoğu Anadolu Projesi'nin başlaması ve gelişmesi, ayrıca fabrikaların da açılmasıyla Van, Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman gibi şehirler de göç almaya başlamıştır.

1985-1989 yılları arasında yapılan V. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Anavatan Partisi gecekonduların alanlarına altyapı götürülmesini, gecekonduların iyileştirilmesini, kent imarı ve konut konusunda mal oluşun karşılanmasını, bütçe dışı kaynaklarla Toplu Konut Fonu oluşturulmasını ve konut kesiminde özelleştirmeye gidilmesi ilkelerini benimsemiştir⁷³. 5 yıllık süre içinde 1.491.000 konut birimi hedeflenmiştir ancak üretim 1 milyonu geçememiş, bu plan beklenen sonucu verememiştir. Ekonomide istikrarın sağlanamamış olması bunda en büyük etken olmuştur⁷⁴.

Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde devlet konut yapımına destek verip gecekondunun yaygınlaşmasını başta önlemek istemiş ayrıca Özal seçim bildirgesinde gecekondulaşmaya önlem alınacağını belirtse de buna engel olamamıştır. Çünkü şehirlere göç bu dönemde çok fazladır. İktidarın da gecekondularını oy deposu olarak gördüğünü bilen halk şehirlere göç etmiştir. Çünkü gecekonduların devletin güvencesi altına alınması ve gecekonduların olmaları halkı şehirlere itmiştir. Yukarıda da değindiğimiz gibi şehirlerin çekici özelliği ve iş

---

⁷⁰ 03.03.2015 Tarihinde Cengiz Çandar İle Yapılan Söyleşiden

⁷¹ Kongar, *a.g.e.*, s. 551.

⁷² *Tercüman*, 18 Kasım 1985.

⁷³ Keleş, *a.g.e.*, s. 359.

⁷⁴ *A.g.e.*, s. 360.

alanlarının artması, köylerde yaşam koşullarının günden güne zorlaşması halkın şehirlere gitmesine neden olmuştur. Turgut Özal 1985 yılında halka verdiği sözde, gecekonduların tapusunun bir yıl içinde verileceğini belirtmiş ayrıca evi olmayan işçinin ve memurun ev peşinatını da devletin vereceğini belirtmesi büyük sevinç yaratmıştır⁷⁵.

1986 yılında gecekondulara yeni bir af çıkarılmıştır. Bu af ile birlikte 10 Kasım 1985 tarihinden önce yapılan gecekonduların yıkılmaması; 10 Kasım 1985 tarihinden sonra yapılan gecekonduların ise yıkılması kararlaştırılmıştır. 1983 ve 1984 yıllarında çıkarılan aflar gecekonduların meşrulaştırılmasını ve sadece 1981 tarihinden sonra yapılan gecekonduların yıkımını kanunlaştırmışken, 1986 yılındaki yasa 1985 yılına kadar af getirmiştir. Böylece gecekonduların sayısı hızla artmıştır. 1980 yılında Türkiye’de gecekonduların sayısı 1.150.000, gecekonduların nüfus 5.750.000 ve gecekonduların nüfusunun kentsel nüfusa yüzdesi % 26.1 iken 1990 yılında gecekonduların sayısı 1.750.000’e çıkmış, gecekonduların nüfus hızla artarak 8.750.000 olmuş, gecekonduların nüfusunun kentsel nüfusa yüzdesi de 33.9 olmuştur⁷⁶. Devletin uyguladığı politikalar bu yüzdeleri ortaya çıkarmıştır.

1987 yılında yapılan bir araştırmaya göre devletin toplu konut projeleri inşaat sektörüne en verimli çağını yaşatmıştır. Her altı kişiden biri inşaat sektörü ile uğraşmıştır. 1981 yılında Türkiye’de konut üretimi 144.394, 1982 yılında 160.078, 1983 yılında 169.037, 1984 yılında 189.496, 1985 yılında 159.187 ve 1986 yılında 335.490’a çıkmış, inşaat sektörü altın çağlarını yaşamıştır⁷⁷. Bunda devletin payı çok büyüktür. Özel sektöre verilen destek ve özellikle de devletin konut projesinde, özel sektörü teşvik etmesi inşaat sektörünü Türkiye’de ilerletmiştir. Bunun yanında memurlar için de konut fonu oluşturulmuş, devlet lojman sayısını azaltmış ve bu faaliyetlere para bulabilmek için devlet yabancı sigara ithalatını serbest bırakmıştır⁷⁸.

1988 yılında ise Türkiye’de konut üretiminde ve satımında büyük sıkıntılar olmuştur. Yüksek faizler ve maliyet artışları nedeniyle Toplu Konut Fonu’nun kredi kullanımını sınırlanınca inşaatlar yarıda kalmıştır⁷⁹. Bu da konut sektörünü olumsuz etkilemiştir. Ev sahibi olmak isteyen halk da bu durumdan olumsuz etkilenmiştir.

---

⁷⁵ Tercüman, 26 Eylül 1985.

⁷⁶ Kongar, a.g.e., s. 566.

⁷⁷ Tercüman, 19 Kasım 1987.

⁷⁸ Turgay Yavuz, *Özal’ın Mirası Anılarıyla Ekrem Pakdemirli*, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2013, s. 112.

⁷⁹ Cumhuriyet, 23 Kasım 1988.

Ekonomik durumlarının bozulması nedeniyle halk ev sahibi olamamış, bu da dar gelirli kesimin umutlarını azaltmıştır. Zor geçinen bu kesim bu haber karşısında daha da güç duruma düşmüştür.

1989 yılında da sıkıntı devam etmiştir. Ege Bölgesi'nde 45 bin toplu konut finansman yetersizliği yüzünden yarıda kalmış, biten 15 bin konut ise hiç müşteri bulamamış böylece dar gelirli halkın umutları bir kez daha suya düşmüştür⁸⁰.

Tablo 2: 1940-1990 arası Türkiye'deki kentleşmenin coğrafi bölgelerdeki yüzde olarak artışı.

<u>Bölgeler</u>	<u>1940</u>	<u>1960</u>	<u>1980</u>	<u>1985</u>	<u>1990</u>
Marmara	35.1	43.3	68.7	74.1	75.1
Güney Anadolu	20.1	31.6	49.8	52.7	54.3
Ege	23.3	30.3	48.6	54.8	53.0
İç Anadolu	14.8	24.8	47.4	53.3	59.5
G. Doğu Anadolu	15.8	16.1	36.5	39.9	53.5
Doğu Anadolu	9.3	13.4	27.2	31.1	37.5
Karadeniz	7.2	11.4	24.0	29.2	33.7
TÜRKİYE	18.0	25.2	45.4	50.7	55.4

Kaynak: Keleş, *a.g.e.* s. 47.

Anavatan Partisi iktidarının konut sorununu çözmeye girişimi ilk başlarda başarılı olsa da 1988-1989 yıllarında artan faizler ve finansman sorunu nedeniyle sekteye uğramış ve konutlar tamamlanamamış, umutlanan dar gelirli halkın da yüzü gülememiştir. Bu, halkın Anavatan Partisi'ne olan güvenini sarsarken; dar gelirli halkın Anavatan Partisi'ne olan güvenini kaybetmesine neden olmuştur.

⁸⁰*Hürriyet Ege*, 3 Temmuz 1989.

2.1.1. Gecekonduyun Getirdiği Sıkıntılar

Gecekondu, kendisine ait olmayan yerde, imar yasalarına, sağlık ve fen kurallarına aykırı olarak, alelacele yapılmış bir barınak şeklinde tanımlanmıştır⁸¹. Türkiye’de gecekonduyunun 1950 yıllarında yaygınlaşmaya başladığını, köylerdeki halkın işsizlik nedeniyle kentlere göç ettiğini, şehirlerin çekici özelliğini ve göçlerin doğudan batıya doğru olduğuna yukarıda değinmiştik. Turgut Özal döneminde özel sektörün gelişmesiyle açılan iş sahaları, devletin yatırımları kentleşmenin artmasını; Başbakan Turgut Özal’ın gecekondu affını desteklemesi ve gecekonduculara tapu vermesi de gecekonducuların artmasını sağlamıştır. Devletin asıl hedefi gecekonducuları azaltarak kendi eliyle toplu konut yapmaktır. Bu politika ilk yıllarda başarılı olsa da 1988 yıllarından sonra başarısız olmuştur. Bu yüzden gecekondu sayısı artmıştır.

Tablo 3: 1955-1990 arası Türkiye’deki Gecekondu ve Gecekonduculu nüfusu ve kentsel nüfustaki yüzdeleri.

<u>Yıllar</u>	<u>Gecekondu</u>	<u>Gecekonduculu Nüfus</u>	<u>Kentsel Nüfustaki Payı (%)</u>
1955	50.000	250.000	4.7
1960	240.000	1.200.000	16.4
1965	430.000	2.150.000	22.9
1970	600.000	3.000.000	23.6
1980	1.150.000	5.750.000	26.1
1990	1.750.000	8.750.000	33.9

Kaynak: Keleş, *a.g.e.* s. 383.

Türkiye’de gecekonducuların artması ülkede çeşitli sıkıntılara yol açmıştır. Gecekonducular çarpık kentleşmeye, trafik sorununa, hava kirliliği gibi sorunlara neden olmuştur. Gecekonducular çabuk yapılmış konutlar olup başlangıçta çoğu konut hizmetlerinden yoksun olmuşlar ve geçici özellikler taşımamışlardır⁸². En fazla

⁸¹ Özer, *a.g.e.*, s. 70.

⁸² Kongar, *a.g.e.*, s. 565.

sayıda gecekondular Ankara’da toplanmıştır, bu yüzden 1987 yılında Ankara’da gecekondulaşmayı önlemek için harekete geçilmiştir⁸³.

Gecekondular nüfusunun içinde sadece köyden kente göç edenler değil, başka kentlerden ve ilçelerden gelenler de vardır. Bu da gecekondular mahalleleri arasında özel tabakalaşma meydana getirmiştir. Eski gecekondular mahalleleri tabakalaşmada en üst sıradadır. Çünkü yerel hizmetleri daha çoktur ve halk oturdukları yerlerin tapularını almıştır⁸⁴.

Gecekondular halkının büyük çoğunluğu hizmet işlerinde çalışmaktadır. Özellikle 24 Ocak Kararları’ndan sonra devletin piyasaya müdahale etmemesi ve özel sektöre verdiği destekle yeni iş sahaları açılmış, Turgut Özal iktidarı da bunu devam ettirmiş ve liberal ekonomi politikasını uygulamıştır. Gecekondularda yaşayan vatandaşlar kurulan sanayilerde çalışma fırsatı bulmuştur. Ayrıca kapıcılık, odacılık gibi görevlerde kendilerine ilk sırada yer bulmuş; ikinci sırada sanayi işçiliği gelmiş, üçüncü sırada ise küçük esnaf, işportacılık gibi işler yer edinmiştir. Dördüncü grup ise niteliksiz işçilerden oluşmuş, bir kısmı mevsimlik inşaat işlerinde çalışmaktayken, diğer bir kısım ise nerede iş bulsa orada çalışmıştır⁸⁵.

Gecekondularda oturanlar ilk başta şehirlerde zorluk çekse ve bunalım yaşasalar da zamanla şehir hayatına alışmaya başlamışlardır. Sorun yaşamalarının sebepleri arasında tanımadıkları bir yere gelmeleri, geldikleri yerden çok daha büyük bir yerde yaşamaya başlamaları ve zor koşullarda yaşamaları sayılabilir. Bu aileler ilerde köylerine dönmeyi düşünmemiştir. Çünkü köy hayatının umutsuz oluşu, şehirlerdeki iş olanağı ve şehir hayatına alışmaları buna en büyük etkidir. Ayrıca gecekondular arasında tabakalaşma olması ve gecekondularda yeni oturmaya başlayanların zamanla üst tabakaya çıkması da buna bir neden olarak gösterilebilir.

Gecekondular ailelerinin en önemli özelliği ise arabesk kültürüdür. Kırsal alanlardan gelerek kent hukuku dışı alanlara yerleşen ve yasadışı yolları kullanarak konut edinen gruplar, bu süreç içinde kendilerine özgü değerler sistemine dayalı bir kültür üretmişlerdir. Genellikle arabesk adı altında nitelenen bu kültürün bazı yönleri gecekondular bölgelerindeki öteki ailelerce de benimsenerek bu yörelerin ortak kültürü haline gelmiştir. Arabesk kültürü daha çok müzik kültürü olarak benimsenmiş olsa

---

⁸³Zaman, 2 Şubat 1987.

⁸⁴Kongar, *a.g.e.*, s. 570.

⁸⁵*A.g.e.*, s. 571.

da bu terim köyde de kentte de görülmeyen, gecekondulardaki geçiş dönemini simgeleyen kendine özgü bir yaşam biçimini tanımlamak için kullanılmaya başlamıştır. Turgut Özal da arabesk kültürü dengelemiş olup bu kültürün sürecini yakalamış, böylece bu kültürü iktidarını güçlendirmek için kullanmıştır⁸⁶. Özellikle Özal, 1983 seçiminde seçim kampanyasında arabesk müziği kullanmış, ayrıca gecekondular halkının alışkanlıklarını keşfetmek amacıyla “Arabesk Grup” adlı bir araştırma ekibi kurmuştur⁸⁷.

Büyük kentlerin normal sınırları içindeki ulaşım sorununda kullanılan taksidolmuşların yanında ortaya çıkan minibüsler de varlıklarını, normal sınırları aşan gecekondular bölgelerinin oluşmasına borçludur ve gecekondular hem arabesk hem minibüs olayının pazarı olmaktadır⁸⁸. Dolmuş şoförlüğü, araba ya da minibüs alacak kadar parası olan göçmenlerin çoğunun atıldığı işlerdir, 1986 yılında toplu taşıma araçlarında arabesk müziği yasaklanmış olmasına rağmen araçların içleri arabesk şarkılardan mesajlar veren “Seni Sevmeyen Ölsün”, “Gurbet Kuşları” gibi çıkartmalarla doludur⁸⁹. Minibüs ve arabesk gecekondunun ortaya çıkardığı sonuçtur.

Turgut Özal döneminde arabesk filmleri de yapılmıştır. Filmlerin çoğunun mutlu son yerine trajik sonla biten bir öyküsü vardır. İbrahim Tatlıses’in 1985 yılındaki “Mavi Mavi”, arabesk yıldızı Emrah’ın 1987 yılındaki “Ayrılamam” filmi ve Küçük Ceylan’ın 1988 yılındaki “Bırakmam Seni” gibi filmler bu dönemde çekilmiştir⁹⁰.

Gecekondularda oturan halk seçimlerde oylarını daha çok sağ partilerden yana kullanmıştır. Özellikle 12 Eylül 1980 darbesinden sonra ve Turgut Özal’ın Başbakanlığı döneminde, Türkiye’yi dünya ekonomisiyle bütünleştirme politikası ve ekonomideki liberal politikalar bunda önemli etkindir ve bu etkenler özellikle İstanbul seçmeni tarafından kabul görmüştür⁹¹. Ayrıca Özal’ın gecekondulara tapu vermesi, onları sürekli ziyaret edip onların sorunlarını dinlemesi, gecekondulara çıkan af kanunları ve açılan iş sahaları gecekonduda yaşayan vatandaşların Turgut Özal’a oy vermesine neden olmuştur. Özal ve diğer sağ partilerin gecekonduları oy

---

⁸⁶ A.g.e., s. 592-593.

⁸⁷ Ayşe Hür, “Yine, Yeni, Yeniden Arabesk”, *Taraf Gazetesi*, 29 Ağustos 2010.

⁸⁸ Emre Kongar, *12 Eylül Kültürü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 234.

⁸⁹ Martin Stokis, *Türkiye’de Arabesk Olayı* (Çev: Hale Eryılmaz), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 155.

⁹⁰ A.g.e., ss. 198-201.

⁹¹ Erkan, a.g.e., s. 243.

deposu olarak görmeleri, onlara yönelik politikaları ve seçim öncesi verilen vaatler yine bu sebeplerin arasındadır.

Gecekondularda yaşayan insanların sıkıntıları da çoktur. Geçim derdi, memleketlerinden uzak olmaları, zor işlerde çalışmaları özellikle niteliksiz işlerde çalışmaları, bunların nedenleri arasındadır. Gecekondularda oturanlar evlerini daha çok yamaçlara, tepelere yapmış bu da erozyon ve heyelanda evlerinin çökmesine neden olmuştur. 1988 yılında uzmanlar sorunun önemli bir hâl aldığını, bu sorunun toplu konut yaparak çözülemeyeceğini söylemiş; genel nüfus içindeki gecekondu oranının 4.7'den 26.2'ye çıktığını ve sorunun kaynağı olan köy ile kent arasındaki uçurumun bir an önce kaldırılması gerektiğini belirtmişlerdir⁹².

Gecekondu yaşamından en çok kötü etkilenen ve en zarar görenler ise çocuklardır. 1989 yılında doktorların yaptığı bir araştırmaya göre gecekondu yaşayan çocukların risk grubu altında olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmacılar ilerde bu çocukların mutsuz ve suça yönelme tehlikesinin olduğunu açıklamışlardır⁹³. Çocukların şehre uyum sağlamada bocaladığını belirten uzmanlar, buna neden olarak gecekondu yaşayan çocukların maddi zorluklar nedeniyle arkadaşlarında olup da kendilerinde sahip olamadıklarını görmesine bağlamışlardır. Bu çocukların % 25'inin mutsuz, % 34'ünün sinirli, % 33'ünün söz dinlemeyen, % 15'inin kekeme, % 36'sının ise sürekli baş ağrısı çektiği açıklanmıştır⁹⁴. Bu da çocukların gelişimini ve başarısını olumsuz etkilemiştir.

Anavatan Partisi gecekondulaşmayı önlemek için adımlar atmış olsa da seçim zamanı o bölgeleri oy deposu olarak gördüğü için bu adımlardan vazgeçmiş, gecekondulaşmayı önleyememiş ve oradaki insanların sorunlarına yeterli çözüm bulamamıştır. Gecekondu sorunu günümüze kadar hızla ilerleyecektir.

---

⁹²*Cumhuriyet*, 26 Aralık 1988.

⁹³*Tercüman*, 8 Mart 1989.

⁹⁴*Tercüman*, 8 Mart 1989.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL DÖNEMİNDE MEDYADA GELİŞMELER

12 Eylül 1980 darbesi ile medyaya da sıkıyönetim uygulanmış, gazeteler kapatılarak gazeteciler tutuklanmış, TRT de kontrol altına alınmıştır.

1983 seçimleri öncesinde Turgut Özal basın ile ilgili şu vaatleri vermiştir⁹⁵:

“Söz, düşünce ve kanaat hak ve hürriyetlerinin kullanılmasında, kamuoyunun sağlıklı bir şekilde teşekkülünde, basın ve yayını hür demokrat düzenin temel vasıtaları arasında telakki ederiz.

Radyo, televizyon, dergi, kitap gibi haberleşme vasıtaları, ilim, kültür ve sanatın gelişmesi ve yayılmasında da önemli görev ifa ederler.

Devletin murakabesinde bulunan Radyo, Televizyon ve diğer basın ve yayın vasıtalarının tarafsızlığı esastır”.

Turgut Özal’ın bu vaatleri medya dünyası için önemli olmuş ve Özal döneminde medyada önemli gelişmeler gerçekleşmiştir.

Anavatan Partisi’nin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra uzmanlar müstehcen yayınların arttığını belirterek bu yayınların kontrol altına alınamadığını belirtmiş, özellikle gençleri dejenere ettiğini ve onları kötü etkilediğini söylemişlerdir⁹⁶. Bu müstehcen yayınlar ilerde de hızla artmaya devam edecektir.

Televizyon yayınları da bu dönemde siyasilerin tartışma konusu olmuştur. Başbakan Turgut Özal, vurdulu kırdılı filmlerin topluma uygun olmadığını söyleyerek bu programların yayınlanmasını doğru bulmamış ve eleştirmiştir⁹⁷. Bunun hemen ardından muhalefet partisi olan Halkçı Parti İstanbul Milletvekili İbrahim Ural da TV’nin ahlaksızlığı teşvik ettiğini söylemiş ve TRT’yi sert bir biçimde eleştirmiştir⁹⁸. Bu tartışmalar ilerde de devam edecektir.

TRT Genel Müdürlüğü seçimi de Anavatan Partisi’nin ilk dönemine denk gelmiştir. Genel müdürlük için Mehmet Barlas, Turgut Özakman, Ali İhsan Göğüş,

---

⁹⁵ Özal, *a.g.e.*, s. 98.

⁹⁶ *Tercüman*, 17 Temmuz 1983.

⁹⁷ *Hürriyet*, 7 Ocak 1984.

⁹⁸ *Hürriyet*, 22 Şubat 1984.

Tunca Toskay, Hüsametdin Çelebi ve Orhan Koloğlu aday olmuştur⁹⁹. 29 Mart 1984'te Bakanlar Kurulu Prof. Dr. Tunca Toskay'ı TRT Genel Müdürü olarak atamıştır¹⁰⁰.

1984 yılında sabah saatlerinde haftada iki gün olarak başlayan “Hanımlar Sizin İçin” programı 117 program olarak yayınlanmış, bu program kadın izleyicilere bir yandan çağdaş yaşamla uyum sağlanması önerilirken bir yandan da geleneklere bağlılık övülmüş, özellikle geleneklere bağlılık bölümü Nezihe Araz'a bırakılan bölümlerle pekiştirilmiştir¹⁰¹. Programın geleneksel bölümünün ilgi görmesi, kadının etkisi üzerinde önemli rol oynayacaktır.

1984 yılında TRT için en önemli olay TRT'nin renkli yayına geçmiş olmasıdır. TRT televizyonu renkli yayına 1 Temmuz 1984 günü geçmiştir¹⁰².

1984 yılının ilk yerli uyarlama dizisi Mithat Cemal Kuntay'ın romanından uyarlanan “Üç İstanbul” dizisi olup ikinci büyük dizisi de Tarık Buğra'nın romanı olan “Küçük Ağa” dizisidir¹⁰³. TRT bundan önce de yapmış olduğu gibi romanları dizi yapma politikasına devam etmiştir. Romanların diziye çevrilmesi günümüzde de devam etmektedir.

TRT'nin Türk-İslam ahlakına ağırlık verme politikası Anavatan Partisi döneminde de hızla devam etmiştir. Partinin politikalarıyla bağlantılı giden TRT 10 Ocak 1985'te yayınladığı bir dil genelgesiyle 205 sözcüğü yasaklamış, bu sözcüklerin radyo ve televizyonlarda kullanımı yasaklanmıştır. Bu sözcüklerin bazıları “Anı, anımsamak, bellek, öykü, özgürlük, devrim, söylev, söyleşi, ulus, uluslararası...” gibi kelimeler olup bunların yerine Osmanlıca sözcüklerin kullanımı önerilmiş ve bu sözcüklerin listesini Doç. Dr. Ahmet Bican Ercilasun ve Hamza Zülfikar hazırlamışlardır¹⁰⁴. Bu da TRT'nin başa gelen iktidarların politikalarına ters düşmeme politikasını göstermektedir. TRT'nin bu politikası günümüzde de devam etmektedir.

1985 yılı yine Türk edebiyatındaki eserlerin TRT'de yayınlandığı yıldır. Bu tarihte Halikarnas Balıkcısı'nın Ege'nin Dibi adlı eseri yayınlanmış bundan başka Refik Halit Karay'ın Bugünün Saraylısı romanı, Reşat Nuri Güntekin'in Acımak

⁹⁹Hürriyet, 8 Mart 1984.

¹⁰⁰Cankaya, a.g.e., s. 230.

¹⁰¹A.g.e., s. 232.

¹⁰²Mutlu, a.g.e., s. 62.

¹⁰³Cankaya, a.g.e., s. 233.

¹⁰⁴A.g.e., s.234.

romanı ve Halit Ziya Uşaklıgil'in Kırık Hayatlar romanı yayınlanmış, televizyon izleyiciliği böylece yaygınlaşmış olup izleyicilerin sinemaya gitme alışkanlığı azalmıştır¹⁰⁵. İnsanlar televizyona daha çok bağlanacak ve bu da ilerde daha çok programın yapılmasına vesile olacaktır.

Televizyonun zararlı alışkanlıkları da bu dönemde kendini göstermeye başlamıştır. Uzmanların araştırmasına göre şiddet içeren filmler özellikle 8-16 yaş arası gençleri kötü etkilemiş olup bu uzmanlar aileleri ciddi bir dille uyarmıştır. Bunun yanı sıra hükümlüler arasında yapılan araştırmada her on suçludan dokuzunun, televizyondaki şiddet filmleri nedeniyle yeni suçlar öğrendikleri belirlenmiş ve uzmanlar bunun için de önlem alınması gerektiğini belirtmiştir¹⁰⁶.

1986 yılında TV için önemli bir yıldır. TRT'nin ikinci kanalı bu senede kurulacaktır. 15 Eylül'de deneme yayınları başlayan TRT 2'nin ilk programı Santa Barbara olmuş, deneme yayınları sadece İstanbul ve Ankara'dan izlenmiş, kanalın ilk spikerleri olarak da Fatma Tokcan Balaban ve Oya Yaylalı seçilmiştir¹⁰⁷. İstanbul TV Müdürü Atalay Akçalı, 6 Ekim günü İstanbul, Ankara, İzmir'de yayına başlayan ikinci kanalın her gece 19.50-23.30 arası yayın yapacak olduğunu, bu kanalın eğitime, kültüre ve sanata ağırlık vereceğini, Çarşamba günleri yayınlanacak filmlerin içinde Türk filmlerinin de olacağını ve ilk Türk filminin Gülüşan olduğunu söylemiştir¹⁰⁸. Ayrıca Pazartesi gençlere yönelik müzik, Salı çok sesli müzik, Çarşamba Türk sanat müziği, Perşembe ise Türk halk müziği yayınlanacağını belirten Akçalı, her Çarşamba akşamı Perran Kutman'ın rol alacağı "Perihan Abla" dizisinin yayınlanacağını, Pazartesi akşamları ise Ömer Seyfettin'in Bomba'sı, Behçet Necatigil'in "Son Tren"i ve Albert Camus'un "Yanlışlık" eserlerini mini dizi halinde gösterileceğini belirtmiştir¹⁰⁹. İkinci kanalın açılması Anavatan Partisi döneminde medyada atılan büyük bir atılımdır ve bunun devamının geleceği de ikinci kanalın açılmasıyla kendini göstermiştir.

21 Mart 1988'de görev süresi tamamlanan TRT Genel Müdürü Tunca Toskay'ın yerine Başbakan Turgut Özal'ın danışmanı Cem Duna atanmıştır. Cem Duna TRT'nin onuncu genel müdürü olmuş ve yönetime gelir gelmez yaptığı ilk iş

---

¹⁰⁵ A.g.e., s. 238.

¹⁰⁶ Tercüman, 29 Nisan 1985.

¹⁰⁷ Sabah, 6 Eylül 1986.

¹⁰⁸ Tuna Serim, "İkinci Kanal, ciddi, ama asık yüzlü değil", *Sanat Olayı Dergisi*, S: 53(Ekim, 1986), s.17.

¹⁰⁹ A.g.m. s. 17.

Tunca Toskay zamanında yasaklanan 205 sözcüğün yasağını kaldırmak olmuştur. Ancak Batılı değerler taşıyan Cem Duna TRT'ye önceden atanan "Milliyetçi-İslamcı" kadroların tepkisini çekecek ve kısa süre sonra istifa edecektir¹¹⁰.

7 Temmuz 1989 tarihinde TRT'nin on birinci genel müdürü olarak Kerim Aydın Erdem atanmıştır. Bu dönemin en önemli gelişmesi TRT 3'ün ve GAP TV'nin 2 Ekim 1989'da yayına başlamasıdır¹¹¹. GAP TV'nin amacı kırsal kesime yöneliktir ve kanalda Güneydoğu Anadolu'da sulu tarımı özendirici ve çiftçinin verimi nasıl artırabileceğine ilişkin programlar yayımlanmıştır¹¹². TRT 2, ardından TRT 3 ve GAP TV'nin açılması medyada önemli gelişmeler olup bundan sonra artık özel kanallar açılmaya başlayacaktır.

1989 yılında TRT'de önemli olaylardan biri de Başbakan Turgut Özal'ın eşi Semra Özal'ın televizyona kaydedilecek olan bir resmi resepsiyona Bülent Ersoy'un katılmasını istemesidir. Bu olay TRT içinde karışıklığa yol açmıştır. Çünkü Bülent Ersoy'un 12 Eylül 1980 darbesi ile Türkiye'de sahneye çıkması yasaklanmıştır. TRT, Bülent Ersoy'un varlığını bu yüzden kabul etmemiştir¹¹³.

Özel kanalların açılması Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı dönemine denk gelecektir ve Özal, özel kanalların açılmasını bizzat destekleyecektir. Bu kanalların açılmasında hiç kuşkusuz en önemli etken 24 Ocak 1980'de alınan ekonomideki önlem paketidir. Bu paketin mimarı olan ve daha sonra iktidara gelen Turgut Özal iş adamlarını destekleyecek, böylece medyada da özel kanallar açılacaktır. İlk açılan özel kanal 7 Mayıs 1990 tarihinde kurulan STAR 1'dir. Bu ilk özel kanalın genel müdürü de TRT'nin eski genel müdürü olan Tunca Toskay'dır¹¹⁴. Bu kanalın sahipleri Turgut Özal'ın oğlu Ahmet Özal ile Cem Uzan'dır. Turgut Özal'ın oğlunun ilk özel kanalı açması Özal'ın medya üzerindeki etkisini göstermektedir.

STAR 1'in ardından açılan ikinci özel kanal 20 Ekim 1991'de yayın hayatına başlayan MEGA-10'dur. Bundan sonra 1 Mart 1992 tarihinde Türkçe ismi olmayan SHOW TV açılacak, onu TGRT, Kanal 6, Kanal D ve ATV takip edecektir¹¹⁵. Bu özel kanalların hepsi Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde açılacaktır.

---

¹¹⁰Cankaya, *a.g.e.*, s. 243.

¹¹¹*A.g.e.*, ss. 245, 248.

¹¹²*A.g.e.*, s. 249.

¹¹³Ştokis, *a.g.e.*, s. 163.

¹¹⁴*A.g.e.*, s. 278.

¹¹⁵*A.g.e.*, ss. 284-286.

Özel sektörün medyada yaygınlaşması, renkli televizyonların artması ve Turgut Özal'ın bankacılık sistemini değiştirip kredi kartlarına açılma politikasını izlemesi ile televizyon programları da ona göre şekillenmiştir. Mehmet Ali Birand'ın "32. Gün" programının bu dönemde çıkması Turgut Özal'ın yaptığı bahsi geçen atılımlarla gerçekleşmiştir. Hatta Turgut Özal'a muhalefet edenler de bu atılımlarla muhalefet etmiştir¹¹⁶.

Sinemada ise 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Yılmaz Güney'in "Umut" filmi geleneğinden gelen toplumcu eleştirel-siyasal filmler yasaklanmış; yerine bireysel sorunlara ağırlık veren, özellikle kadının kimlik arayışını ve cinsel özgürlük sorunlarını konu alan filmler yapılmıştır¹¹⁷. Turgut Özal döneminde sinema adına yapılan en büyük başarı, 23 Ocak 1986 tarihli ilk sinema yasası olan, 3257 sayılı "Sinema Video ve Müzik Eserleri Kanunu"dur. Bu yasa ile 1939 yılından bu yana uygulanan sansür nizamnamesi yürürlükten kaldırılmış, böylece iki aşamalı sansür, isteğe bağlı hale gelmiştir¹¹⁸. Bu olumlu hava sürerken Yabancı Sermaye mevzuatında yapılan bir değişiklikle, sanayi kuruluşları gibi, ülkeye girişi desteklenecek yabancı şirketler arasına, İngiliz ve Amerikan Sinema şirketleri de dâhil edilmiştir. Onat Kutlar ve az sayıda aydının eleştirdiği Türk sinemasına yapılan bu "1987 Hollywood Darbesi" Turgut Özal döneminde gerçekleşmiştir¹¹⁹. 1987 Hollywood Darbesi'nden sonra, Türk sinema yapım şirketleri ortadan kalkmış, yapımcılık sistemi çökmüş, film çekmek isteyenler Kültür Bakanlığı'nın sınırlı parasal desteğiyle ve Türkiye koşullarında sponsorluklar bularak ayakta kalmaya çalışmış, bunun sonucunda da film çekim, gösterim olanakları yaratan "Bağımsız Sinemacılar" ortaya çıkmıştır¹²⁰.

Turgut Özal'ın hayata geçirdiği kanunlar ve vaatleri de bu dönemde filmlere konu olmuştur. 25.10.1984 yılında Katma Değer Vergisi'nin onaylanması ile fabrikadan, toptancıya, perakendeciden vatandaşa eklenerek gelen bu vergi, devlet hazinesine girecek, bunun gerçekleştirilmesi için satın alınan her malın karşılığında fiş alınacaktı¹²¹. 1985 yılında Kemal Sunal'ın oynadığı "Katma Değer Şaban" filmi

¹¹⁶ 03.02.2015 Tarihinde Cengiz Çandar İle Yapılan Söyleşiden

¹¹⁷ Deniz Yavuz, *Türkiye Sinemasının 22 Yılı 1990-2011*, Antrakt Sinema Kitaplığı, İstanbul, 2012, s. 32.

¹¹⁸ *A.g.e.*, s. 33.

¹¹⁹ *A.g.e.*, s. 33.

¹²⁰ *A.g.e.*, s. 34.

¹²¹ Ender Arol, *Özal'a Laf Söyletmem Arkadaş*, Say Yayınları, İstanbul, 1989, s. 68.

bu verginin yürürlüğe girdiği ve tartışıldığı dönemde çekilmiş filmidir¹²². Turgut Özal'ın orta direği refaha kavuşturacağız vaadi, enflasyon artarsa memura zam olur ve ev kiralari ucuzlayacak umutları da Kemal Sunal'a konu olmuş ve 1984 yılında Kemal Sunal "Orta Direk Şaban" filmini çekerek orta direğin sorunlarını anlatmıştır¹²³. Bunun dışında özellikle Turgut Özal'ın kiracılara umut dolu sözlerinin gerçekleşmemesini de konu alan Kemal Sunal, 1987 yılında kiracı-ev sahibi ilişkisini anlatan "Kiracı" filmini çekmiştir¹²⁴. Gecekondu sorununu da filmine konu alan ve gecekonduya yaşayanların sorunlarını dile getiren Kemal Sunal, 1989 yılında "Gülen Adam" filmiyle bu sorunu işlemiştir¹²⁵. Turgut Özal dönemindeki toplumun sorunlarını dile getiren Kemal Sunal'ın filmleri o dönemki izleyiciler tarafından ilgiyle izlenmiştir, zira toplumun aksayan yönlerini filmlerde ele alması bunda etkili olmuştur.

Turgut Özal dönemindeki sinema, siyasal-toplumsal mesajlar içeren filmler değil daha çok bireyci filmler yapılmıştır. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra sansürün ve baskının olması bunda etkili olmuştur¹²⁶. Ayrıca Özal döneminde toplumda yaratılan anti-politik hareket, Türk sinemasını ciddi şekilde etkileyecek, Türk sineması büyük bir kitleye seslenmeyi amaçlayan filmlerden uzaklaşacaktır¹²⁷.

Cinsel ve erotik filmler 1980'lerden sonra hızla artmış olup özellikle Müjde Ar'ın filmleri buna örnek gösterilebilir. Filmlerde kadın olarak hem şeytan hem melek tiplemesini oynamıştır¹²⁸. Müjde Ar filmlerinde cinselliğini oldukça özgür bir biçimde yaşayan, cinsel nesne olmaktan cinsel özne olmaya doğru giden, başına buyruk ve kişilikli bir kadın tipi yaratmış, erkeğin yanında bir güç olarak yer alma girişimlerinin adeta sinemamızda sözcüsü haline gelmiştir¹²⁹. Başta Atıf Yılmaz'ın "Bir Yudum Sevgi", "Kadının Adı Yok", "Dul Bir Kadın" filmleri olmak üzere Selim İleri, Sinan Çetin gibi yönetmenler "kentli kadın" tipi üzerinde yoğunlaşarak, kadının ön planda olduğu filmler yapmışlardır¹³⁰.

¹²² Ali Kemal Sunal, *TV ve Sinemada Kemal Sunal Güldürüsü*, Om Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 83.

¹²³ *A.g.e.*, s. 80.

¹²⁴ *A.g.e.*, s. 87.

¹²⁵ *A.g.e.*, s.90.

¹²⁶ Atilla Dorsay, *12 Eylül Yılları ve Sinemamız 160 Filmle 1980-90 Arası Türk Sinemasına Bakışlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 18.

¹²⁷ *A.g.e.*, s.21

¹²⁸ Evren, *a.g.e.*, s. 28.

¹²⁹ Dorsay, *a.g.e.*, s. 20.

¹³⁰ Güçhan, *a.g.e.*, s. 95.

1980'li yıllar boyunca, ülkedeki sinema salonlarının erozyonu olayı da ciddi biçimde sürmüştü, bir dönemde 2500'ü bulan salon sayısı 300'lere inmiş, sinema seyircisi bu geleneksel eğlenceden uzaklaşmıştır. Salonlara yatırım yapılmaması, sinemanın ticaret ve yatırım alanı olmaktan uzaklaşması bunun başlıca sebepleridir¹³¹.

Özal döneminde sinemada seks, karate filmleri etkili olmuş, video cihazlarının sayısının artması sinemaları video piyasası için film çekmeye yöneltmiş, evdeki kadın izleyiciye yönelik filmler, yabancı ve dizi filmler artmıştır. Politikadan uzaklaşan üniversite gençliğinin de sinema ile olan bağları kuvvetlenmiştir¹³². Bu döneme toplumsal filmlerden çok bireysel filmler damga vurmuş, politika yerine erotik, bireysel filmler toplumsal kitleleri etkileyen filmlerin yerini almıştır.

Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde yeni gazeteler de açılmıştır. Bu gazeteler Tan Gazetesi, Günaydın, Güneş, Zaman ve Sabah gazeteleridir. Özellikle bu dönemde medya magazine önem vermiştir. Tan, Günaydın ve Güneş gazetesi yaptığı asparagas haberlerle dikkat çekmiştir. Gazetelerin magazine önem vermesi ve magazin'in çoğalması Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde artmıştır. Günümüzde özel gazetelerin açılıp yaygınlaşması ve magazinsel haberler yapan gazetelerin yoğunlaşmasını sağlayan Turgut Özal'dır.

Özel radyo ve televizyonların yayına başlamasından sonra tekelleşmenin daha tehlikeli boyutlara vardığı görülmektedir. Reklam pastasından pay almak isteyen gazeteler televizyonlara ortak olmaya yönelmişler ve bunun sonucunda da gazeteler birer birer televizyon kanalı sahibi olmaya başlamışlardır¹³³. Basının devletle ve sermaye kesimiyle girdiği özel ilişkiler sonucunda gazeteler gerçek habercilik anlayışından giderek uzaklaşmaya başlayacak ve bu durum halkın basına duyduğu güvenin sarsılmasına neden olacaktır¹³⁴. Medyada tekelleşmenin sonucunda ise tekelleler sendikacılığa karşı olacak, bu kişiler, iktidarı paylaşmak ve hükümetten çeşitli çıkarlar sağlamak için türlü türlü ödünler verecek ve medyada çalışan gazetecileri baskı altında olacaktır. Büyük sermayeye dayanan medya, magazin programlarının ve haberciliğin de gelişmesine yol açacak, bu da kültür yozlaşmasına

---

¹³¹ Dorsay, a.g.e., s. 17.

¹³² Güçhan, a.g.e., s. 94.

¹³³ Ceyda Ilgaz, *Küreselleşme ve 1980 Sonrası Türk Toplumuna ve Basınına Yansıması*, Doğan Ofset, İstanbul, 2003, s. 52.

¹³⁴ A.g.e., s. 52.

neden olacaktır¹³⁵. Gazetecilikle uğraşmayan iş adamlarının medya patronu olması bu dönemde başlayacak ve günümüzde de devam edecektir.

1986 yılında basında çok önemli gelişmeler olmuştur. 1986 yılı Mart ayından başlayan ve 1988 yılında da tekrar onaylanan “Muzır Yasa” uyarınca verilen para cezalarının toplamı 7 milyar 730 milyon Türk Lirasına ulaşmıştır. Uzun adıyla “Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu” olan bu yasa Özal Hükümeti tarafından Mart 1986’da çıkarılmış, yasanın çıkmasında ANAP’ın muhafazakâr kanadıyla, o zaman örgütten sorumlu olan Mehmet Keçeciler başrolü oynamıştır¹³⁶. 1988 yılında bu yasa bir kez daha uygulanmıştır. Müstehcen dergilere toplam üç milyar dolar ceza kesilmiştir¹³⁷. Bu yasa o günün gençlerin bir takım müstehcen yayınları görmesinin cazibesini kırmak için çıkarılmıştır¹³⁸. Ayrıca bu yıldaki kâğıt zammı kitap üretimini kötü etkilemiş olup kitap okuma oranı düşmüş ve yayın dünyası büyük zarar yaşamış ve buhranlı bir dönem geçirmiştir¹³⁹. Kâğıt zammını ise Turgut Özal gazetecileri rekabete alıştırmak için çıkarmış, ayrıca Özal sağdan gelen biri olduğu için ve Cumhurbaşkanı da Kenan Evren olduğu için fazla özgürlükçü adım atamamıştır¹⁴⁰. Turgut Özal da Muzır Yasa ile ilgili muhafazakârlık yanının ağır bastığını dile getirmiş, toplumda oy olarak hitap ettiği muhafazakâr kitlelerin etkili olduğunu belirtmiştir¹⁴¹.

Turgut Özal döneminde medyada gerçekten çok önemli gelişmeler olmuştur. TRT 2, TRT 3 ve GAP TV Özal’ın Başbakanlığı döneminde açılmıştır. Bunun yanında Özal’ın Cumhurbaşkanlığı döneminde ise oğlu Ahmet Özal’ın ortak olduğu Türkiye’nin ilk özel kanalı olan STAR TV açılmış, ardından SHOW, KANAL D, ATV, TGRT gibi kanallar açılmıştır. TGRT’nin kurulmasında Mehmet Keçeciler ile Turgut Özal’ın konuşması etkili olmuş; Özal, Mehmet Keçeciler’e muhafazakâr bir kanal kurulmasını istemiş ve Mehmet Keçeciler bu durumu Enver Ören’e söyledikten sonra Enver Ören TGRT’yi kurmuştur¹⁴². Aynı şey gazetelerde de olmuştur. Magazinsel yanı ağır basan Tan, Günaydın, Güneş gazetelerinin yanı sıra Sabah ve muhafazakâr yanı ağır basan Zaman gazetesi de bu dönemde kurulmuştur.

¹³⁵ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 347.

¹³⁶ Hasan Cemal, *Özal Hikâyesi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 313.

¹³⁷ *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1988.

¹³⁸ 15.01.2015 Tarihinde Taha Akyol İle Yapılan Söyleşiden

¹³⁹ *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1988.

¹⁴⁰ 03.02.2015 Tarihinde Cengiz Çandar İle Yapılan Söyleşiden

¹⁴¹ Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994, s. 94.

¹⁴² Mehmet Keçeciler, *Merkez Siyasetin Perde Arkası*, Hayy Kitap, İstanbul, 2014, s. 190.

Medyanın bu kadar ilerlemesi medyada tekelleşmeyi getirmiştir. Gazeteci olmayan iş adamları bu dönemde medya patronu olacak ve bu olay günümüzde de devam edecektir. Ayrıca Turgut Özal döneminde medyadaki bu gelişmeler rekabetçiliği de artırmıştır. Basın ve yayın bu dönemde hem özelleşmiş hem de denetim altına alınmıştır. Turgut Özal'ın sloganı olan "2,5 Gazete" basın sonunda 2,5 gazete kalacak ve Özal gümrük oranları ve teşviklerle oynayarak özel sektörü ve medyayı dizginleri altına alacaktır¹⁴³. Magazin de bu dönemde hızlı bir şekilde artacaktır.

Günümüzde de gazetelerin, magazin gazetelerinin ve özel kanalların önünü açan, medyada rekabet ortamını getiren Turgut Özal'dır. Ayrıca Özal basının modernleşmesine önem vermiş, tekniklerinin modernleşmesi için basına teşvik vermiştir¹⁴⁴. Medyadaki ilkler onun zamanında olmuştur.

---

¹⁴³ 23.08.2015 Tarihinde Melih Aşık İle Yapılan Söyleşiden

¹⁴⁴Keçeciler, *a.g.e.*, s. 115.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL DÖNEMİNDE TOPLUMSAL VE DİĞER GELİŞMELER

Turgut Özal döneminde toplumda çok önemli gelişmeler olmuştur. Günümüzdeki toplumun değişmesinde, gelişmesinde Özal'ın çok önemli yeri vardır. Toplumdaki müthiş değişim bu dönemde olacak, bunun sonucu ama olumlu ama olumsuz günümüzde de devam edecektir. Türkiye'deki bu toplumsal değişimin ana mimarı Turgut Özal'dır.

Turgut Özal döneminde eğitimde önemli gelişmeler olmuştur. Anavatan Partisi'nin 1983 Beyanname'sinde Özal, gençlerin asgari bir yabancı dili iyi bir derecede öğrenmesi gerektiğini belirtmiş, eğitim ve öğretimin devletin başlıca görevleri arasında olduğunu ama devletin koyacağı kaideler içerisinde fertlerin ve özel kuruluşların da eğitim ve öğretim hizmetlerinin yapabilmelerinin sağlanacağını seçim bildirgesinde belirtmiştir¹⁴⁵. Burada en dikkat çeken nokta hiç kuşkusuz özel kuruluşların da eğitimde yer alacağıdır.

Anavatan Partisi'nin iktidara gelmesinden sonra eğitimde değişimler başlamıştır. 1984 yılında Başbakan Turgut Özal, paralı eğitimin şart olduğunu belirtmiş, paralı eğitimi en iyi yapan ülkenin Güney Kore olduğunu söyleyerek paralı eğitime geçilmesi gerektiğini bir kez daha vurgulamıştır¹⁴⁶. Yine bu yıl da Milli Eğitim Bakanı Vehbi Dinçerler bilgisayarlı eğitimin yapılacağını söyleyerek bunun için komisyon kurulduğunu belirtmiştir¹⁴⁷. Bu gelişmeler sonucunda eğitimde önemli projelerin hayata geçirildiği görülmektedir.

Turgut Özal'ın üzerinde durduğu özel eğitim de yine onun zamanında olmuştur. Hacettepe ve Doğramacı Vakfı'nın kurduğu Dilkent Üniversitesi 1986-1987 yılında beş bin öğrenci ile eğitime başlamıştır. Türkiye'nin ilk özel üniversitesinde öncelikle bilgisayar, elektrik, çevre mühendisliği, tıp teknolojisine önem verilecek, sosyal bilimler dışındaki dersler İngilizce görülecektir¹⁴⁸. 1985'te "Bilkent Yüksek Öğretim Kurumu" adı ile tüzel kişilik kazanarak, 1986-1987 yılında

---

¹⁴⁵ Özal, *a.g.e.*, s. 123.

¹⁴⁶ *Hürriyet*, 9 Nisan 1984.

¹⁴⁷ *Hürriyet*, 13 Ekim 1984.

¹⁴⁸ *Hürriyet*, 26 Aralık 1984.

eğitime üç fakülte başlayacak, on iki eğitim programını kapsayacaktır¹⁴⁹. 1986-1987 yılında Türkiye'nin ilk özel üniversitesi olan Bilkent Üniversitesi eğitime başlamış ve rektörü de İhsan Doğramacı olmuştur. Bilkent Üniversitesi'nin kurulması hem siyasi hem hukuki yönden çok önemli bir olaydır. Zira o dönemde kendisi de akademisyen olan Erdal İnönü Bilkent Üniversitesi'ne yüksekokul denilebileceği, üniversite denilemeyeceği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne müracaat etmiş ve Anayasa Mahkemesi de onu haklı bularak okulun iptali kararını vermiş, Bilkent Üniversitesi bir süre adı kâğıt üzerinde yüksekokul fakat söylemde üniversite adıyla öğretime devam etmiştir.¹⁵⁰

Özal döneminde eğitim sahasında yapılan esas değişiklik ise özel eğitimin kapısının açılmasıdır¹⁵¹. Turgut Özal'ın ekonomide devlet merkezli yapıyı kırmaya çalışması ile bireysel özgürlüklere önem verilmiş, bu bireysel özgürlüklerin içine ekonomi alanındakiler de girmiştir. Özal eğitimde de özelleştiremeye giderek devlet merkezli bir eğitim anlayışının yanına özel eğitimi de eklemiştir¹⁵². Karşıt görüşün eleştirdiği nokta ise eğitim özelleştirilirken aynı zamanda ticarileşmiş de olduğu için özelleştirmeler yapılmadan önce hukukun oluşturulması gerektiğidir. O hukuk oluşturulmadığı için kaos döneminin ortaya çıktığı gerekçesini savunmuşlardır¹⁵³.

Bilkent Üniversitesi'nin ardından özel okulların açılması hızla devam etmiş ayrıca eğitimle ilgisi olmayan sermaye de özel üniversiteler açmaya başlamıştır. Bilkent Üniversitesi'ni Sabancı, Koç, Galatasaray, Yeditepe üniversiteleri izlemiştir¹⁵⁴. Eğitimde özelleştirmelerin önünü açan Özal'a tepkiler olmuş, Özal ise eğitimin rekabete girmesini gerektiğini savunarak rekabetsiz eğitimin olmayacağını, gelişmeyeceğini yinelemiştir¹⁵⁵.

Günümüzde de özel okullar hızla açılmaya devam etmektedir. Bunu başlatan kişi olan Turgut Özal ayrıca eğitimde rekabet ortamını da gerçekleştirmiştir.

Aile yapısı da bu dönemde çok tartışılacaktır. Turgut Özal seçim bildirgesinde, ailenin milletin temeli olduğunu, toplum hayatının ahenkli ve sağlam bir şekilde devam ettirilmesinde, gençlerin yetiştirilmesinde, ahlakın, milli ve manevi

---

¹⁴⁹ *Tercüman*, 18 Ocak 1985.

¹⁵⁰ 15.01.2015 Tarihinde Taha Akyol İle Yapılan Söyleşiden

¹⁵¹ 15.01.2015 Tarihinde Taha Akyol İle Yapılan Söyleşiden

¹⁵² 03.03.2015 Tarihinde Cengiz Çandar İle Yapılan Söyleşiden

¹⁵³ 23.08.2015 Tarihinde Melih Aşık İle Yapılan Söyleşiden

¹⁵⁴ Çavdar, *Küresel Kapitalizmin Girdabında Türkiye*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 153.

¹⁵⁵ Barlas, *a.g.e.*, s. 324.

değerlerin korunmasında, aile yapısının tabii ve tarihi vasıfları olan, örf ve ananelerimiz ile perçinlenmiş bulunan, sevgi, saygı, feragat ve fedakârlığın rolünün her şeyin üzerinde olduğunu bildirmiş; fert ve millet seviyesinde sosyal güvenliğin ilk ve önemli teminatının aile olduğunu seçim bildirgesinde beyan etmiştir¹⁵⁶.

1985 yılında uzmanlar aile yapısı ile ilgili araştırma yapmış ve ürkütücü sonuçlara ulaşmıştır. Geleneksel Türk aile yapısı ile birlikte ahlaki değerlerin bozulmaya başladığını söyleyen uzmanlar, aile içinde çocuğa iyi eğitim verilmesi gerektiğini, ahlaki değerlerin anlatılması gerektiğini belirterek dinin ihmal edildiğini savunmuşlardır. Ayrıca ailelerin gösteriştan uzak kalması gerektiğini belirten uzmanlar, bu çöküntünün sadece ekonomi ile ilgisi olmadığını savunarak ailelerin çocuklarına ahlaki değerleri anlatması gerektiğini yinelemişlerdir¹⁵⁷.

Anavatan Partisi'nin seçim bildirgesinde gençliğin, bilgili, vatan ve milletin birlik ve bütünlüğünü müdrük, örf ve ananelere saygılı, herkese karşı sevgi, saygı ve müsamaha besleyen, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı medeni bir insan olarak yetiştirilmesi gerektiği kaleme alınmıştır¹⁵⁸. Bu dönemde en çok üzerinden durulan konulardan biri gençliktir. Zira siyaset yapan öğrencinin cezalandırılması kararı alınmış, duvarlara afiş yapıştırıp ideolojik yazı yazan, boykot ve işgal gibi eylemlerde bulunan ayrıca uyuşturucu kullanan gençlerin üniversitelerden uzaklaştırılmasına karar verilmiştir¹⁵⁹.

12 Eylül 1980 darbesi ile siyasetten çekilen gençlik bu kararlarla siyasetten iyice uzaklaşmıştır. Böylece gençlik siyaset dışında başka bir arayış içine girmiştir. Gençliğin bu durumu çok tartışılmış ve farklı yorumlar yapılmıştır. Taha Akyol, gençliğin siyasetten çekilmesinin Özal'ın yaptığı en iyi politika olduğunu belirterek, Özal'ın gençlere siyaseti bırakın demediğini hatta gençlik kollarına önem verdiğini, sadece kendilerini davaya adamalarının yanlışlığına dikkat çekerek gençlerin kendi hayatını kendilerinin kurması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca 1970'li yılların acı sonuçlar verdiğini belirterek ideolojilerin gençleri kurtarmayacağını belirtmiştir¹⁶⁰. Cengiz Çandar ise Özal'ın 1980 öncesi gençliği istemediğini belirterek artık gençliğin eli bilgisayarda olduğu görüşünü savunmuştur. Şimdiki gençliğin bireyci

---

¹⁵⁶ Özal, *a.g.e.*, s. 124.

¹⁵⁷ *Tercüman*, 11 Eylül 1985.

¹⁵⁸ Özal, *a.g.e.*, s. 129.

¹⁵⁹ *Tercüman*, 14 Ocak 1985.

¹⁶⁰ 15.01.2015 Tarihinde Taha Akyol İle Yapılan Söyleşiden

ama dünyayı daha çabuk kavrayabilen ve daha hızlı iletişim halinde olduğunu iddia ederek farklı bir kuşak ve farklı bir dönemin olduğunu, ayrıca gençliğin apolitize olmadığını savunmuştur. Ayrıca Turgut Özal'ın gençliğin bir elinde Kur'an diğer elinde ise bilgisayar olması istediğini söyleyerek Özal'ın bilgisayarlara önem verdiğini ve gençliğin teknoloji çağından faydalanması gerektiğini vurgulamıştır¹⁶¹. Karşıt görüşte olan Melih Aşık ise bu dönemde bir Özal gençliğinin yetiştiğini ve bu gençliğin ülke sorunlarıyla ilgilenmeyen, aklını bir an önce köşe dönmeye ve zenginleşmeye takmış, paradan başka değer tanımayan, apolitik, tüketici bir gençlik modeli olduğunu iddia ederek bu dönem gençlerinin geçerli sloganının "Bana ne ağabey? Memleketi kurtarmak sana mı kaldı ağabey?" gibi sözler olduğunu savunmuştur¹⁶². Bazı eğitimciler ise gençlerin kendi kültürünü bilmediğini, barlara diskolara alıştığını belirtmiş, devletin Halk Eğitim Merkezleri aracılığıyla gençlere zamanı iyi değerlendirme imkânları sağlamakla yükümlü olduğunu, gençlere tiyatro, halk oyunları gibi hobiler kazandırmak gerektiğini belirterek Kültür Bakanlığı'nın da gençliğe eğlenme imkânları vermesi gerektiğini vurgulamıştır¹⁶³. Ayrıca okullarda gençlere spor yapma imkânının verilmesini de belirtilerek her okulda gençlere rehberlik dersinin verilmesi gerektiğini, Milli Eğitim Bakanlığı'nın rehberlik dersinin kaldırmasının hata olduğunu, gençlerin sorunlarının bulunduğunu ve bu sorunların rehberlik dersi ile çözüleceği tezini savunmuşlardır¹⁶⁴.

Bilgisayar kullanımı bu dönemde gençler arasında artmış olup yine uzmanlar bunun yanlışlarından bahsetmişlerdir. Bilgisayarların sadece oyun için tanıtıldığını belirten uzmanlar, bilgisayarın diğer yararlarından bahsedilmesi gerektiğini, şiddete ve vahşete dayalı oyunların gençler üzerinde olumsuz etki yaptığını söylemişlerdir¹⁶⁵.

TÜBİTAK da Ankara'da gençler üzerinde sigara içme anketi yaparak lise öğrencilerinin yüzde yirmi dördünün sigara içtiğini, ortaokul öğrencilerinin bile sigara içtiğini ortaya çıkarmış; gençler arasında sigara içme boyutunun arttığına dikkat çekmiş, erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla sigara içtiğini tespit

¹⁶¹ 03.03.2015 Tarihinde Cengiz Çandar İle Yapılan Söyleşiden

¹⁶² 23.08.2015 Tarihinde Melih Aşık İle Yapılan Söyleşiden

¹⁶³ Ergin Aydın, "Gençlik Problemlerine Nasıl Yaklaşmalıyız", *Boğaziçi Dergisi*, S: 68(Mart, 1988), s.20.

¹⁶⁴ *A.g.m.*, s. 20.

¹⁶⁵ *Tercüman*, 21 Nisan 1985.

etmiştir. Sigara içme nedenlerini gençler şu şekilde sıralamıştır: Sorunlar, dertler ve sıkıntılar, arkadaş etkisi, özentilik, zevk için, büyüdüğünü kanıtlama, merak¹⁶⁶.

Uzmanlar bu dönemde gençlerin üzerinde önemle durmuş olup gençlere aile içinde verilen ahlaki değerlerin yanlış olduğunu, ahlaki değerlerin para ile ölçüldüğünü, basın da gençlere paranın tek amaç olarak anlatmasının yanlışlarından yakınmış; gençlere ailede örf ve adetlerin anlatılması gerektiği vurgulamış, ailelerin eğitiminin yanlışlığı nedeniyle gençlerin bir an önce evden uzaklaşmak istediğini, evden uzaklaşan gençlerin de alkol ve uyuşturucuya yöneldiğini belirtip, bu olayların fazla olmasından yakınmış ve önlem alınması gerektiğini tekrarlamışlardır¹⁶⁷. 12 Eylül 1980 öncesi gençlerin siyaset yapması tartışılırken, bu dönemde uzmanların gençlerin ahlaki değerlerinin ölçütünün değişmesinin üzerinde durması, gençler arasında alkol ve uyuşturucunun artmasının vurgulanması ve para kazanma hırslarının artmasının sonucuna varması dikkat çekici olup bu tartışmalar günümüzde de hızla devam etmektedir. Siyasetten uzaklaşan gençlerin arayış içinde olduğu dikkate şayan bir durumdur.

Çandar'a göre teknolojide özellikle elektronik alanında bütün bu devrimci atılımlar, çok kanallı televizyon, TRT'nin yanına yeni kanallar açılması, televizyonda devlet tekelinin kırılması, özel radyoların açılması ve bütün bunlara ilaveten çağrı cihazlarının arkasından cep telefonları, telsiz telefonların çıkması yani ülkenin elektrone olması için rekabete açık ve dayanıklı bir ekonomiye sahip olunması gerekmektedir. Ona göre bunları gerçekleştirmek amacıyla vizyon ve dünya görüşüne ihtiyacına ek olarak küresel sistemin içinde rekabetçi olunması gerektiği için ekonomide düzenlemeler yapılmış ve Özal ülkeyi statiklikten dinamik ülke yapma girişimi yolunda önemli adımlar atmıştır¹⁶⁸.

Teknolojinin ülkemizde artmasının bir sonucu olarak ülkemizde açılan atari salonları bu dönemde gençler tarafından büyük ilgi görmüştür. Atari oyunlarının gelmesinden ilk başta memnun olan aileler bu durumun çocuklarında bağımlılık yaptığını görünce atari salonlarını şikâyet etmiş ve nihayetinde salonlara baskın yapılmıştır. Çocukların okula gitmeyerek harçlıklarını burada harcaması ve sürekli oyun oynaması yetkililerin de dikkatini çekmiş, aileler bu konuda uyarılmış ve

---

¹⁶⁶Tercüman, 26 Temmuz 1985.

¹⁶⁷Tercüman, 11 Eylül, 1985.

¹⁶⁸ 03.03.2015 Tarihinde Cengiz Çandar İle Yapılan Söyleşiden

salonlar kontrol altına alınmıştır¹⁶⁹. Günümüzde de internet kafeler hızla artmakta olup gençler arasında büyük ilgi görmektedir. Salona gitmeyen gençler ise evlerinde kendi bilgisayarında oyununu oynamaktadır. Aileleri ise bu durumdan rahatsızlıklarını belirtse de engel olamamaktadırlar.

Kadınlar da bu dönemde aktifleşmeye başlamışlardır. Anavatan Partisi kadınlara önem vermiş, kadınlar evlerinden dışarı çıkıp aktif rol oynamaya başlamışlardır. Ev kadınlarının çoğu yapılan seçimde Anavatan Partisi'ni tercih etmişlerdir¹⁷⁰. Turgut Özal'ın eşi olan Semra Özal, 1986 yılı başlarında Papatya Vakfı'nı kurmuş, vakıf kısa sürede tam altmış bir ilde örgütlenmiş ve bu vakfın Anavatan Partisi'nin kadınlar kolu gibi çalıştığı söylenmiştir. Vakıf iki yılda on kat büyümüş, otuz bir milyon bütçeyle yola çıkan organizasyonun 1987 senesinde net geliri 1 milyar 323 milyon lira olmuştur. Vakfın çoğunluğunu ANAP döneminde sivrilmiş olan işadamlarının eşleri oluşturmuştur¹⁷¹. Semra Özal'ın bu politikası eleştirilse de kadının yeni rolü, toplumsal ve siyasal kadının yeni rolü konusunda örnek olmuştur¹⁷². Kadınların etkin bir hale gelmesini sağlayan, Turgut Özal'daki bu modernize etme düşüncesidir ve bu manzarayı sağlayan Turgut Özal'dır¹⁷³.

Kültür ve sanat konusuna da önem veren Turgut Özal, seçim bildirgesinde sanatçının korunması ve sanatçı yetiştirilmesi için devletin gerekli desteği sağlayacağını kaleme almıştır¹⁷⁴. Bu bildirgesinde belirttiği gibi seçimden sonra Turgut Özal'ın sanatçılarla arası çok iyi olmuş, partinin kutlamalarına Adnan Şenses, Muazzez Abacı, Nurdan Torun, Yüksel Uzel ve İbrahim Tatlıses katılmışlardır¹⁷⁵. Özal'ın sanatçılarla çok iyi ilişki kurması bir propaganda olmuş olsa da aynı zamanda siyasetin sanata destek vermesi gerektiği yönünde bir mesajdır. O kısa boyuyla sanatçılarla birlikte sahneye çıkmış, sahnede kötü sesle de olsa şarkı, türkü söylemiştir özellikle de Yemen Türküsü'nü söylemiştir¹⁷⁶. Ayrıca bu dönemde hasta olan Sadri Alışık'ın tedavisine üç milyon dolar ödenmiş, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Türkiye'den giden Cem Karaca da Turgut Özal'a dönmek istediğini bildirmiş

---

¹⁶⁹ *Zaman*, 14 Ocak 1987.

¹⁷⁰ *Milliyet*, 11 Ocak 1984.

¹⁷¹ Cemal, *a.g.e.*, s. 141.

¹⁷² 15.01.2015 Tarihinde Taha Akyol İle Yapılan Söyleşiden

¹⁷³ 03.03.2015 Tarihinde Cengiz Çandar İle Yapılan Söyleşiden

¹⁷⁴ Özal, *a.g.e.*, s. 125.

¹⁷⁵ Keçeciler, *a.g.e.*, s. 116.

¹⁷⁶ 15.01.2015 Tarihinde Taha Akyol İle Yapılan Söyleşiden

ve Turgut Özal'da onun tekrar Türkiye'ye gelmesini sağlamıştır¹⁷⁷. Bu konudaki en önemli olay ise ifade özgürlüğünü kısıtlayan 141 ve 142. maddelerin Turgut Özal tarafından kaldırılması ve sanatçıların ifade özgürlüğünün önünün açılmasıdır¹⁷⁸. 1988 yılında Türkiye'de sanat camiasında önemli bir olay olmuştur. 14 Nisan 1981 yılında Londra'da ameliyat olarak cinsiyet değiştiren Bülent Ersoy, yedi yıl boyunca Türkiye'de sahnelere çıkamamıştır. 1987 yılında Bülent Ersoy, Başbakan Turgut Özal'a mektup yazarak sahne yasağının kalkmasını istemiş ve avukatları kanalıyla İstanbul Valiliği'ne başvurmuştur. Bülent Ersoy'un avukatı Mustafa Alver, yasağın anayasaya aykırı olduğunu belirterek Ersoy'un sahne yasağının kalkması gerektiğini söylemiş ve İçişleri Bakanlığı'na dilekçe göndermiştir. Bir gün sonra yani 7 Ocak 1988 tarihinde Bülent Ersoy'un Türkiye'de sahne yasağı son bulmuştur böylece Ersoy'un yedi yıllık sahneye çıkma yasağı bitmiştir¹⁷⁹. Sanatçıların siyasete adım atması, siyasetçilerle arasının iyi olması bu dönemde hızla artmıştır.

Bu dönemde zina olayları da artmış hatta bu durum tiyatrolara konu olmuştur. Hukukçular ise fazlaşan zina olaylarını hayat pahalılığının artmasına bağlamışlardır.¹⁸⁰ 1984 yılında Adalet Bakanlığı'nın istatistiklerine göre cinsel suçlarda rekor kırıldığı belirlenmiş, bu durumun sebebi ise yine ekonomik düzensizlik ve eğitim eksikliğinde bulunmuştur. Ailelerin cinsel suçları ayıp bulup konuşmaması bireyi cinsel suçlara itmiştir¹⁸¹. 1985 yılında ise uzmanlar zina olaylarının artmasının sadece ekonomik nedenli olmadığını belirterek, dinin ihmal edilip gençlerin ahlaki değerlerden uzaklaştırıldığını savunmuş, uzmanlar ekonomik sıkıntıların hep olduğunu ama bu dönemki kadar da suç oranının artmadığını yinelemiş, ahlaksızlığın teşvik edildiğini anlatmaya çalışmışlardır¹⁸².

Kürtaj da bu dönemde artmıştır. Yeni Kürtaj Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle İstanbul'da Zeynep Kamil Hastanesi'nde ilk kürtaj yapılmış olup, kürtaj yaptırma isteğinin talepleri yüzünden doktorlar randevu vermeye başlamıştır¹⁸³. Kürtaj talebi daha da artmış olup Zeynep Kamil, Şişli ve Haseki Hastaneleri'nin Nüfus Planlama Bölümü'nde uzun kuyruklar oluşmuş, Zeynep Kamil Hastanesi'nin Başhekimi

---

¹⁷⁷ Yavuz, *a.g.e.*, s. 135.

¹⁷⁸ 03.03.2015 Tarihinde Cengiz Çandar İle Yapılan Söyleşiden

¹⁷⁹ *Milliyet*, 9 Ocak 1988.

¹⁸⁰ *Tan Gazetesi*, 26 Kasım 1983.

¹⁸¹ *Hürriyet*, 8 Ocak 1984.

¹⁸² *Tercüman*, 11 Eylül 1985.

¹⁸³ *Hürriyet*, 7 Ocak 1984.

Burhanettin Üstünel müracaatların çok olduğunu ve bu duruma yetişemediklerini dile getirmiştir. Kürtaj yaptıran kadınlar 30-40 yaş arasındadır¹⁸⁴. Yapılan araştırmalar sonucunda bu dönemde nüfus artış hızı düşmüş, uzmanlar bunu çalışan kadınların bir ya da iki çocuktan fazlasına hayır demelerinden kaynaklandığını belirtmiştir. Yasa çıktığından bu yana kürtaja en çok başvuranların da çalışan kadınlar olduğu ortaya çıkmıştır¹⁸⁵. Kürtaj tartışmaları ve artan zina olayları yakın zamanda da siyasiler tarafından tartışılmıştır.

Sadizm de bu döneme damga vuran konulardan biri olup varlığını tiyatro, sinema, edebiyat ve sinemada sürdürürken gece kulüplerinde görülmeye başlanmış, Ankara'da bir gece kulübünde ilk kez idam ve bıçaklama sahneleri düzenlenmiş ve böylece yeni bir eğlence sektörü doğmuştur.¹⁸⁶ Günümüzdeki eğlence kulüplerinde de değişik gösteriler devam etmekte olup her gün bu listeye yeni bir eğlence sektörü eklenmektedir.

Turgut Özal dönemi en çok tartışılan dönemlerden biri olmuştur. Bu dönem akademisyenler tarafından farklı yorumlanmıştır. Örneğin; Prof. Dr. Sina Akşin, Özal'ın yatırımlarının enerji, iletişim, otoyollar ve kent yatırımları üzerinde yoğunlaştığını belirterek ülkenin telefon dizgesine büyük yatırımlar yapıldığını, pahalı otoyollar yapıldığını vurgulayarak harcamaların yanlış olduğu kanaatine varmıştır¹⁸⁷.

Prof. Dr. Kemal Karpat ise Turgut Özal dönemi ile Türkiye'nin normale döndüğü tezini savunarak Özal hükümetinin ekonomik yasalara öncelik vererek iletişim, kent yatırımları ve enerji üretiminde ilerleme kaydettiğini savunmuş, şehirleşmenin hızlanmasıyla da her çeşit inşaat, giyim ve yiyecek maddelerinin tüketiminin arttığını belirterek Türkiye'nin ilk kez dünyaya açıldığını savunmuştur¹⁸⁸.

Prof. Dr. Feroz Ahmad ise Türkiye'nin toplumunun Özal döneminde dönüşüme uğradığını iddia ederek, ülkenin tüketim toplumu olduğunu, ithal otomobillerin toplum tarafından statü simgesi haline geldiğini belirtmiştir¹⁸⁹.

---

¹⁸⁴ *Hürriyet Kelebek*, 24 Ocak 1984.

¹⁸⁵ *Hürriyet Kelebek*, 30 Ekim 1984.

¹⁸⁶ *Günaydın*, 14 Kasım 1985.

¹⁸⁷ Akşin, *a.g.e.*, s. 286.

¹⁸⁸ Kemal Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 221.

¹⁸⁹ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye* (Çev: Sedat Cem Karadeli), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 198.

En sert eleştiriyi ise Prof. Dr. Tevfik Çavdar yapmıştır. Çavdar'a göre Turgut Özal ile birlikte Türkiye'nin yabancı mallarla ele geçirildiğini savunmuş, yabancı mallara rağbet edilerek bu malları alanların bununla övündüklerini söylemiştir¹⁹⁰. Ayrıca kültürel istilanın da bu dönemde yoğunlaştığını belirten Çavdar, küresel kapitalizmin Türkçe'yi esir aldığını vurgulamıştır¹⁹¹.

Turgut Özal ise iktidarları zamanında toplumun değiştiğini söyleyerek, sanatın ağırlığının arttığı, kültürün daha fazla bir toplum olacağını belirtmiştir. Toplumun eskiden arabesk dinlediğini savunan Özal kendilerinin iktidarında Sezen Aksu'nun dinlendiğini ve ilgi gördüğünü belirterek toplumun olumlu yönde değiştiğini vurgulamış, gençlerin eskisi gibi kavga etmediğini gördüğünü söyleyerek yepyeni bir toplum olduğunu anılarında belirtmiştir¹⁹².

Turgut Özal dönemi gerçekten ama olumlu ama olumsuz toplumda değişimlerin olduğu bir dönemdir. Türkiye'nin dışa açıldığı, toplumun yeni kavramlarla tanıştığı, rekabetin hızlandığı bir dönemdir. Özal zamanında gerek toplumsal gerekse kültürel gelişmelerin olduğu Türkiye'de değişimler günümüzde de devam edecektir ve bu değişimin hızlanması sağlayan da Turgut Özal olacaktır.

---

¹⁹⁰ Çavdar, *Küresel...*, s. 134.

¹⁹¹ *A.g.e.*, s. 146.

¹⁹² Barlas, *a.g.e.*, s. 143.

SONUÇ

6 Kasım 1983 yılındaki seçimlerle iktidara gelen Turgut Özal kendisinin mimarı olduğu 24 Ocak kararlarını uygulamış ve devletin ekonomiden çekilmesini sağlamış, böylece özel sektörün gelişmesi hızlanmış ve rekabetin başladığı bir dönem gelmiştir. İktidara geldiği 6 Kasım 1983 tarihinden itibaren Turgut Özal kentleşme, medya ve her alanda değişimi savunmuştur. Özellikle kentleşmenin, şehirleşmenin ve göçlerin hızlı yaşandığı dönem bu dönemdir. Medyada TRT 2, TRT 3 ve GAP TV'nin yanı sıra cumhurbaşkanı iken ilk özel televizyon olan STAR TV'nin kurulmasını sağlamış ve günümüzdeki özel kanalların açılmasını sağlamıştır. Ayrıca basınla ilgisi olmayan iş adamlarının medya patronu olmasını sağlayarak medyada rekabet dönemini başlatmıştır. Sadece basında değil her sektörde özel kurumların da olmasını savunan Özal, özel kuruluşların desteklenmesini sağlamış ve yaygınlaştırmıştır.

Türkiye'nin dışa açılması gerektiğini belirten ve bu politikayı izleyen Özal, döneminde toplumsal ve kültürel anlamda da önemli değişimler olmuştur. Her iki alanda da Türkiye batıya bu dönemde daha fazla ilgi göstermiş ve gerek toplumda gerekse kültürel hayatta batılılaşmanın hızlandığı bir dönem olmuştur. Bu yüzden hem olumlu hem olumsuz eleştirilere de maruz kalmıştır.

1987 genel seçimlerini de kazanan Özal, 1989 yılında cumhurbaşkanı olmuştur. 17 Nisan 1993'te ise Çankaya Köşkü'nde vefat etmiştir. Onunla birlikte başlayan bu değişim günümüzde de devam edecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AHMAD, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye* (Çev: Sedat Cem Karadeli), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

AKARCALI, Sezer, *Türkiye’de Kamusal Radyodan Özel Radyo ve Televizyona Geçiş Süreci*, Punto Matbaacılık, Ankara, 1997.

AKŞİN, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

AROL, Ender, *Özal’a Laf Söyletmem Arkadaş*, Say Yayınları, İstanbul, 1989.

BARLAS, Mehmet, *Turgut Özal’ın Anıları*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994.

CANKAYA, Özden, *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT (1927-2000)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

CEMAL, Hasan, *Özal Hikâyesi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1989.

ÇAVDAR, Tevfik, *Küresel Kapitalizmin Girdabında Türkiye*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 2006.

ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2000.

DORSAY, Atilla, *12 Eylül Yılları ve Sinemamız 160 Filmle 1980-90 Arası Türk Sinemasına Bakışlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

ERKAN, Rüstem, *Türkiye’de Kentleşmenin Tarihsel Gelişimi*, Bilimadamı Yayınları, Ankara, 2002.

EVREN, Burçak, *Türk Sinemasında Cinsellik ve Erotizm*, İstanbul, 1996.

GÜÇHAN, Gülseren, *Toplumsal Değişme ve Türk Sineması*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1992.

ILGAZ, Ceyda, *Küreselleşme ve 1980 Sonrası Türk Toplumuna ve Basınına Yansımaları*, Doğan Ofset, İstanbul, 2003.

KARPAT, Kemal, *Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

KELEŞ, Ruşen, *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, İstanbul, 1993.

KEÇECİLER, Mehmet, Merkez Siyasetin Perde Arkası, Hayy Kitap, İstanbul, 2014.

KONGAR, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.

KONGAR, Emre, *12 Eylül Kültürü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.

MUTLU, Erol, *Televizyon ve Toplum*, TRT Genel Sekreterlik Basım ve Yayım Müdürlüğü, İstanbul, 1999.

ÖZAL, Turgut, *Değişim Belgeleri*, Kazancı Matbaacılık, İstanbul, 1993.

ÖZDEMİR, Hikmet, *Turgut Özal*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014.

ÖZER, İnan. *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi, İstanbul, 2004.

STOKİS, Martin, *Türkiye’de Arabesk Olayı* (Çev: Hale Eryılmaz), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

SUNAL, Ali Kemal, *TV ve Sinemada Kemal Sunal Güldürüsü*, Om Yayınevi, İstanbul, 2001.

TOPUZ, Hıfzı, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

TUNCER, Acar, *Lider Özal ve Anavatan*, Doğruluk Matbaacılık, İzmir, 1986.

YAVUZ, Deniz, *Türkiye Sinemasının 22 Yılı 1990-2011*, Antrakt Sinema Kitaplığı, İstanbul, 2012.

YAVUZ, Turgay, *Özal’ın Mirası Anılarıyla Ekrem Pakdemirli*, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2013.

Makaleler

AYDIN, Ergin. “Gençlik Problemlerine Nasıl Yaklaşmalıyız”, *Boğaziçi Dergisi*, S: 68 (Mart, 1988).

HÜR, Ayşe, “Yine, Yeni, Yeniden Arabesk”, *Taraf Gazetesi*, 29 Ağustos 2010.

SERİM, Tuna, “İkinci Kanal, ciddi, ama asık yüzlü değil”, *Sanat Olayı Dergisi*, S: 53 (Ekim, 1986).

URAS, Güngör, “Turgut Özal’ın Üstünlüğü”, *Rapor Gazetesi*, 25 Haziran 1983.

Gazeteler

Cumhuriyet, 18 Şubat 1988.

Cumhuriyet, 19 Şubat 1988.

Cumhuriyet, 23 Kasım 1988.

Cumhuriyet, 26 Aralık 1988.

Günaydın, 14 Kasım 1985.

Hürriyet, 7 Ocak 1984.

Hürriyet, 8 Ocak 1984.

Hürriyet, 22 Şubat 1984.

Hürriyet, 8 Mart 1984.

Hürriyet, 9 Nisan 1984.

Hürriyet, 30 Nisan 1984.

Hürriyet, 13 Ekim 1984.

Hürriyet, 26 Aralık 1984.

Hürriyet Ege, 3 Temmuz 1989.

Hürriyet Kelebek, 24 Ocak 1984.

Hürriyet Kelebek, 30 Ekim 1984.

Milliyet, 11 Ocak 1984.

Milliyet, 9 Ocak 1988.

Sabah, 6 Eylül 1986.

Tan Gazetesi, 26 Kasım 1983.

Tercüman, 17 Temmuz 1983.

Tercüman, 14 Ocak 1985.

Tercüman, 18 Ocak 1985.

Tercüman, 8 Mart 1989.

Tercüman, 21 Nisan 1985.

Tercüman, 29 Nisan 1985.

Tercüman, 26 Temmuz 1985.

Tercüman, 11 Eylül 1985.

Tercüman, 26 Eylül 1985.

Tercüman, 18 Kasım 1985.

Tercüman, 19 Kasım 1987.

Zaman, 2 Şubat 1987.

Zaman, 14 Ocak 1987.

EKLER

EK 1: Taha Akyol Röportajı (15.01.2015)

Mehmet Soysal: Taha Beyilk olarak 24 Ocak Kararları'nın Türkiye'ye etkisi hakkında genel bir bilgi verebilir misiniz?

Taha Akyol: 24 Ocak Kararları, adeta bir ekonomik ve siyasi devrimdir. Çünkü 24 Ocak'ta, aşağı yukarı bütün hükümetlerin kullandığı karma ekonomi yani hem devletin işletmecilik yapması hem özel sektörün işletmecilik yapması yerine; piyasa ekonomisi kavramı getirildi. Devletin ekonomiden çekilmesi, sadece regülatör, düzenleyici olması; bu çok büyük bir zihniyet devrimidir. Bugünkü özelleştirmelerin bile temelinde o vardır. İkincisi, Turgut Özal "Devlet, baba değildir. Devlet istihdam yapmak mecburiyetinde değildir," diye, günümüzde anlaşılan teknik, rasyonel düzenleyici devlet kavramının, modern devlet kavramının ilk öncülerinden biridir. Siyasi kültürümüzde de bu değişmiştir. Tabii ki ta eskiden beri, Selçuklular zamanından itibaren bir velayet-i pederane, devletin baba gibi vasi olması yahut veli olması fikri var. Ve "Hayır devlet baba değildir," dedi. "Devlet sadece kural koyar, düzeni sağlar adaleti temin eder, savunmayı yapar, güvenliği sağlar. Onun dışında ekonomiyi vatandaşlar yürütür." O bakımdan 24 Ocak bizim tarihimizde fevkalade önemli bir dönemeçtir.

Mehmet Soysal: Peki, tepkilere ne diyorsunuz? Bazı tarihçiler 24 Ocak Kararları'na çok tepki gösteriyorlar. Bu konudaki görüşünüz nedir?

Taha Akyol: Anlamadıklarını söyleyebilirim ancak. Daha fazla bir şey söylemem.

Mehmet Soysal: Yani Türkiye'de, Mehmet Barlas'ın anılarında okuduğumuz üzere, 24 Ocak Kararları için kapalı ekonomiden ithal ikamesine dayalı ekonomiye geçiş diyebiliriz.

Taha Akyol: Tabii, tabii...

Mehmet Soysal: Özal'ın ekonomideki rolü için de serbest girişimciliği söyleyebiliriz.

Taha Akyol: Aynen evet.

Mehmet Soysal: Taha Bey, peki Özal döneminde sizce, en doğru ve en yanlış değişim nedir? Gazetelerden taradığım üzere, mesela çocukların bilgisayar başından kalkmaması gibi yanlış değişimler de oluyor.

Taha Akyol: Şimdi bakın. Bu çocukların bilgisayardan kalkmaması Özal'ın hatası değil. Bilgisayarın çocukların ilgisini çekecek bir hareketlilik, oyun imkânı getirmesi bütün dünyada olan bir şey. Öyleyse bilgisayar olmasın diyebilir miyiz?

Mehmet Soysal: Diyemeyiz.

Taha Akyol: Turgut Özal'ın en büyük başarısı zihniyet devrimi yapması, teknolojiyi, üretimi, rekabeti Dünya'ya açılmayı adeta zihin hücrelerimize yerleştirmiş olmasıdır. Bu bakımdan kendisi tarihimizdeki en büyük devlet adamlarından biridir. Hatası ise bu ekonomik ve teknolojik, teknik gelişimi yaparken bunun gerektirdiği hukuki düzenlemeleri yapma imkânı da bulamamasıdır. Henüz hayat tecrübesi bu hukuki düzenlemeleri yapma gerekliliğini de göstermemiştir. Nitekim Özal Türkiye'de bankacılığı rekabete açtı. Ama BDDK'nın kurulması 2000 veya 2001 yılıdır. Kemal Derviş zamanında. Hâlbuki bankacılık reformuyla birlikte BDDK da kurulsaydı belki 2009 krizi olmayabilirdi. Ama bu bir hayat kanunudur. Hayatta bazı şeyler, bazı problemler yaşandıktan sonra ortaya çıkar, o zaman tedbir alırsınız. En başta bütün sonuçları öngörmek ve o bütün sonuçları teker teker makineden çıkmış gibi düzenleyecek bir planlama yapmak mümkün değildir. Onun için zaten sosyalist planlama iflas etti.

Mehmet Soysal: Peki, Özal döneminde eğitimde yapılan değişimler nelerdir? Okuduğum kadarıyla ilk Vehbi Bey'in istifasını biliyorum. Bir de

1986 yılında ilk özel üniversitemiz açıldı, Bilkent Üniversitesi ve aynı zamanda Özel özel üniversitelerin açılmasını da teşvik etti.

Taha Akyol: Özal döneminde eğitim sahasında yapılan esas değişiklik, biraz önce söylediğim zihniyet değişikliğidir. Ama böyle elle tutulur, somut bir şey söylememiz gerekirse, özel eğitimin kapısının açılmasıdır. Hem üniversite düzeyinde hem de ilkokul ve lise düzeyinde. Burada Bilkent'in kurulması hem siyasi bakımdan hem de hukuki bakımından fevkalade önemlidir. Bilkent, üniversite adıyla kurulduğunda Erdal İnönü, rahmetli oldu, Erdal İnönü'nün kendisi de bir akademisyen olduğu halde, Bilkent'e ancak yüksekokul denilebileceği, üniversite denilemeyeceği şeklinde Anayasa Mahkemesi'ne müracaat etti. Bilkent'le ilgili çıkarılan kanunu iptal ettirmek için. Anayasa Mahkemesi de maalesef iptal kararı verdi. Bir süre Bilkent Üniversitesi, adı kâğıt üzerinde yüksekokul, fakat söylemde üniversite adıyla devam etti. Sonra kanun değiştirildi. Anayasa Mahkemesi'nde de zihniyet değişikliği oldu. Ne kadar zor olduğu, bir takım değişikliklerin ne kadar zor olduğu görülüyor. Bizim devletçilik, devlet denetimi, devletin yüceliği kültürü iliklerimize o kadar işlemiş ki daha 1970'lerde Anayasa Mahkemesi yüksekokulları kapattı. Yüksekokulları kapatmanın gerekçesi olarak da okullarda yansız bilimin öğretilmesi gerekliliğini öne sürdü. Sermaye bunu yaparsa, sermaye yandaşı adamları yetiştirir diye. Maalesef bu çok dar kafalı bir şeydir. İptal edildi. Hâlbuki Türkiye'nin gelişmesini ister devrimci olsun, ister İslami olsun bir takım tarihi kalıplara bağlamak, Türkiye'nin gelişmesini frenledi. Bilkent Üniversitesi'ne Erdal İnönü'nün CHP'nin, o zaman SHP'nin, "Üniversiteleri sadece devlet açabilir. Başkası açamaz," diye, itiraz etmesi de bu tutuculuğun bir örneği.

Mehmet Soysal: Bir de bu dönemde kentsel dönüşüm politikaları, gecekondulara yapılan politikalar var. Mesela sürekli herkesin konut sahibi olması için tasarlanan projeler var. Bu dönemdeki kentsel dönüşüm politikaları, kentleşme politikası, gecekondulara politikasını açıklayabilir misiniz?

Taha Akyol: Şimdi bakın. Özal'ın 1979 yılında daha seçimlere gidilmeden önce Süleyman Demirel'e sunduğu bir rapor var. Orada diyor ki "Türkiye artık

şehirleştii. Köylü mantalitesi yerine, şehir ağırlıklı bir politika lazım. Bunun için de belediyeler güçlendirilmeli." diyor. Büyükşehir kavramını Turgut Özal getirdi. Belediyelerin mali olarak güçlendirilmesini, yani merkezin aldığı bir takım vergilerin belediyelere verilmesini ilk düşünen, teklif eden ve uygulayan Turgut Özal'dır. O zaman bunun adı kentsel dönüşüm değildi. Kentsel dönüşüm bugünün kavramı. Yani gecekonduları yıkıp, yerine modern semtler kurmak, kentsel dönüşüm. O zaman kentsel dönüşüm denilmiyordu buna. Özal'ın yaptığı köylü ağırlıklı bir politik mantaliteden şehirli ağırlıklı bir politik mantaliteye geçmekti. Süleyman Demirel'in unvanı neydi? Çoban Süleyman. Köylülere hitap eden. Ecevit ne yapardı? Kasket giyerdi. Herhalde kasket şehirliliğin simgesi değil. Raşan Ecevit şalvar giyerdi. Köylü kadınların giydiği şalvarı. Tarlada taş ayıklardı. Bunlar hep köylülüğün ağır bastığı Türkiye'nin politik kültürü. Mesela Türkeş'in Dokuz Işığı'nda şehircilik yoktur. Köycülük vardır. Bunlar hep köylülüğün ağır bastığı bir Türkiye'nin politik düşünceleri. Turgut Özal şehirleşmeyi görerek, ilk defa Türkiye'nin şehir ağırlıklı bir toplum haline geldiğini, artık şehir meselelerine siyasetin eğilmesi gerektiğini gören insandır ve dediğim gibi mahalli idarelerin hem yetki olarak güçlendirilmesi hem de mali olarak güçlendirilmesi Özal zamanında başlamıştır.

Mehmet Soysal: Anladım. Hatta benim eniştem de ANAP'ın Akhisar Belediye Başkanı'ydı. Hüsnü Kahraman. O da bu sizin söylediklerinizi söylüyor. Gerçekten belediyeçilik anlamında ilk büyük çalışmaların ve reformun Özal'ın yaptığını söylüyor.

Taha Akyol: Özal yaptı tabii. Evet. Yani bugün Türkiye'de gelişme, dışa açılma, modernleşme diye aklınıza gelen ne tür ekonomik, sosyal uygulama ve politik anlayış varsa. Bunların hepsinin temelinde Özal var. Hukuk deyince de Özal'ın rolü çok büyüktür. Özal Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuruyu kabul etti. Ondan önce Türkiye'de devlet adamları veya Türk vatandaşları Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne giderse, komünist fikirler serbest kalır bilmem ne falan diye korku içindeydiler. Özal gitti başvurdu. O başvurunun ne kadar faydalı olduğunu şimdi görüyoruz.

Mehmet Soysal: Yine bu dönemde gençlerin siyasetten uzaklaşarak daha çok bireyselleşmeye yöneldiği konusunda ne düşünüyorsunuz Taha Bey?

Taha Akyol: Evet. Özal'ın yaptığı iyiliklerden biri de budur. Gençlerin siyasallaşması, siyasi faaliyette bulunması çok iyidir. Fakat gencin hayatı bundan ibaret olmamalı. Gencin hobileri olmalı. Gencin kendisini geleceğe hazırlama düşüncesi olmalı. Düşünün ki bir genç siyasi militanlık yapıyor. Mitinglerde bağırıyor çağırıyor. Miting dışında duvarlara afiş yapıyor. 1970'lerin gençliği böyle. İyi bir şey mi bu? Kötü bir şey. Deniz Gezmiş'ler. Hepsisi. Sağcısı da böyleydi, solcusu da böyleydi, İslamcısı da böyleydi. Özal gençlere politikayı bırakın demedi. Gençlik kuruluşu vardı. Gençlere hitap ederdi. Anavatan Partisi'ne gençleri almaya çok gayret etti falan. Ama Özal gençlere bir de "Kendi hayatınızı kurun." diye düşündürdü. Eskiden gençler benim istediğim rejim, sosyalizm, milliyetçilik yahut İslam geldiğinde bütün problemler çözülecek deyip kendisini bir davaya adandı. Özal dedi ki, "Kendi geleceğinizi kendiniz kuracaksınız." Bir düzen gelecek de sizi kurtaracak. Böyle bir şey yok. Onun için kendinizi geleceğe hazırlayın dedi ve çok iyi etti.

Mehmet Soysal: Peki Taha Bey ben hem Tercüman hem Cumhuriyet Gazetesi'ne baktım. Bu konuda biraz takıldım çünkü. Medyadaki değişim hakkında ne düşünüyorsunuz? Muzır Yasası'na çok tepkiler var. Hasan Cemal, rahmetli Uğur Mumcu bu yasaya çok tepki gösteriyorlar. 1986'daki yazıya. Hatta kâğıt zammına inanılmaz tepki oluyor. Özal'ın kâğıtlara yazı yazılmasını diye zam yaptığı iddia ediliyor.

Taha Akyol: Saçma, bugün bunlar saçma. Kâğıda Özal'ın zam yapmasının sebebi kâğıt üretimini arttırmaktır. Özal'dan önce gazetecilere sayfa sayısı ile kâğıt verilirdi. Türkiye'de kâğıt yoktu. Turgut Özal SEKA'yı zarar eden bir kuruluş olmaktan çıkarttı, bugünkü Türkiye'de bir kâğıt sıkıntısı var mı?

Mehmet Soysal: Yok.

Taha Akyol: Kim sağladı bunu?

Mehmet Soysal: Özal.

Taha Akyol: Özal sağladı bunu. Bunlar saçma sapan görüşlerdir. Bunlar Türkiye'de bir kesimin devletçilik adına ne kadar fanatik olduğunu gösterir. Özal Muzır Yasası'nı çıkardı. Bu uygulama, o günün anlayışında gençlerin bir takım müstehcen yayınları görmesinin cazibesini kırmak için o yayının yasaklanması değil, poşet içine konulmasıdır. İsteyen, o poşetin içerisinde bir takım müstehcen yayınların olduğunu, erotik yayınların olduğunu bilerek, gider alırdı. Bundan dolayı Özal'a eleştirmek hafifliktir.

Mehmet Soysal: Evet. Peki toplum reformları kaldırabildi mi? Yani alışabildi mi?

Taha Akyol: Şimdi bakın, bütün reformlarda şu iki özellik vardır: Bir, eskiden beri devam eden düzene alışmış olanlar ve o düzenden geçinenler. Pozitif anlamda ekmeğini o günkü düzenden kazananlar. İki, yeni düzen. Osmanlı'da matbaanın gecikmesinin sebeplerinden birisi elli bin hattattan, yazıcıdan "Karışıklık çıkarırlar, yürüyüş yaparlar, isyan çıkarırlar." diye korkulmuş olmasıdır. Çünkü matbaa gelseydi o bitecekti. Türkiye bugün hazır giyimde ihracatta rekor kırıyor. Biz mahalle terziliğini devam ettirseydik bu noktaya gelebilir miydik? Mahalle terziliği kaybetti. Şimdi AVM'ler geliyor, marketler geliyor, mahalle bakkallarının sayısı azalıyor. Tamamen kalkmaz ama sayısı azalıyor. Özal döneminde de yaşanan değişiklikten zarar görenler oldu, fayda görenler oldu. Burada önemli olan şudur. Özal'ın teklif ettiği model, gerçekleştirdiği model, Türkiye'de üretimi arttırdı mı? Arttırdı. Türkiye'de ihracatı arttırdı mı? Arttırdı. Türkiye'de teknolojiye yönelişi sağladı mı? Sağladı. Tamamdır.

Mehmet Soysal: Peki Taha Bey gecekondulardaki bozulmayı nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu dönemde gecekonduları, doğudan batıya olan göçleri, o dönemki savaşı...

Taha Akyol: Şimdi gecekondulaşma Özal'la ilgili değil, gecekondulaşma Menderes döneminde başladı. Gecekondulaşma ekonomik ve sosyal gelişmenin bir aşamasıdır. Delikanlılık çağıdır. Batı da yaşadı gecekondulaşmayı. %80'i köylü olan bir millet Köy Enstitüleri yapılarak kalkındırılmaz. O köylünün çok büyük bir kısmının şehirlere gelmesi lazım. Şehirlerde tüccar, esnaf, girişimci, işçi haline gelmesi lazım. Tarlada da on kişi kalmalı. O on kişi de artık kendilerine geniş toprak kalacağı için modern tarım yapabilmeli. Sermayeye dayalı, yatırıma dayalı tarım yapabilmeli. Özal döneminde şehirleşme hızlandı. Bu hızlanmaya paralel olarak, biraz önce söylediğim gibi Özal belediyeleri güçlendirdi. Ama bugünkü bütün problemlerin sebebi Özal'dır demek yanlış. Problemler gelişmeyle ilgilidir. Geliştikçe bir takım problemleri çözersiniz, yeni problemler ortaya çıkar. Hayat problem çözmektir. Sorun çözmektir. Matematik problemi değil. Sorun çözmektir. Hayatın kanunudur bu.

Mehmet Soysal: Doğru söylüyorsunuz. Peki, bu dönemdeki size gelen en ilginç değişim? Mesela en dikkat çekici değişim? Bireysel olarak.

Taha Akyol: Bende mi?

Mehmet Soysal: Evet.

Taha Akyol: Benim şahsi hayatımda, devlet ağırlıklı bir ekonomi yerine piyasa ağırlıklı bir ekonominin ortaya çıkmasıdır. Özal'dan önce hepimiz, sağcısı da solcusu da devlet ağırlıklı bir ekonomi düşünürdük. MHP'nin 1977 seçim bildirisini yazanlardan birisi benim. Bir heyet kurmuştuk. Orada bankaların ve dış ticaretin devletleştirilmesi vardı. Bu biraz sosyalizm karşısındaki kompleksimizden kaynaklanıyor. İşte “Biz burjuvazinin koruyucusuyuz, zenginlerin hizmetkârıyız. Yani biz öyle değiliz. Bakın! Biz de devletleştirme yapacağız.” düşüncesi. Bir de ekonomiyi bilmemek. Masa başında, ithalatı ihracatı devlet yapsın da devlet zengin olsun, üç beş kişi zengin olmasın. O kadar kolay değil. Hâlbuki bugünkü dünyada ithalatın, ihracatın, bankanın devletleştirilmesi düşünülemez. Çin bile bunları şirket

haline getirdi. Bu bir zihniyeti gösteriyor. Özal'ın en büyük değişimi işte bu zihniyet değişikliğidir.

Mehmet Soysal: Özal'la ilgili olarak başka eklemek istediğiniz?

Taha Akyol: Yok, bunlar. Şimdi Özal şahsi davranışlarıyla topluma bir takım mesajlar verdi. Mesela Özal sanatçılarla çok iyi ilişki kurardı. Bu bir propagandaydı. Ama aynı zamanda siyasetin sanata destek vermesi gerektiği yönünde bir mesajdı. O kısa boyuyla sanatçılarla birlikte sahneye çıkar, sahnede kötü sesle de olsa şarkı söylerdi, türkü söylerdi. Bilhassa Yemen türküsü. Özal döneminde Semra Hanım'ın politikada çok görünür hale gelmesi. Bu, çeşitli açılardan eleştirilebilir. Ben de eleştiririm. Fakat bir de madalyonun öbür tarafı vardır. Kadının yeni rolü, toplumsal ve siyasal kadının yeni rolü konusunda örnek olmalıdır. Bunlar çok önemli şeyler. Turgut Özal'dan sonra, Turgut Özal çapında bir devlet adamını Türkiye görmedi.

Mehmet Soysal: Doğru. Zaten sonra Türkiye tekrar başa dönüyor. Demirel geliyor.

Taha Akyol: Evet. Maalesef Demirel döneminde... Şimdi siyaset öyle bir hırs ki tıpkı deniz suyunu içmiş gibi güç sahibi oldukça daha fazla güç, daha fazla güç. Güç kullanıyorsunuz sonuç alıyorsunuz. Demek ki güç kullanılarak sonuç alınmış diye bir refleks, bir şartlı refleks meydana geliyor ve gittikçe otoriterleşiyor. Süleyman Demirel 1960'lı yıllarda bir idealisttir. Türkiye'de sulama ve enerji altyapısını kuran, hatta otomotiv sanayisini kuran Süleyman Demirel'dir. Fakat 1970'lerdeki, bilhassa 1980'lerdeki Süleyman Demirel sadece iktidar kavgası yapan biridir. Hiçbir reformda imzası yoktur. 60'lardaki hatta bir ölçüde 70'lerdeki idealist Süleyman Demirel'in yerine, artık iktidara deniz suyu içerek, iktidar susamışlığı artmış olan bir Süleyman Demirel gelmiştir. Sadece iktidara gelmek, sadece iktidar kavgası yapmak, iktidara gelince de iktidarı devam ettirmek. Hiçbir ciddi, köklü reformu yoktur Demirel-İnönü Koalisyonu'nun. Bugünkü politikacılar da maalesef Demirel'in son dönemleri gibi. Bunlar da üçüncü, dördüncü dönemlerinde siyaset makinesine döndüler.

Mehmet Soysal: Peki Anavatan Partisi'nin oylarının düşmesinin en büyük sebebi, Özal'ın cumhurbaşkanı olması mı?

Taha Akyol: Hayır. Özal cumhurbaşkanı olmadan önce düşüyordu. Bunun sebebi şu: Özal'ın karşısında Süleyman Demirel gibi biri vardı. Artı, Özal'ın karşısında Adalet Partisi, bitmiş tükenmiş bir parti değildi. 1979 seçimlerinde ara seçimleri beş sıfır kazanmış bir partiydi. Hala Adalet Partililik fikri son derece güçlü. Güneş Sokak'ta yasaklı Süleyman Demirel Hakkâri'ye, Denizli'ye, Edirne'ye telefon açarak il başkanlarıyla, ilçe başkanlarıyla, eski siyaset arkadaşlarıyla sürekli telefonla konuşuyor. Dolayısıyla Özal güçlü partilerin, CHP'nin ve Adalet Partisi'nin tabanı devam ederken, 12 Eylül'den sonra ufak bir arsa üzerine parti kurmak zorunda kaldı. Ayrıca karşısındaki partiler zaten bitmişti. Barajı aşamadılar bile. O yüzden Turgut Özal'ı dört akımı birleştirdi başarısız oldu falan, bunlar sosyolojiyi bilmeden yapılan şeylerdir. Anavatan Partisi'nin siyasette başarısız olmasının sebebi, köklü partilerin sosyolojik olarak devam ediyor olmasıdır.

Mehmet Soysal: Ecevit'in gelmesi.

Taha Akyol: Ecevit geldi, Süleyman Demirel geldi besbelli yani. Yani şimdi Mesut Yılmaz gelebilir mi? Tansu Çiller gelebilir mi?

Mehmet Soysal: Hayır.

Taha Akyol: E bitti işte. Fark bu.

Mehmet Soysal: Doğru. Taha Bey başka eklemek istediğiniz?

Taha Akyol: Yok, hayır. Bu kadar. Teşekkür ediyorum.

Ek 2: Cengiz Çandar Röportajı (03.02.2015)

Mehmet Soysal: Cengiz Bey 24 Ocak Kararları sizce Türkiye'de nasıl etkiledi?

Cengiz Çandar: İflasa gidiyordu ülke, teslim bayrağını ekonomik olarak çekmişti açıkçası. 24 Ocak Kararları Türkiye'yi Yunanistan'ın şimdilerde düştüğü durumdan kurtarmayı hedef alan bir önlem paketi idi. Yani tabii ideolojik, sosyalist gözüyle baktığınız zaman “Serbest piyasa ekonomisi, kapitalizmin acımasızlığı,” vesaire denildi. Ama sosyalist ekonomilerin de nasıl bir şey olduğunu Sovyetler Birliği dağıldığı vakit ya da Kamboçya'da katliamlarla gördük. Dolayısıyla küresel bir dünya ekonomik sisteminde belli kurallarla yaşayacak bir devlet ve toplum olacaksınız bu içmeniz gereken, içilmesi mecburi acı bir ilaçtır. Türkiye'nin o güne kadar alışmadığı bir şeydi bu. Tepkiler de oldu. Ama bir yandan da Turgut Özal'ın iktidar yıllarından itibaren Türkiye'nin ekonomik bakımdan yol alması ve eğer bugün dahi ekonominin her şeye rağmen, göreceli olarak iyi seyrettiğinden söz ediyorsak bunun miladını, başlangıç tarihini 24 Ocak Kararları'na çekebiliriz.

Mehmet Soysal: Bu özellikle sol kesimden çok tepki aldı. “Türkiye küreselleşmenin kurbanı oldu,” dediler. “Kot pantolonlar geldi özelleştirmeyle birlikte, benliğimizi kaybettik,” dediler. Buna katılıyor musunuz?

Cengiz Çandar: Hayır, katılmıyorum. Ama bu artık manasız konuşmalar gibi geliyor bana. Oradan ekonomik olarak olumlu bir sonuç çıkarmıyorum. Bu kişilerin savunduklarının, dediğim gibi, dünyadaki uygulaması felaket oldu. Bunların savunduğu görüşlerin dünyada hiçbir yerde uygulanma şansı olduğunu ve başarıyla uygulandığını görmedim. Fakat bu tür cümleleri yan yana, tepkisel bir içerik yükleyerek kurduğunuz zaman kulağa hoş geliyor. Hiçbir şey ifade etmiyor. Yani geçerliliği yok. Hiçbir geçerliliği yok. Küreselleşmeye kurban olduk, ne demek yani. Küreselleşme bir olgu. Kurban falan olunmaz yani oraya. Denir ki: “Demir icat oldu mertlik bozuldu,” gibi bir laf yani. E tamam, dünyada delikli demir denilen silah tüpü

çıkınca, barut kullanılır olunca, yok ben okla savaşıcağım diye ordu mu kuracaksınız. Buna benzer. Yani ben ordumun saflığını korumak için okçu birliklerini takviye edeceğim mızrak sayımı geliştireceğim demek gibi bir şey bu. Ateşli silahlara karşı. Şu gerçeklik var ama; okçular işsiz kaldı,mızrakçılar işsiz kaldı. Onlar kurban oldular, doğru.

Mehmet Soysal: Ekonomide Özal'ın rolü, serbeste geçmek ve bir milat yani. Bugünkü ekonomiyi kurması diyebiliriz yani.

Cengiz Çandar: Türk Parasını Koruma Kanunu gibi ekonomiye aykırı, ekonomi aklına aykırı tedbirlerle ayakta tutulmaya çalışılan; merkeziyetçi, devletçi ve dünyanın her yerinde iflasa doğru gitmekte olan ve giden ekonomi çarklarını, o dönemki dünyanın genel gidişatına uygun bir şekilde, o çarklara çevirerek işletmeye başladı aslında.

Mehmet Soysal: Peki sizce Özal'ın yanlışı neydi? Hızlı mı gitmişti? Birçok kişi “Reformları yaparken çok hızlı gitti,” diyor;“Amerika'dan geldiği için Türkiye'yi tanıyamadı,” diyorlar.

Cengiz Çandar: Bunlar laf. Herkes bir şey diyebilir. Şu anda yetmiş sekiz milyona çıkmış bir ülke, Özal zamanlarında elli-elli beş milyon vardı herhalde. Kafası karışık insanlar ülkesi. Her aklına gelen bir şeyler söyleyebilir. Çok anlamlı gelmiyor bu tartışmalar bana. Yok, Amerika'dan gelmiş de Türkiye'yi tanımıyor. Özal Amerika'da doğup büyüüp, ithal edilip gelmedi. Özal Türkiye'de doğmuş ve bütün çocukluğu Türkiye'nin birçok yerinde geçmiş. İşte Malatya'da doğmuş; Mardin'de, Kayseri'de yanılmıyorsam, Mersin'de oralarda büyümüş. Ondan sonra İstanbul'da okumuş, Ankara'da devlet görevlerinde bulunup memuriyette çalışmış; devlet memuriyetlerinde mühendis olarak ülkenin orasına burasına bir takım görevler edinerek gitmiş ve genç bir bürokrat olarak Amerika'ya gidip bir sene kalıp gelmiş bir adam ve Amerika'ya gittiği vakit Türkiye'de planlama müsteşarlığı yapmış, bürokrasinin en üst kademelerine tırmanmış; arkasında kırk seneyi bırakmış, hep birikim ve tecrübeye sahip olmuş bir adam. Onun için saçma sapan bir laf.

Yok“Amerika'dan geldi Türkiye'yi tanımadı.” Hangi Amerika'dan geldi? Amerika'ya gittiği tarihte bütün hayatını Türkiye'de, dört ilinde geçirmiş ve çok uzun devlet memuriyeti birikimini ve tecrübesini ekleyerek gitmiş birisi. Ondan sonra da o dünya tecrübesini elde edip buraya geri geliyor. Boş laf bunlar konuşmaya değmez.

Mehmet Soysal: Bu dönemde eğitimde de inanılmaz değişimler oluyor. Özellikle 24 Ocak Kararları'ndan sonra özelleştirmeler başlıyor. Mesela KİT'ler özelleştiriliyor. Özel okullar açılıyor. Hatta 1986 yılında Bilkent Üniversitesi açılıyor.

Cengiz Çandar: Turgut Özal'ın en önemli damgası Türkiye'ye, Cumhuriyet'in başından beri gelen ve özellikle ekonomide devlet merkezli yapıyı kırmaya çalışmasıydı. Yani devrim niteliğinde işler yaptı. Dolayısıyla bir de tespiti vardı: 21. Yüzyılın bireyin yüzyılı olacağı. Dolayısıyla bireysel özgürlüklere önem vermiştir. Bu bireysel özgürlüklerin içine ekonomi alanındakiler de giriyor tabii. Dolayısıyla özel mülkiyeti çıkararak, ekonomide devletin merkezi rolünden özel mülkiyete geçişi sağlayan Özal, bunun her alanda olması gerektiğini düşündüğü için eğitimde de özelleştirmeye gitti. Yani devlet merkezli bir eğitim anlayışını özel eğitimi de ekledi. Keza sağlık alanında da, özel hastaneler gibi, hepsi aynı felsefenin aynı bakış açısının değişik türevleridir.

Mehmet Soysal: İlk açıldığında rahmetli Erdal İnönü ve o dönemin partisi SHP çok tepki gösteriyor buna. Hatta Bilkent'in yüksekokul olması gerektiğini söyleyip yüksekokul yapıyorlar. İlk açıldığında özel üniversitelere çok tepki gösteriyorlar. Buna ne diyorsunuz?

Cengiz Çandar: Bu hep aynı şey. Turgut Özal Türkiye'nin kalıplarını kırdı. Tabularını kırdı. Statükosunu kırdı. Şimdi bütün bu tepkiler statükonun tepkileri. “Aman biz bugüne kadar geldiğimiz gibi gidelim.” Türkiye'nin o güne kadar gelmiş hali Türkiye'yi ileri bir ülke yapmamış. Türkiye'nin adı ya geri kalmış ülkeydi ya da ideolojik söylemlerle ifade edecek olursak, geri bırakılmış ülkeydi. En iyimser terminolojiyle kalkınmakta olan ülkeydi. Yani ileri bir ülke değil. Şimdi ileri

olmayan bir ülkede siz o ileri olmama nedenlerini görüp, teşhis edip, kaldırmaya kalkıp, bir takım hamleler yaptığınız zaman, “Vay sen ne yapıyorsun!” diyenler illaki çıkacaktır. İşin böyle bir direnmeye geldiği nokta ise statükonun savunulduğu yerdir zaten. Turgut Özal'ın bütün numarası da o statükoyu kırmaktı. Oysa bütün o tepkiler statükoculuğun tepkileri. Yani o güne kadar al gülüm ver gülüm gitmiş-gelmiş ülke. 1946'da dış zorlamayla, çok farklı bir parlamenter rejime doğru gidilmiş. 50'den 60'a kadar Demokrat Parti iktidar. Cumhuriyet Halk Partisi'ne muhalefet. Sonra askeri darbe oluyor. Ondan sonra Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi. Biri gidiyor biri geliyor. Böyle git-gel, git-gel dönemlerden geliyor. Bildiğimiz aynı tahtırevan geçidi. Yani 23'ten itibaren 1946'yla yeni, modifiye edilen 50'lerden itibaren bir şekil almaya başlayan, 60'ta askeri darbelerle kesintiye uğramaya başlayan, aynı tahtırevanda bir iniyor bir kalkıyor. Yani statik bir ülke, iniş-çıkışlar halinde. O statik ülkeyi dinamik ülke yapma girişimiydi Turgut Özal'ınki. Alışkanlıklar, tortular, paslanmış bir ülkenin özellikleri hemen kendini gösterir. Her yeniliğe, her atılıma, her gelişmeye direnç olur, tepki alırsınız. Turgut Özal'ın da öyle oldu.

Mehmet Soysal: Sonra alışıldı ama. Belli bir zamandan sonra.

Cengiz Çandar: Alışıldı. Sonra unutulur da zaten. Hep öyleymiş gibi hissedersiniz. Bir de, “Bu sefer niye daha fazlası yok?” diye eleştirmeye başlarsınız. Doğaldır. Yani on beş dakika elektrik kesilince sinirleniyorsunuz, bilgisayar kullanamayınca falan. Ayrıca Turgut Özal işbaşına geldiğine ülkede tek kanal, siyah-beyaz televizyon vardı. Kim getirdi bütün bunları? Elektronik alanında bütün bu devrimci atılımlar, çok kanallı televizyon, birden fazla televizyon, televizyonda devlet tekelinin kırılması TRT'nin yanına yeni kanallar açılması. Özel televizyonun yanına özel radyolar açılması. Bütün bunlara ilaveten çağrı cihazları arkasından cep telefonları, telsiz telefonlar ve ülkenin elektronize olması. Türkiye'de bütün bunlar ekonomiyle zorlanan şeyler. Dünya'da rekabete açık ve dayanıklı bir ekonomiye sahip bir ülke olacaksanız bütün bankacılık sisteminiz elektronize olmalı. Onun için kredi kartlarından bilmem nesine kadar bilgisayar ağıyla ilişkili bir bankacılık sistemi ve yapı gerekli. Onun üzerine o zaman modem denilen şeyle ilgilenmeniz gerekiyor. O zaman fiber-optik ağlar gerekiyor . Bütün bunlar için bir vizyon lazım,

dünya görüşü lazım. Küresel sistemin içine rekabetçi olarak girmeniz lazım. Bütün bunları Türkiye'nin hangi hukuki yapısı ve algılamasıyla 1960'la 70'lere 80'lere kadar gelen haliyle yapabiliydiniz? O her attığınız adım bu sefer “Sen ne yapıyorsun?” diye tepkiyle karşılaşılır. Ondan sonra bütün bunlar olduktan sonra şimdi on dakika elektrik kesilip bilgisayardan kopuk kalsanız sinirleniyorsunuz “Bu nedir?” diye. Değişim öyledir.

Mehmet Soysal: Hem eğitimde hem elektronik alanda yaptığı çok büyük bir reform, çok büyük bir devrim.

Cengiz Çandar: Elektronik alanında özellikle. Onun için hayatının son döneminde bir elinde Kur'an bir elinde bilgisayar diye bir tanımlamanın konusu olmuştu. Büyük bilgisayar hastalığı vardı, bayılırdı bilgisayarlara.

Mehmet Soysal: Televizyonunda hep ekonomi kanalı açmış.

Cengiz Çandar: Hep borsa kanalını izlermiş.

Mehmet Soysal: Çok hoşgörülü bir insandı. Sanatçılara karşı özellikle çok sempatisi vardı.

Cengiz Çandar: İyi yürekli bir insandı. İyi kalpliydi.

Mehmet Soysal: Bu dönemde gençlik için, gençliğin yaşadığı değişim için ne düşünüyorsunuz peki?

Cengiz Çandar: Ülke yöneticileri, Turgut Özal türü adamlar çelişkili tiplerdir. Yani bir yandan ülkeyi yönettiği için düzen ve istikrar isterler. Zaten görevi düzen ve istikrarı sağlamaktır. Bir yandan da devrimci bir yanı varsa ki Turgut Bey'in vardı, e zaten kural yıkarak o güne kadar kural diye bilinen şeyleri yıkarak, aşarak yol aldırttı ülkeye. Bir yandan da karakterinde afacan bir taraf vardı. Bana sürekli gençlik olaylarını anlattırdı “Ne yaptın, nasıl yaptın?” gibi. Ondanda heyecan duyardı. Şimdi,

dolayısıyla bu ateşli gençlik onu çok rahatsız eden bir şey değildi. Unutmamak lazım ki Turgut Özal istikrar ve düzeni savunmak durumunda. Çünkü başbakan, çünkü cumhurbaşkanı. Zaten başka türlü nasıl olacak, onun görevi o. Bir yandan da dediğim gibi tabu yıkan biri; kural dışına çıkararak, mevcut kuralların ülkeyi dondurduğunu ve doldurduğunu görerek kuralları zorlayan bir adam. Böyle afacanlıktan, kural dışılıktan hazzeden; kendisi de zaten olay olan biriydi. Bu çelişik bir şey midir? Evet, çelişiktir. Ama 12 Eylül 1980 askeri darbesinden önceki dönem Türkiye'de olanlar, çatışmasıyla her şeyiyle, ülkenin bütün iç kanamasıydı. Onu hiç kimse istemez. O günün sağcılar da istemez, solcuları da. Bana sorarsanız iyi miydi, ne iyisi, herkes birbirini yiyor, kötüydü. Ama arkasından 1980'li yıllarda başlangıçta 12 Eylül askeri rejiminin, cuntanın baskısıyla ülkenin süt liman haline gelmesi; sonra Turgut Özal'ın o güne kadar ülkenin alışık olmadığı bir politika izlemesi belli kesimlerde ve dikkat çekti ve tepkiye yol açtı. İşte "Bu, gençliği apolitize ediyor," diye. Şimdi bana "Gençlik apolitize mi oldu? Turgut Özal öyle bir gençlik mi istedi?" diye sorarsanız, 1980 öncesi türü bir gençlik istemiyordu herhalde derim. Ama bu apolitik bir gençlik istemek mi demek? Hayır. Bir de her kuşağın, her gelenin ayrı ölçüleri var. Yok, işte akıllı bilgisayarda olan bir gençlik. Bu eleştiriler çok uzun yıllar Türkiye'nin genç insanları için yapıldı. Artık gençlik elleri bilgisayarda olan gençliktir. Yani en kabul edilemez ve apolitik zannedilen gençlik. Hâlbuki parmakları bilgisayar tuşlarında olan gençler, evet çok bireyciler, bizim kolektif ruhtan farklılar ama bir tuşa basarak dünyanın öbür ucuyla iletişim halindedir. Dünyayı bizden, bizim kuşaklarımızdan çok daha iyi kavrayabilen ve çok daha hızla iletişime geçebilen bir kuşak. Farklı bir kuşak, farklı bir dönem. Dolayısıyla farklı siyasi ölçüler demek. Bu kuşak Turgut Özal'ın yol açtığı, tetiklediği gelişmelerin ürünüdür. Turgut Özal da herkes gibi kendi dönemine ait bir insandı. Yani Turgut Özal'dan 2010'lu yıllardaki yaklaşımları söylemi ya da 1930'lardaki ve 20'lerdekini bekleyemezsiniz. Farklı bir dünya 1960'lı yıllar. Turgut Özal'ın doğduğu, büyüdüğü dünya 19. yüzyıl sonundan farklı. Yaşadığı ve faaliyetlerini gösterdiği, ortaya koyduğu dünya da 2000'li yılların dünyası. Dolayısıyla kendi dünyasının, doğduğu yaşadığı, bir şeyler yaptığı dünyanın parametreleri içinde anlamak lazım Turgut Özal'ı. O parametre içinde nereye oturur dersanız dönüştürücü, değişim yapan, Türkiye'yi bir yerden bir yere doğru taşıyan, yenileştiren yenileyen, yollar açan roller oynadı. En azından herhangi biri değildi

yani. Çünkü bir sürü başbakan geliyor, cumhurbaşkanı geliyor, bilmem ne bakanı geliyor falan, parti başkanı geliyor. Turgut Özal'ı biz bugün 2015 yılında yüksek lisans tezi konusu olması bağlamında konuşuyorsak, o olağandışı biri demektir. Niye olağandışı? Yenileştirdi ülkeyi, yenilikler yaptı.

Mehmet Soysal: Özal'ın kentleşirme politikaları hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Cengiz Çandar: Turgut Özal, Türkiye'ye o dönemlerin söylemiyle çağ atlatmak iddiasıyla, ihtirasıyla yola çıktığı için ülkeyi bulunduğu noktadan daha ileri taşıyacak bir adam. Dolayısıyla ülkeyi tarım ülkesi olmaktan çıkaracak. Süleyman Demirel ve hatta Necmettin Erbakan gibi değildi. Turgut Özal dünyayı çok iyi okuyan bir adam olduğu için dünyanın post-modern bir döneme doğru gitmekte olduğunun farkındaydı. Bunu gördü ve ona göre bir politika takip etti. Yani biz şimdi sırayla bazı evrelerden geçmek zorundayız. Tarım ülkesi sonra ne olur sanayi ülkesi. Biz onu atlamalıyız. Bir de sanayinin yapısı, anlamı ve içeriği değişti. Hizmet sektörüne dönük ve özellikle elektronik teknolojisindeki gelişimlerle ki elektrik mühendisi olmasının bu konuda çok büyük bir yararı oldu, bu atlamayı yaptırdı. O alanda biz arayı kapatacak şekilde teknolojik devrimle çağ atlayabiliriz. İhracata dönük ekonomi modeli, elektrone edilmiş bir ülke. Bilgisayar çağına adapte olmak ve hizmet sektörünü öne almak ile Türkiye'yi ileri doğru taşımak. Şimdi bunları kırsal zemin üzerinde yapamazsınız. Çünkü kırsal zemin tarımsal üretimle meşguldür. Türkiye o dönem zaten tarımsal üretime dayalı, geri bir ülke. Farklı bir ülke olmak istiyorsunuz, dolayısıyla tarımsal yapıdan çıkacaksınız. Tarımsal yapıdan çıkacak her hamle şehirleşmeye doğru gidiş ve tarım nüfusunun şehirlere doğru kayması demektir. O yüzden Turgut Özal da gelecek projeksiyonlarına çok önem verdi. Özellikle kıyı şeridinde pilot şehirler belirleyip onlar üzerine eğildi. İşte Antalya, Mersin, İzmir; uluslararası ticaret yollarının açılmasıyla Trabzon, Zonguldak gibi Karadeniz kıyısındaki şehirleri öne çıkartmaya çalıştı. Sürekli olarak da Türkiye'deki nüfus kaymalarının, artık şehir nüfusunun kırsal nüfustan daha fazla olması üzerine olduğunu hesaplayarak ona göre davrandı. Tabii Turgut Özal'ın kendisinin çağdaşı ve öncesindeki liderlerden bu anlamda farkı şuydu; “Çoban Sülo”

üzerinden oy peşinde koşardı Süleyman Bey ama sanayileşmeciydi esas olarak. Ecevit, kendisi entelektüel elitten gelen birisiydi, o da köye, kendisinin ait olmadığı bir dünyaya yönelen bir tarafı vardı. İşte köy-kent projeleri gibi. Turgut Bey'in kendisinin köyle ilgisi zaten yoktu. Onun en büyük avantajı oydu. Malatya doğumlu, Malatya iyi-kötü Türkiye taşrasında bir şehir. Babası devlet memuru, annesi okumuş bir kadın. Ondan sonra da şehirlerde büyüyor; Mardin, Kayseri, Kayseri Lisesi mezunu zaten. Bunların hepsi şehir Büyüdüğü yerler bunlar, hiç köyde yaşamamış yani, köy yok onun hayatında. Kentler var. Metropoller değil ama kentler. Üniversiteye de İstanbul'a geliyor. Ecevit şehirden köye yönelmeye çalışıyor; Süleyman Bey köy referansını oy olarak kullanarak gücünü sanayileşmeye sarf ediyor. Turgut Bey'in böyle bir referansa ihtiyacı yok. O zaten şehirlerde büyümüş, formasyonunu öyle edinmiş; bir de edindiği bakış açısıyla Türkiye'yi zaten tarımsal alandan çıkarmayı hesaplıyor. Ve teknolojik devrimi yakalayarak hizmet sektörüne ağırlık vermeyi amaçlıyor. Çünkü onun yaşam süresi içinde, özellikle siyasetle iştigal ettiği sırada Dünya teknolojik bir değişimden geçti. Yani nasıl ki dünya tarihinin büyük kırılma noktaları vardır. Bir tanesi Sanayi Devrimi'dir. 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başında gerçekleşti. Buharlı makineler sayesinde dünyanın çehresi değişti. İkinci büyük dalga ne? Teknolojik devrim. O ne zaman? 20. yüzyılın ikinci yarısı. O da Turgut Özal'ın zamanına denk geliyor. İlkini yani Sanayi Devrimi'ni, İngiltere ve Avrupalı büyük ülkeler yakalamıştı. Osmanlı İmparatorluğu kaçırmıştı. Bu seferkini Türkiye'nin yakalayabileceğini düşünerek, gelecek projeksiyonu yapıyor Turgut. Sanayi Devrimi'nin talep ettiği anlamda makineleşme zorunda olmadan teknolojik devrimi yakalayabilirsiniz. Bilgisayar çağı demek o demek işte ve arayı kapatmayı amaçlamış ihtiraslı birisiydi. Türkiye'yi ekonomik güç olarak Dünya'nın ileri gelen 14-15 ülkesi arasına sokmayı hedeflemişti.

Mehmet Soysal: Kentleşmeyle birlikte bildiğim kadarıyla gecekondulaşma da bu dönemde iyice hız kazanmıştı. Zira Marshall Yardımı'ndan sonra ve özellikle Demokrat Parti döneminde tarımda makineleşmeye geçildiği için gecekondulaşma zaten Türkiye'de bir sorun olarak mevcuttu. Ayrıca yine bu dönemde şehirlerin yaşam kalitesi arttı ve artık köyler de şehirlerle kıyaslanamayacağı için insanlar, Turgut Bey'in yaptığı reformlar

sayesinde Türkiye'nin şehirlerinde yaşamak istedi. Siz bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Cengiz Çandar: Bu dönemde köylük yerlerin de yaşam kalitesi değişmeye başladı. Ve dediğim gibi Özal'ın izlediği bu ekonomik politika ve tarımda makineleşmeyle beraber köylerden şehirlere geçiş hız kazanmaya başladı. Neticede kırsal alandaki nüfus gittikçe azaldı. Dolayısıyla tarımcı bir zihniyetle modernize olamazsınız. Ekonomik kalkınma modeli yok, o dönemki kapasiteyle yok yani. Bu bakımdan Özal şehirci tabii. Şehirci olunca bu sefer, şehirlerin yönetimi kavramı geliyor. Büyükşehir ortaya çıkıyor. Her yer büyükşehir olmuyor. Büyükşehirde, belediyelere yani yerel yönetimlere kaynak aktarmaya başlıyor, yerel yönetimleri güçlenmeye başlıyor. Turgut Özal bunun, yani bu bakış açısının fikri zeminini hazırlamakta da çok önemli adımlar attı. Bu düşüncesi dünyadaki gidişatı doğru okuduğu için oldu. Dünya'ya açık birisi olduğu için. Kapalı bir toplumun adamı olamaz o. Bu nedenle her şey o dönemde sıçraya sıçraya gelişti. Şimdi devlet televizyonundan çıkıp özel sektöre, özel televizyonlara açıldığınız anda, siyah-beyaz televizyondan renkli televizyona açıldığınız anda, bankacılık sistemini değiştirip kredi kartlarına açıldığınız anda, dünyaya öyle bir açılmaya başladınız ki televizyon programları da ona göre şekillendi. Mehmet Ali Birand'ın ortaya çıkması 32. Gün'ün Turgut Özal döneminde olması tesadüf mü? Hatta Turgut Özal'a muhalefet edenler için de aynı şey söz konusu. Bunu yapan, yaparken Turgut Özal'a muhalefet etse de Turgut Özal'ın getirdiği atılımlarla muhalefet ediyor. Mehmet Ali Birand'ın aklına 32. Gün diye bir şey gelemezdi o özgürlük olmasa. “Dünya'yı Türkiye'ye getirin,” diyor. “Niye getirelim,” diyor, “Öyle bir talep mi var?” E vardı. Olunca getirirsin. Dünya'ya kapalı, içe dönük bir ülkeysen senin de gazeteci olarak aklına gelmez. Böyle bir ihtiyaç duymazsın. Aman Dünya'yı Türkiye'ye getireyim, Türkiye'yi de Dünya'ya açayım. Her şey birbirini etkiler.

Mehmet Soysal: Bu dönemde basında müthiş atılımlar yapılıyor. Özel televizyonlar açılıyor, renkli televizyonlar geliyor, özel kanallar, gazeteler ortaya çıkıyor. Zaman Gazetesi, Sabah Gazetesi, Tan Gazetesi açılıyor. Diğer gazeteler kendilerini geliştiriyor. Ayrıca müstehcen kanunu da konuluyor ve bu

müstehcen kanunun konulduktan sonra kâğıt zammı oluyor; sol kesim buna biraz tepki gösteriyor. 12 Eylül'ün basın yasaklarının kalkmadığını iddia ediyor, bu konudaki görüşünüz nedir?

Cengiz Çandar: Şimdi şöyle bir durum var. Yani Özal'a haklı eleştiriler var, haksız eleştiriler var. Özal, sağdan gelen bir adam. Sağdan gelen bir adam olduğu için özgürlükler konusunda Türkiye'deki muhafazakâr-sağ zihniyetin bakış açılarını da taşıyor, müthiş özgürlükçü bir kafası yok. Fakat öyle bir kişiliği var Özal'ın ve zaman içinde, göre göre, öğrene öğrene gelişen bir adam Turgut Özal. Ölümünden birkaç ay önce bile yeni fikirler ediniyor. Yani dolayısıyla Özal'ı statik bir adam olarak görmemek lazım. Bin dokuz yüz bilmem kaç yılındaki Özal'la bin dokuz yüz bilmem kaç yılındaki Özal bir konuda aynı kişi olmayabiliyor, değişebiliyor. Basına ilişkin olarak ise, eleştirilmesi gereken, özgürlükçülüğü sınırlı hatta olmayan bir yaklaşımı var. Oradan eleştirilmesi haklı olabilir. Fakat deminki türden eleştirilerin başka bir nedeni var. Onlar da Türkiye'nin eski basın ve yapısı içinde olan Türkler. Özal rekabet ortamını sağlamakla kalmıyor kâğıt fiyatlarını da yükseltiyor, yeni gazetecileri biraz da adam etmek, onları rekabete alıştırmak için. Bir yandan başbakanlığı döneminde askeri rejimden yeni çıkmış, Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı olduğu bir Türkiye var ve kendisi de dediğim gibi sağcı-muhafazakâr bir yapıdan gelenekten, arka plandan geliyor. Bu nedenle fazla özgürlükçü olmaması anlaşılabilir. Bununla birlikte sonradan farklı düşünmeye de başladı. Onun için statik olarak göremezsiniz Özal'ı. Sürekli evrim halinde olan birisine bakarak Özal değerlendirmesi yapılabilir.

Mehmet Soysal: Turgut Özal'dan sonraki ANAP hakkında ne düşünüyorsunuz?

Cengiz Çandar: ANAP sonra bozuldu ve Turgut Bey'i kaybetti. Süleyman Bey o akımın en önemli adamı, tekrar siyaset sahnesinde görülünce Turgut Bey şaka yollu olarak, "Kır At'ın huyundan suyundan bizimkilere de bulaştı ANAP da bozuldu." dedi. Yani 1983'te Turgut Özal'ın kurduğu ANAP'la 1989'da cumhurbaşkanlığa çıktıktan sonra bıraktığı ANAP, aynı ANAP değildi.

Mehmet Soysal: Peki toplum bu dönemde nasıldı? Sizce nasıl değişimlerden etkilendi?

Cengiz Çandar: Turgut Bey'in nasıl algılandığını öldüğü zaman anladık. Şimdi Turgut Bey 83'te ANAP'ı kurduğu zaman bu okur-yazar çevrelerin de siyasi gözlemcilerin de alay konusuydu. Ya bu nerden çıktı falan gibi. Çünkü ülke askeri rejim geçiş dönemindeydi ve bu buçuk muamelesi görüyordu. İşte bir Halkçı Parti var, bir Turgut Sunalp var, bir de işte buçuk var. Ondan sonra bu tek başına iktidara geldi, millet şaşırды. Arka arkaya bu reform hamleleri gelince iyice bir şaşırды. Sonra üst üste seçim kazandı. Ama 87'den sonra iniş başladı. Sonra cumhurbaşkanlığı çıktı. Cumhurbaşkanlığında biraz önce dediğimiz alanlarda Demirel'den bilmem nesine kadar onlara karşı mücadele ederken; cumhurbaşkanlığına yeni bir soluk getiren bir tarafı da vardı. Ama artık kaybetmiş adam zannediliyordu. Hatta o da cumhurbaşkanlığını bırakıp yeni bir parti kurarak bir dahaki seçimlere girmeyi bile düşünürdü. Türkiye'de olmamış bir şey cumhurbaşkanlığını terk etmek. Öldüğü vakit cenaze töreni Türkiye'nin gördüğü en geniş katılımlı bir kitle gösterisine yol açtı. Türkiye'de gelecek nesiller için liderlik ve iktidar denklemi de ortaya çıktı. Bir demokrat olacaksın, bir sivil olacaksın bir de dindar olacaksın.

Mehmet Soysal: Bu dönemde kadınlar da ön plana çıktı. Papatya Vakfı örneğinde olduğu gibi. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Cengiz Çandar: Orada büyük eleştiriler çekmesine rağmen, o büyük eleştirilerin bir kısmında da haklılık payı bulunmasına rağmen kadınların etkin bir hale gelmesini sağlayan, Turgut Özal'daki bu modernize etme düşüncesidir. Dolayısıyla bu manzarayı sağlayan da odur.

Mehmet Soysal: Özal'ın sanatçılara karşı olan tavrı hakkında da birkaç şey söyleyebilir misiniz?

Cengiz Çandar: Tabii, 141-142'nin tamamını kaldırdı. Yani 141-142 denen olayın Türkiye'de ifade özgürlüğü bakımından, sol hareketin boğazlanması bakımından nasıl bir şey olduğunu bizim kuşak çok iyi bilir. Fakat biz bir o kadar da nankör bir kuşağızdır ki sanki hiç bir şey yaşamamışız gibi kredisini vermiyoruz Turgut Özal'ın. Bunu da unutmamak lazım. Muazzam bir şeydi yani, nefes kesen bir şeydi. Yolu mahkemeden, hapisshaneden, nezarethaneden, en azından savcının önünden geçmeyen tek kişi yoktur, herhangi bir düzeyde solcu olup da 141 ve 142'yle muhatap olmamış olan. Onun tamamını o kaldırdı. Cem mesela. Onun arkadaşıydı Cem Karaca. Çok severdi onu.

Mehmet Soysal: Teşekkürler Cengiz Bey, başka eklemek istediğiniz?

Cengiz Çandar: Teşekkürler. Başarılar.

Ek 3: Melih Aşık Röportajı (23.08.2015)

Mehmet Soysal: Melih Bey sizce 24 Ocak Kararları Türkiye'yi nasıl etkiledi? Bu kararlar için ne düşünüyorsunuz?

Melih Aşık: 24 Ocak kararları hem ekonomik hem siyasi tarihimizdeki önemli dönüşüm noktalarından biri...

Kararlar başta döviz darboğazı olmak üzere o dönemdeki ekonomik tıkanmaları açmaya yönelik olarak alındı. Halka böyle takdim edildi. Yarı devletçi ekonomiden liberal ekonomiye, ithal ikamesi modelinden ihracatçı ekonomi modeline dönüşün başlangıcıydı. Kapıları dış sermayeye ardına kadar açan, küreselleşmeye yönelik adımlardı. KİT'lerin özelleştirilmesi ilk kez o dönemde başladı. Sanırım ilk adım olarak da 5 çimento fabrikası Fransızlara satıldı. Slogan, bu tesislerin yabancılar tarafından daha verimli çalıştırılacağı, böylece istihdam ve vergi olarak devlete daha çok katkı yapacakları yolundaydı. Özelleştirme neden karlı kuruluşlardan başladı, diye sorduğumuzda bu şekilde yabancı sermayenin özendirileceği yanıtını alıyorduk. 1989 tarihinden itibaren KİT'ler, banka kredileriyle oynanarak, özellikle zarara sokulmuş, devletçilik itibardan düşürülmüş, satışları hızlandırmak ve özelleştirmeleri halkın gözünde sevimli göstermek için bu tür gerekçeler yaratılmıştı. Berlin Duvarı'nın yıkıldığı ve sosyalist ülkelerin liberalleşmeye doğru yelken açtığı o dönemde Türkiye bu ülkelere başarılı örnek gösteriliyordu. Türkiye kendini soğuk suya atar gibi bu kararların kucağına atmıştı. Ne var ki Türkiye'de geçerli olan 27 Mayıs Anayasası, 12 Mart Darbesi sonrasında kimi değişikliklere uğramasına rağmen, liberalleşmeye geçit vermiyordu. Özellikle sendikalar çok güçlüydü. Anayasa emekçilerden yanaydı. İMF programları da uygulanamıyordu. 12 Eylül Darbesi büyük ölçüde 24 Ocak Kararları'nın uygulanabilmesi için yapılmıştı. Darbenin ertesi günü işçi sendikaları kapatıldı, grevler ve işçi eylemleri yasaklandı. Ama TÜSİAD yararlı dernek sayılarak, açık bırakıldı. 12 Eylül Anayasası'nın bir adı da istikrar anayasası idi. İstikrar kararlarının yürütülmesi için yapıldı yeni anayasa. İşçi haklarını büyük ölçüde ortadan kaldırdı. Sendikaların faaliyet alanını daralttı. Sermayeye geniş özgürlük alanı açtı. 24 Ocak Kararları'nın yürüyebilmesi için solcu aydınların, ulusal duyarlılık sahibi kesimlerin

bastırılması gerekiyordu. 12 Eylül ile sola büyük tırpanlar vuruldu. Türkiye'nin sol birikimi adeta yok edildi. Ekonomide ihracatın artırılması, döviz darboğazının bu şekilde aşılması öngörülüyordu. İhracattaki vergi iadesi ve benzer teşvikler hayali ihracat modelinin kapısını açtı, birçok sahtekâr bu arada zengin oldu. Turgut Özal'ın sloganlarından biri "Orta Direk Güçlendirilecek" idi. Orta sınıf tam tersine alt sınıflara katıldı. Yüksek enflasyon şehirler ile köyler arasındaki gelir dağılımını şehirler lehine bozdu. Köyden şehre akın hızlandı. Günümüzdeki çarpık sosyal, siyasal, ekonomik yapının temelleri 24 Ocak kararlarıyla atılmıştır...

Mehmet Soysal: Turgut Özal döneminde eğitimde özelleştirmeler başlıyor. Bu dönemdeki eğitim sistemi için ne düşünüyorsunuz?

Eğitimde özelleştirme eğitimin düzeyinin artırılması için miydi yoksa Özal döneminin karakteristik yapısı olarak birilerinin daha çok para kazanmasına mı hizmet edecekti? Elbette ikincisi oldu. Eğitim özelleşirken aynı zamanda ticarileşti. Türkiye'de diğer özelleştirmelerin yürümemesinin sebebi de buydu. İş yapmaya niyetli işadamı yerine para kazanmaktan başka derdi olmayan bir işadamı portföyüne sahibiz. Öyle olunca kurulu tesisleri alan işadamları biraz daha yatırım yapıp bunları verimli işletmeler haline getirmek yerine arsalarını, binalarını satıp gerisini hurdaya atma yoluna gitmiştir. Eğitimde de daha farklı ve sorumlu bir yapılanma olmadı. Olamazdı da... Türkiye gibi ülkelerde özelleştirme yapacaksınız tesisleri sattıktan sonra sıkı bir denetlemeye de gitmeniz gerekir. Ama ülkemizde böyle yapılmadı. Liberalleşme başına buyruk şekilde uygulandı. Özelleştirmelerin önce hukukunu oluşturmak gerekirdi. O hukuk oluşturulmadığı için bir vur kaç ve kaos dönemi ortaya çıktı.. Ciddi sermaye var olsa da arada ezildi.

Mehmet Soysal: Bu dönemdeki şehirleşme, kentleşme, gecekondu, konut politikası için ne düşünüyorsunuz?

Bu dönemde kırsal alan - şehir dengesi bozulmuş, şehirlere göç artmıştır. Şehirlere göçün artmasının bir sebebi de Güneydoğu'da terörün tırmanmış olmasıdır. Sonuçta büyük kentlerin çevresinde varoşlar oluştu. Bu varoşlarda kaçak konut

yaparak, gündelik işler yaparak tutunmaya çalışanlar giderek büyük kitleler oluşturdular. Kaçak semtlere karşı Refah Partisi göz yuman bir politika izledi. Kaçaklardan oluşan mahalleler çıkarılan planlarla meşrulaştı. Refah Partisi aynı zamanda bu alanlarda halkı cami çevresinde örgütledi. CHP her zamanki gibi kuralcı davrandığı için buralardaki kitleler Refah Partisi'ne kaydı. Büyük kent varoşlarında cami çevresinde örgütlenen Anadolu'dan göçmüş kitleler çevre belediyeleri de ele geçirdiler. Değer yargıları din ve paradan öteye geçmeyen bu kitleler giderek bütün kente hâkim oldular.

Mehmet Soysal: Turgut Özal dönemi ile TRT 2, TRT 3, Star TV ve diğer özel kanalların ve özel gazetelerin açılması sağlandı. Buna ek olarak bir de “Muzır Yasa” çıktı bu dönemde. Bu gelişmeler hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Özal yayın hayatını da özelleştirecekti kuşkusuz. O yüzden STAR TV'nin kurulmasıyla ilk adım atıldı. Basın ve yayın bir yandan özelleşiyor ama bir yandan da denetim altına alınıyordu. Turgut Özal'ın sloganı "2,5 gazete" idi. Ona göre basın piyasasında sonunda 2,5 gazete kalacaktı. Özal, gümrük oranları ve teşviklerle oynayarak özel sektörü dizginleri altına almıştı. Basını da aynı şekilde kâğıt - mürekkep vs. fiyatlarıyla oynayarak kendine bağlamaya çalışıyordu. “Muzır Yasası” da ahlakçı görünmek için atılmış bir adımdı. Özal'ın gazetecileri vardı. Onlara haber uçurarak, paslaşarak meslekte öne geçirmeye çalışırdı. Ertuğrul Özkök'ün adı bu dönemde "Özköşk" e çıkmıştı.

Mehmet Soysal: Toplum bu dönemdeki reformları, değişimleri sizce kaldırabildi mi?

Yarı devletçi bir ekonomik terbiyeden gelen toplum elbette bu hızlı dönüşüme ayak uyduramazdı. Sadece vurguncular bu düzene ayak uydurabildi. Kural koymadan liberalizme geçerseniz elbet bu durum vurguncuların işine yarayacaktır. Nitekim öyle oldu.

**Mehmet Soysal: Bu dönemde değişen gençlik için ne düşünöyorsunuz?
Sizce bu günümüzü nasıl etkiledi?**

Bu dönemde bir "Özal gençliği" yetişti. Neydi Özal gençliği. Ülke sorunlarıyla ilgilenmeyen, aklını bir an önce köşe dönmeye ve zenginleşmeye takmış, paradan başka değer tanımayan, apolitik, tüketici bir gençlik modeli. Geçerli sloganı "Bana ne ağabey? Memleketi kurtarmak sana mı kaldı ağabey?" gibi şeylerdi.

Mehmet Soysal: Size göre bu dönemdeki en önemli değişim nedir? Bu dönemdeki değişimleri ve bu dönemi nasıl yorumluyorsunuz?

Bu dönemde liberalleşmeye doğru dümen kırılırken, toplumda benmerkezcilik pompalanmış, ayrıca önemli bir gelişme olarak toplumu dinselletirmeye doğru da adımlar atılmıştır. Dinsel özgürlüklerin gelişmesine kimsenin diyeceği olamaz. Ama bu görüntü altında dincilik ve İslamcı siyaset pompalanmıştır. Laik düzenden uzaklaşma yolunda adımlar atılmıştır. Liberalizm adı altında kapıların açılması dış sömürüyü hızlandırmıştır. Kuralsız özelleştirme ülkenin uzun yıllar büyük zahmetle kurulan temel sanayi kuruluşlarının yok edilmesine yol açmıştır. Liberalleşme adı altında bir kaos düzenine geçilmiştir. Özal katıksız bir Amerikan yanlıydı. Türkiye'yi Körfez savaşına sokmaya alıştı. Ancak Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın istifası ve Yıldırım Akbulut'un karşı koymalarıyla bunu başaramadı. Özal dönemi iç ve dış sermayenin önündeki engelleri kaldıran, sömürüyü hızlandıran, toplumu lumpenlettiren, dinciliğin önünü açan politikaların zirveye taşındığı bir zaman dilimidir.

Ek 4: Çeşitli gazete küpürleri

BUGÜN AL →
YARIN KAZAN

TAN

ÇARŞAMBA 26 KASIM 1983 • 20 LIRA

Artan zina olayları tiyatrolara konu oldu

Hukukçular, hayat pahalılığı arttıkça zina davalarının da hızla çoğaldığını belirtiyorlar

**"Ekonomik sıkıntılar
fuhuş yapan kadın
sayısını artırıyor"**

Sağlık Bakanı Kaya Kılıçturgay, "Fuhuş yapan kadınların her 100 kadından 70'inin ekonomik sıkıntılar nedeniyle bu yola başvurduğunu" söyledi.

Bakan Prof. Kaya Kılıçturgay'ın olayı doğrulayan demeci bir gazetede yayınlamıştı. Üstte demecinin kupürü görüldüğü

✓ Sağlık Bakanı Profesör Kaya Kılıçturgay da "Ekonomik sıkıntılar fuhuş yapan kadın sayısını artırıyor" diyor

✓ Sağlık Bakanı fuhuş yapan her 100 kadından 70'inin parasal sıkıntı nedeniyle bu yola başvurduğunu söyledi

(Tanın Tanın sayfa 1)

Böyle saf kocalar da

**"Daha iyi seviş
diye genç karı
üfürükçüye gö**

14 Ocak 1985 Pazartesi
 1985 Kışın İlk Sayısı 2 TL

NAMAK MAKALELERİ

31	17.96	5.23	5.56
32	7.26	7.55	7.19
33	12.23	12.37	12.18
34	17.15	18.25	14.54
35	18.42	19.17	18.25

HAVA DURUMU
 İstanbul: Bulutlu, 10-15
 Ankara: Bulutlu, 5-10
 İzmir: Bulutlu, 5-10
 Bursa: Bulutlu, 5-10
 Antalya: Bulutlu, 5-10
 Trabzon: Bulutlu, 5-10
 Samsun: Bulutlu, 5-10
 Erzurum: Bulutlu, 5-10
 Van: Bulutlu, 5-10
 Diyarbakır: Bulutlu, 5-10
 Gaziantep: Bulutlu, 5-10
 Adana: Bulutlu, 5-10
 Mardin: Bulutlu, 5-10
 Şanlıurfa: Bulutlu, 5-10
 Hatay: Bulutlu, 5-10
 Kahramanmaraş: Bulutlu, 5-10
 Kilis: Bulutlu, 5-10
 Adıyaman: Bulutlu, 5-10
 Gaziantep: Bulutlu, 5-10
 Şanlıurfa: Bulutlu, 5-10
 Diyarbakır: Bulutlu, 5-10
 Van: Bulutlu, 5-10
 Erzurum: Bulutlu, 5-10
 Trabzon: Bulutlu, 5-10
 Samsun: Bulutlu, 5-10
 Antalya: Bulutlu, 5-10
 Bursa: Bulutlu, 5-10
 Ankara: Bulutlu, 5-10
 İstanbul: Bulutlu, 5-10

Eylemlere katılan, uyuşturucu kullanan ve irza tecavüz eden öğrenciler yüksek öğretim kurumlarından atılacak

Siyaset yapan öğrenci cezalandırılacak

DUVARLARA "AHLAK DIŞI" YAZILAR YAZAN ÖĞRENCİLER DE BİR AYA KADAR OKULDAN UZAKLAŞTIRILACAK

ANKARA. (Akaş)-Yüksek Öğretim Kurumları ve Disiplin Yönetimi yeni baştan düzenlenmiş YÖK'ün hazırladığı ye-

Ban
 Y. eni bir hadi
 Milliyetçi
 F. alanca
 İşlerine bu
 Milliyetçi
 Y. İhsan
 Parti
 Ka
 Hava

THY'de
"Zanlı"

HAVA BURUMU

16 Ocak 1985 Cuma

HAZIRLANMIŞTIR

1 Ocak	5.5	5.5	5.5
2 Ocak	5.5	5.5	5.5
3 Ocak	5.5	5.5	5.5
4 Ocak	5.5	5.5	5.5
5 Ocak	5.5	5.5	5.5
6 Ocak	5.5	5.5	5.5
7 Ocak	5.5	5.5	5.5
8 Ocak	5.5	5.5	5.5
9 Ocak	5.5	5.5	5.5
10 Ocak	5.5	5.5	5.5
11 Ocak	5.5	5.5	5.5
12 Ocak	5.5	5.5	5.5
13 Ocak	5.5	5.5	5.5
14 Ocak	5.5	5.5	5.5
15 Ocak	5.5	5.5	5.5
16 Ocak	5.5	5.5	5.5

ARINCE: 3 AYLIK 9.400 TL, 6 AYLIK 19.800 TL, 12 AYLIK 39.600 TL. Bu tablolar için posta ücreti eklenir.

1986-1987 ders yılında ilk 3 fakülte öğretime açılacak

İLK ÖZEL ÜNİVERSİTE AĞLIYOR

Hacettepe Vakıfları tarafından kurulusu çalışmaları sürdürülen 'Bilkent Yüksek Öğretim Kurumu' tüzeti kişilik kazandı

FIKİR BABASI DOĞRAMACI
Bilkent Yüksek Öğretim Kurumu'nun fikir babası VÖK Başkanı Prof. İhsan Doğramacı.

vergi için ele alınacak

Yüksek bedellendirilen vergi indirimli kira bedelinin dahi olduğu oturanların ise ayrı bölge ödemeleri, primler, işsizlik tazminatları ve diğer giderler toplamı yüzde 30 kadar yararlanabilir.

Prof. İhsan Doğramacı, son verdiğimiz bilgiye göre Bilkent Yüksek Öğretim Kurumu ilk olarak Mühendislik Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Güzel Sanatlar Fakültesi ile bağlı 12 bölümden oluşacaktır. Ayrıca büşenliğe bağlı olarak bu lisans seviyesinde mühendislik bölümü ile yüksek lisans ve doktora seviyesinde bilgisayar mühendisliği ve sağlık bilimleri birimleri de bulunuyor. Yabancı diller, İngilizce eğitim veren bilgisayar mühendisliği, Sağlık Fakültesi'ne bağlı hemşirelik, fizik tedavi ve rehabilitasyon bölümleri de olacaktır.

Üç çocuk babası berber tahancavla canına kıydı

Gel de ü

Bir kez, politikaşınlar, krizler, çözümler, Akşep'lar da var...

Bir konu dikvabınca vardı. Üç partide de "mahlara çab" Partilerindeki çözümlerde larinne "mahlara" verilmek ist

*****

"Mahlara kumaların" dur.

Ayrı çözümler altında bir leterim çözümleridir. Saban, akşam "mah" Bekarsınız, akla "bu Zaten... Genel Ki Meclis Genel Ki göçüverdi" sözü da Neyse... Bu "güçlü" ko

MDP

İstanbul Adana Antalya Erzurum
 1990000 Tel: 200 12 120 Hat
 305 09 63 Faks: 29 253
 12000 Tel: 34 19 29 Hat 18 41 29 Faks: 4200
 12000 Tel: 12 12 20 15 Hat Faks: 52 127
 12000 Tel: 12 000 15 100 Faks: 52 123

400 TL, 6 Ayık: 10.000 TL
 Bu ötekler için posta biletli alınır.

29 Nisan 1985 Pazartesi

1985	1400	1400	91
1985	1401	1401	161

RAMAZ VAKITLERİ

Tesvak	10	4.21	161
İkinci	5.45	9.09	
Üçüncü	12.03	13.06	
Dördüncü	16.48	18.56	
Beşinci	19.47	20.04	
Yakışık	21.16	21.36	

HAVA DURUMU

DOĞU ANADOLU
 Bulutlu, yağmurlu, diğer kasımlar parçalı bulutlu.

ORTA ANADOLU
 Bulutlu, yağmurlu, diğer kasımlar parçalı bulutlu.

BATLI KARADENİZ
 Yağmurlu, diğer kasımlar parçalı bulutlu.

DOĞU KARADENİZ
 Yağmurlu.

TRAKYA
 Yağmurlu, diğer kasımlar parçalı bulutlu.

MARMARA
 Bulutlu.

EGE
 Parçalı çok yağmurlu, yer yer sağanak.

AKDENİZ
 Yağmurlu.

göre:

ntihan

ersiz

"Bu iş nasıl
 di geçersiz

ylara gön-

ronci Seç-
 tihani ce-
 dirilmesi
 amlanı-
 a aday-

e Yer-
 el'de

Şiddet filmlerinin etkileri tartışılıyor

TV'yi seyredip suç işliyorlar

- Hukukçular arasında yapılan bir araştırmada, her 10 tutukludan 9'unun televizyondaki şiddet filmlerinden yeni suç işleme usûlleri öğrendikleri belirlendi
- Şiddet filmlerinin 8-16 yaş grubundaki çocukları da menfi yönde etkilediğini belirten uzmanlar, ana-babaları uyardı

ANKARA, (UBA) - Kişiler ya başlandı. Üniversitelerde

M
 Tu
 At
 B
 siz

...agi halde

...dayısının ...rini arıyor

...ken, dört yıl önce bulayla per
...ini duyurmuştu diyorsa Hazım Er
...şekilde.

...Oğuzlu ve
...Kutub'da
...zaman
...müziklerin buke
...de bütün
...ile, Oğuzlu
...1970'li yılların başında

...M. Mustafa Kemal Atatürk...
...bir buluştu. Bütün müzikçilerin
...inonil dediği, onun katillerini
...rubar haram olsun" diyor...

koca ve evlatlığı

Sahnedeki idam ediyor
...sahnesi, diğerleri korkulu, anlar yaşaman kıyam
...Vahşi bir müzikten dolayı, fışkırtıcı ve öksüzüyle,
...beğenisini kazanmış da fışkırtıcı.

Başlık darbeleri ardında iniyor
...Korkuların nefeslerini kesen sahnelere, kim ne,
...bir kez oyuncunun beğenilmesini sağlıyor. Korkulu
...bu bir kompozisyon çizen dans grubu elemanları
...sahne zevkleri tatmin ediyor.

Sadizm, gece kulüplerine de girdi

Yıllardır varlığını, Tiyatro,
Sinema, Edebiyat ve
Televizyonda sürdüren
sadizm, gece kulüplerinde de
görülmeğe başladı

...bir genç kızın bir sapık tarafından baskılaş
...ması ve bir gençin idam edilmesinin gece kulüpler
...da öğretilmesi potansiyeli de yüksek çabı.
...Gece kulübü ve dans grubunun sadist
...meklere bulaşması ise Türkiye'de yeni tür
...da bir eğlence sektörü doğdu.
...Gece kulübündeki gösterilere 18 yaşından
...küçükler ile kabul edilmez. Gece kulübü
...iki grubun barbitürlü müzikleri çaldığı bir ge
...miş de geçiyor.

Türk hakim İtalyan

HASTANEYE HÜCUM

Kürtajın serbest bırakılması ve uygulamaya geçilmesi ile birlikte İstanbul'da kürtaj yapan 3 devlet hastanesinin "Aile Planlaması" bölümlerinin önü bir hayli kalabalıktı. Zeynep Kâmil Hastanesi'nde kürtaj olmak isteyen 15'in üzerindeki kadına kürtaj yapıldı.

KÜRTAJ KUYRUĞU

Yeni Kürtaj Yasası'nın yürürlüğe girmesi ile, Zeynep Kâmil Hastanesi'nin Aile Planlaması bölümü önünde uzun kuyruklar oluştu. Dün 15 kadına kürtaj yapıldı, hastane yetkilileri, isteklerin gittikçe artması üzerine randevu vermeye başlayacaklarını bildirdiler...

KÜRTAJ Yasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte dün, Zeynep Kâmil Hastanesi yoğun bir gün geçirdi.

İstanbul'da, kürtajın yapılacağı büyük devlet hastanesinde, sabahın erken saatlerinden itibaren kürtaj için başvurular yapıldı.

Zeynep Kâmil Hastanesi'nin Aile Planlaması bölümünde dün uzun kuyruklar meydana gelirken, önünde de kürtaj yapıldığı bildirildi. (Devamı Sa. 15, Sü.3'de)

Feyzioğlu, kalp rizi geçirdi

ANKARA: (Hürriyet) - Cumhuriyetçi Güven Partisi eski genel başkanı Turhan Feyzioğlu, Hacettepe Hastanesi Koroner Bakım'da tedavi altına alındı. 3 gün önce kalp krizi geçiren Feyzioğlu'nun sağlık durumu ciddiyetini koruyor. Hacettepe Hastanesi...

BAKIN ŞU

"Alnımın teri ile sekiz kaçak inşaat yaptım"

■ Bu akil almaz İbrahim, KaçkÖy Belediyesi'nin SHP'li üyesi, inşaat kafilesi Sönmez yaptı...
■ Belediye Başkanı yaptıklarını yetmişkitten çok daha fazla yaptı. SHP'li üyesi, kaçak inşaatçı Sönmez, ANAP'lı üyesi Sönmez, Sönmez Sönmez. "Ben kaçakları yapıp çıktım. Kaçak inşaatçı değil, ben teri ile yaptım" diye konuştu...

Kaçak inşaat yapan yapana

■ Son günlerde referandum çalışmaları kapsamında kontrol altına alınmayan inşaatçıların, en çok inşaatçıların işine yaradı. Ama bu inşaatçılar yasal olanlar değil, kaçak olarak inşaat yapıyorlar
■ Dördü birgök yerde, bu beşlikten yararlanarak kaçak inşaat yapıyor. Sekizden dördüne kadar olan inşaatçıların kaçakları için kaçak inşaatçıların işine yaradı. Kaçak inşaatçıların işine yaradı. Kaçak inşaatçıların işine yaradı.

N **HERGÜN 2 GAZETE**

En klas konserini esnaf için verdi

İbrahim Tatlıses için sevgi gösterisinden polis kordonu altında zorlukla geçen Tatlıses'in "En klas konseri buydu" dediği konserin...
Tatlıses'in "En klas konseri buydu" dediği konserin...
Tatlıses'in "En klas konseri buydu" dediği konserin...

İbrahim Tatlıses "Devlet sanatçısı" gibi

İbrahim Tatlıses'te büyük bir gelişme ve değişim

■ Ankara Macunköy'de GİMAT Gıda Toptancıları Sitesi'nin açılışında çok ilginç sahneler yaşandı. Binlerce kişinin toplandığı tören sırasında, Başbakan Turgut Özal konuşmasını bir süre erteledi. Bu süre içinde İbrahim Tatlıses sahneye çıktı ve konserini verdi. Başbakan Turgut Özal, konser sonunda elini öpen İbrahim Tatlıses'i yanağından öptü...

■ Bu arada "Adak dışında yolda bir kurban ile hergün kurban olsun" diyen İbrahim Tatlıses'e halk çalku ile alkışladı. Konseri izleyen binlerce kişi İbrahim Tatlıses'in "Tıpkı bir devlet sanatçısıydım, özellikle smokin içinde marik görülen beyefendi hüviyetinde olduğuna gözünü...

Her taşın altından çıkıyorlar

Krizi geçirdi :

...nca beni öperken birden nefesi
...yaya girdi sandım. Meğerse
...nince çok korktum" dedi

"TAN olmasa daha yıllarca video ve renkli TV sahibi olamazdık"

Gazetemize gelerek armağanlarını alan Ordu-
lu okuyucumuz Reşat
Güler ile Kırklarellili o-
kuyucumuz Bayram
Durmaz "Yılbaşını renk
li geçireceğimiz için
çok mutluyuz" dediler.

(Yazısı 7'nci sayfada)

hilerimiz

...da) Kırklareli'de Akalar
...turuyor. Reşat Güler'in
...Sokak, No: 26 Ordu...

☆ 11'inci talihlimiz Kastomo-
nulu Mehmet Kahraman'ı
gazetemize bekliyoruz.

